

Sola Scriptura Teológiai Főiskola jegyzetei

Takács Szabolcs

A megváltás története: Az apostoli kor

II. évfolyam, II. félév

Újszövetségi tanszék

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
A RÓMAI BIRODALOM ÉS PALESZTINA POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS VALLÁSI VISZONYAI AZ APOSTOLI KORBAN (I.SZ. 31 – 100)	4
I.1. POLITIKAI VISZONYOK	4
I.2. A ZSIDÓSÁG A RÓMAI BIRODALOMBAN	6
I.3. A RÓMAI TÁRSADALOM, FILOZÓFIA ÉS VALLÁS RÖVID JELLEMZÉSE	8
BIBLIAI IRATOK, MINT A KORSZAK TÖRTÉNELMI DOKUMENTUMAI	13
AZ ŐSEGYHÁZ KORAI IDŐSZAKA: A SZENTLÉLEK VEZETÉSE ALATT (I.SZ. 31-34)..	15
III.1. A VÁRAKOZÁS IDEJE	15
III.2. A PÜNKÖSDI ESEMÉNYEK	15
III.3. A SÁNTA EMBER MEGGYÓGYÍTÁSA ÉS KIHALLGATÁS A FÓTANÁCS ELŐTT	17
III.4. A HÍVŐK KÖZÖSSÉGE, ANANIÁS ÉS SAFIRA, A GYŰLEKEZET NÖVEKEDÉSE.....	18
A POGÁNYMISSZIÓ KEZDETI IDŐSZAKA (I.SZ. 35-44).....	23
V.1. AZ ELSŐ POGÁNY MEGTÉRŐK	23
V.2. JAKAB MÁRTÍRHALÁLA ÉS PÉTER KISZABADULÁSA HERÓDES BÖRTÖNÉBŐL.....	24
V.3. AZ EVANGÉLIUM ANTIÓKHIÁBAN	25
PÁL APOSTOL ELSŐ MISSZIÓÚTJA ÉS AZ APOSTOLI GYŰLÉS (I.SZ. 45-49)	26
VI.1. A MISSIONÁRIUSOK KIVÁLASZTÁSA ÉS A CIPRUSI MISSZIÓ.....	26
VI.2. PÁL A PISZIDIAI ANTIÓKHIÁBAN ÉS IKÓNIUMBAN.....	27
VI.3. PÁL LISTRÁBAN ÉS DERBÉBEN.....	28
VI.4. AZ APOSTOLI GYŰLÉS JERUZSÁLEMBEN	29
PÁL APOSTOL MÁSODIK MISSZIÓÚTJA (I.SZ. 49-52)	31
VII.1. PÁL APOSTOL KIS-ÁZSIÁBAN ÉS A MISSZIÓMUNKA KITERJESZTÉSE EURÓPÁRA.....	31
VII.2. PÁL THESSZALONIKÁBAN, BÉREÁBAN ÉS ÁTHÉNENBEN	33
VII.3. PÁL APOSTOL KORINTHUSBAN	36
VIII.1. APOLLÓS MUNKÁJA ÉS AZ ELSŐ EFÉZUSI TANÍTVÁNYOK	39
VIII.2. PÁL EFÉZUSBAN.....	39
VIII.3. A HARMADIK MISSZIÓÚT UTOLSÓ SZAKASZA, BÚCSÚ AZ EFÉZUSI GYŰLEKEZET VÉNEITŐL.....	42
PÁL APOSTOL ELSŐ FOGSÁGA: JERUZSÁLEMTŐL RÓMÁIG (I.SZ. 58-63).....	44
IX.1. PÁL ÚTJA JERUZSÁLEMBE ÉS ELFOGATÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI	44
IX.2. PÁL ELFOGATÁSA ÉS JERUZSÁLEMI FOGSÁGA	45
IX.3. PÁL CEZAREÁBAN	46
XI.4. ÚTBAN RÓMA FELÉ.....	47
IX.5. PÁL RÓMAI TARTÓZKODÁSA.....	48
A KÉSŐBBI APOSTOLI KOR VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE (I.SZ. 63-98)	51
X.1. PÁL APOSTOL UTOLSÓ ÉVEI ÉS AZ EGYHÁZSZERVEZET KIALAKULÁSA	51
X.2. A NÉRÓ-FÉLE KERESZTÉNYÜLDÖZÉS ÉS A FŐBB APOSTOLOK TOVÁBBI SORSA	52
X.3. A ZSIDÓ HÁBORÚ HATÁSA A ZSIDÓSÁGRA ÉS A KERESZTÉNYSÉGRE	54
X.4. A KORAI KERESZTÉNYSÉG FOGADTATÁSA, JOGÁLLÁSA ÉS ELTERJEDTSÉGE A RÓMAI BIRODALOMBAN.....	55
UTÓSZÓ	57
FÜGGELÉK	58
FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT MAGYAR NYELVŰ IRODALOM	59

ELŐSZÓ

Jegyzetünk, címének megfelelően, az apostoli kor történetének áttekintésével foglalkozik. E korszak kezdetét Jézus Krisztus halála és feltámadása (i.sz. 31), végét pedig az utolsó apostol, János halálának feltételezett időpontja (az i.sz. I. század utolsó évei) jelzi. A korszak tárgyalását elsősorban bibliai források alapján végezzük el. Mivel azonban a téma szempontjából lényeges, hogy a hallgatók a korszak általános jellegzetességeit is ismerjék, részletesebben kitérünk a császári Róma, illetve azon belül a zsidóság társadalmi és kulturális sajátosságainak ismertetésére is. A Biblia által nem, vagy csak utalásszerűen említett eseményeket külső forrásokra, elsősorban a kor történetíróinak feljegyzéseire támaszkodva tárgyaljuk. Főiskolai jegyzetről lévén szó, csak vázlatos formában tekintjük át e sajátosságokat, további tanulmányozásra, illetve az ismeretek elmélyítésére az irodalomjegyzékben megjelölt műveket ajánljuk. A téma megkívánja, hogy kitekintésszerűen hivatkozzunk olyan, a tárgyalt korszak lezárulása utáni jelenségekre is, melyek az apostoli kor eseményeinek közvetlen következményei (pl. a kereszténység jogállásának alakulása a Római Birodalomban, vagy a II. századtól kialakuló pogány-keresztény polémia), ezek részletes tárgyalására és elemzésére azonban e jegyzet keretei között nem vállalkozhattunk. Az ezek iránt mélyebben érdeklődő hallgatók e témáról is a megadott szakirodalom alapján tájékozódhatnak bővebben. Kívánjuk, hogy a jegyzet hasznos kiindulópontként szolgáljon e figyelemre méltó, fontos korszak megismeréséhez és megértéséhez.

I. fejezet

A Római Birodalom és Palesztina politikai, társadalmi és vallási viszonyai az apostoli korban (i.sz. 31 – 100)

Az apostoli kor megértése szempontjából lényeges, hogy ismerjük azt a környezetet, melyben az apostolok missziómunkájukat végezték. A továbbiakban ezért vázlatos áttekintést adunk a Római Birodalom legfontosabb politikai, vallási és társadalmi jellegzetességeiről, melyekre az apostoli korról szóló bibliai leírások is számos esetben utalnak, vagy legalábbis feltételezik azok ismeretét.

I.1. Politikai viszonyok

Provinciák és kormányzásuk – Augustus császár (i.e. 27 – i.sz. 14) beiktatását követően megszilárdította a sorozatos polgárháborúkat követően szétszilárdított Római Birodalom hatalmi és közigazgatási viszonyait. Különböző intézkedésekkel önmaga kezében összpontosította a katonai parancsnoki, a kormányzati („örökös konzul”), később pedig a vallási (Pontifex Maximus) funkciókat is. Augustus császár szokásos titulusa a *princeps* („első polgár”) lett, így hivatkoztak az őt követő császárokra is. A császár ezen túlmenően megerősítette a birodalom közigazgatási rendszerét. A békésebb provinciákba prokonzulokat, a nyugtalanabb területekre (ezek közé tartozott a Közel-Kelet is) *legátusokat* (tartományi kormányzókat), valamint *prokurátorokat* nevezett ki. A prokonzulok a szenátusnak, míg a legátusok és a prokurátorok közvetlenül a császárnak tartoztak felelősséggel. Utóbbiak elsősorban a pénzügyi irányításért feleltek.

„A kisebb, de problémásabb provinciák, mint amilyen Júdea volt, birodalmi ellenőrzés alá tartoztak, és egy lovagi rendből származó kormányzót kaptak, aki csupán a segédcsapatok parancsnoka volt, s általában nem a légióké. A Claudius után alkalmazott terminológiát használva ezeket az embereket is prokurátornak nevezték, mivel elsősorban gazdasági tisztviselők voltak. A Claudius előtti időszakban azonban a praefectusi címet viselték, s az Újszövetségben szereplő hégemon görög kifejezés a latin praefectusnak felel meg. Pontius Pilátus Caesareából származó felirata mára már bebizonyította, hogy Pilátus mint Júdea kormányzója hivatalosan a latin praefectus címet viselte. Bár a praefectusi cím katonai kormányzásra, a procuratori pedig gazdasági vezetésre utal, maga a hivatal egyesítette magában a katonai, gazdasági és bírói hatalmat. Rendes körülmények között Judea kormányzója nem volt alárendelve a szíriai legátusnak, de különleges esetekben ez utóbbi mint magasabb rangú tisztségviselő beavatkozhatott az eseményekbe.” (Everett Ferguson: *A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 57. o.*)

A Biblia három júdeai prokurátort említ, ezek időrendi sorrendben a következők: *Pontius Pilatus*, *M. Antonius Felix* (**Ap.csel. 24. fejj.**) és *Porcius Festus* (**Ap. csel. 25-26. fejj.**). Júdeában emellett sajátos „kettős hatalom” alakult ki, ugyanis a prokurátornak figyelembe kellett vennie, hogy a zsidóság elsődleges irányító szerve a Szanhedrin (Főtanács) volt, melynek élén a főpap állott. A Szanhedrin halálos ítéletet csak a prokurátor jóváhagyásával hozhatott, ezt leszámítva viszont vallási ügyekben korlátlan döntési jogköre volt.

Palesztina a Római Birodalomban – Az apostoli korban Júdeát (egy rövid időszakot leszámítva) római prokurátorok irányították, miután i.sz. 6-ban Arkhelaoszt, Nagy Heródes fiát kegyetlenkedései miatt Augustus megfosztotta trónjától. A zsidó nép és a prokurátorok között feszült volt a viszony, mivel a prokurátorok általában nem vették figyelembe a zsidó nép érdekeit, és sorozatos hatalmi túlkapásokat követtek el a terhükre (pénzügyi kizsákmányolás, kegyetlenkedések). Pilátust is ilyen túlkapások miatt fosztották meg tisztségétől i.sz. 36-ban.

Kivételt az i.sz. 37-44 közötti időszak jelentett, amikor (az evangéliumokból is ismert) Heródes Antipas féltestvérének fia, *I. Heródes Agrippa* került trónra először az északi és keleti országrészekben (Galilea, Pérea, valamint Iturea és Trakhónitisz) *Caligula* császár uralkodása idején, majd pedig 41-ben *Claudius* császártól (jutalmul a trónra lépéséhez nyújtott támogatásért) megkapta Júdeát is, így három évre övé lett Nagy Heródes teljes egykori birodalma. I. Heródes Agrippa prozelitaként (zsidó vallásra tért pogányként)

szigorúan betartotta a zsidó hagyományokat, uralkodását „aranykorként” tartják számon, de mivel túlzott mértékben is a zsidók kedvében akart járni, ő végeztette ki *Jakab apostolt*, János testvérét, illetve börtönöztette be *Péter apostolt*, szintén a nyilvános kivégzés szándékával (**Ap. csel. 12. fej.**).

„Heródes és Mariamne egyik gyermeke ... Heródes Agrippa néven vált ismertté a történelemben. Heródes Rómába küldte tanulni, ahol ugyan léha életet élt, de szert tett egy fontos barátira, aki később Gaius Caligula néven lett császár.

Amikor Caligula 37-ben trónra lépett, Agrippának ajándékozta Philipposz és Lüszaniász tetrarkhátusait. (Lk. 3,1) és a királyi címet. Heródiás, Agrippa nővére és ebben az időben Heródes Antipasz felesége arra biztatta férjét, hogy szerezze meg magának a királyi címet. Amikor Antipasz e célból Rómába ment, Agrippa hűtlenséggel vádolta meg, ami 39-ben száműzetéséhez vezetett. Heródiás becsülettel elkísérte férjét a száműzetésbe. Antipasz tetrarchátusát most Agrippa kapta meg ... 41-ben Claudius lett a császár, aki szintén támogatta Agrippát, és most Judea provinciát csatolta már meglévő területéhez. Agrippa színelég megtett mindent, hogy elnyerje a zsidók tetszését. Nem csupán a nép szokásait tartotta meg, de lefejeztette Jakabot, Zebedeus fiát, és börtönbe vetette Pétert is (ApCsel 12). A Misna szerint 41-ben Szukkót ünnepén a szokásnak megfelelően Mózes ötödik könyvéből olvasott, s amikor ahhoz a részhez ért, hogy »nem tehetsz magad fölé idegen embert, aki nem atyádfia« (5Móz 17,15), sírni kezdett. De a tömeg azt kiáltotta: »Ne szomorkodj, Agrippa, te a testvérünk vagy! A testvérünk vagy!« ... Ugyanakkor a császárok arcképét és pogány jeleneteket ábrázoló pénzt veretett, és részt vett pogány szertartásokon is.

Agrippa 44-ban bekövetkezett szörnyű haláláról beszámol Josephus (Ant. 19.8.2. [343-352]) és az ApCsel 12,20-23 is.” (Ferguson, i.m. 354-355. o.)

I. Heródes Agrippa halálának körülményeivel az V. fejezetben foglalkozunk részletesen, és itt idézzük az erre vonatkozó beszámolót is.

Utóda az északi országrészben II. Heródes Agrippa lett, aki jórészt csak formálisan tartotta be a zsidó vallás előírásait, felfogásában inkább a pogányság gondolkodásmódját követte. Őt is megemlíti a Biblia, mint Pál apostol kihallgatóját (25-26. fej.).

„Mivel Agrippa fia még csak tizenhét éves volt, nem tartották alkalmasnak, hogy átvegye apja helyét a trónon. 51-ben azonban nagybátyjának, Khalkisz királyának a halála után követhette őt uralkodóként. Ezt a területet 53-ban elcserélte atyja egyik korábbi tartományára a Galileai-tó keleti partján. Bár sosem uralkodott igazi zsidó területek felett, megkapta a templomi szertartások felügyeletét és a főpap kinevezésének jogát. A rómaiak úgy tekintettek rá, mint aki a legjáratosabb a zsidó ügyekben. Ez utóbbinak köszönhetően hallgatta végig Pál védőbeszédét (ApCsel 26). Ezen az alkalmon is jelen volt vele nővére, Bereniké, aki nagybátyjának, Heródesnek volt az özvegye. Ez a kapcsolat igen nagy botrányt kavart ... Bereniké később egy ideig Titusszal is együtt élt ... Agrippa erősen támogatta a rómaiakat, és igyekezett lebeszélni a zsidókat a 66-ban kirobbant felkelés folytatásáról. 92/93-ban bekövetkezett halálával az utolsó heródesi terület is betagolódott Szíria provinciába, és a Heródes család eltűnt a történelem színpadáról.” (Ferguson, i.m. 355. o.)

Júdea ezzel párhuzamosan ismét prokurátorok irányítása alá került, akik egyre gátlástalanabban gyakorolták hatalmukat:

„I. Agrippa halálával Judea vezetése ismét a prokurátorok kezébe került. A késői kormányzók nem jártak jó szerencsével. S ha hinni lehet Josephusnak, egyre rosszabbak voltak. Érdemes megemlíteni Tiberius Alexandert, aki ugyan Philón unokaöccse volt, de kitért a zsidóságból, és később Egyiptom prefektusaként jelentős szerepet játszott Vespasianus császárrá koronázásában. Vagy megemlíthetjük Felixet és Festust, akik előtt Pál megjelent (ApCsel 24;25). Felix csupán egy felszabadított rabszolga volt, mégis három királyi vérből származó feleséget mondhatott magáénak, akik közül a legutolsó Drusilla, II. Agrippa és Bereniké nővére. Tacitus gyakran idézett jellemzése szerint »minden kegyetlenkedés és önkény közepette szolgálélekhöz méltóan gyakorolta a királyi jogkört«” (Ferguson, i.m. 355-356. o.)

Az I. század ötvenes éveitől Paleszinát a feszültség növekedése és a *zelóták* radikális nacionalista pártjának erősödése jellemezte. A zelóták kapcsolatban álltak a *szikáriusoknak* nevezett orgyilkosokkal (nevüket az általuk használt tórról kapták), akik merényleteket követtek el azzal a céllal, hogy Júdeát teljesen megtisztítsák az idegenektől (valószínűleg közülük kerültek ki azok, akik Pál apostolt is meg akarták gyilkolni, ld. **Ap. csel 23:12-15**). A rómaiak nagy katonai erőt állomásoztattak Júdeában, mivel egyre gyakoribbá váltak a római erők és a pogány lakosság elleni támadások. A prokurátorok egyre önkényesebb hatalomgyakorlása csak siettetette a válság kibontakozását, és a zelóták i.sz. 66-ban kirobbantották a mindkét részről hatalmas emberáldozattal járó zsidó háborút. A rómaiak csak hosszas küzdelem után tudták letörni a zsidó ellenállást, kihasználva a zelóták frakciói közötti hatalmi küzdelmeket, és a háború i.sz. 70-ben Jeruzsálem és a templom lerombolásával, valamint a zsidó nép szétszórásával végződött. Ezt követően a zsidóság önálló nemzeti léte megszűnt, csak a farizeusi irányzat által uralt judaista vallás élt tovább, mely a zsinagógákhoz kapcsolódott.

I.2. A zsidóság a Római Birodalomban

Az apostoli korban becslések szerint kb. 4,5 milliós zsidó népesség élt a Római Birodalomban, kisebb részben a palesztinai törzsterületen, nagyobb részben viszont diaszpórában (szórványban), elsősorban a birodalom keleti területein (Szíria, Egyiptom, Kisázsia, valamint a birodalmon kívül Mezopotámia és Perzsia), továbbá a nagyobb városokban, többek között Rómában is. A diaszpórát egyrészt a babiloni fogság után haza nem tért zsidók leszármazottjai alkották, másrészt pedig a Nagy Sándort követő szeleukida és ptolemaida uralkodók által kínált kedvezményes, a gazdasági vállalkozásokat serkenteni hivatott letelepedési lehetőségekkel is sokan éltek. A legnagyobb zsidó közösség az egyiptomi Alexandriában volt, itt külön negyedben éltek, és gyakorlatilag önkormányzatot élveztek. A Palesztinán kívül élő zsidók többsége rendszeresen elzarándokolt a jeruzsálemi ünnepekre.

A zsidó diaszpórán belül két fő csoport létezett, a *hebraisták* és a *hellenisták* („görög zsidók”), hasonlóan a Júdeában kialakult két fő világnézeti-politikai irányzathoz (a hagyományos judaista-legalista szemléletet képviselő farizeusok és a hellenizált szaduceusok). A hebraisták a konzervatívabb irányzatot képviselték, arámi, illetve héber nyelven beszéltek, elkülönültek a környező pogány lakosságtól, és szigorúan megtartották a judaista előírásokat. Rendszeresen elzarándokoltak a jeruzsálemi ünnepekre, és erős vallási kötődés kapcsolta őket az óhazához. Ilyen hebraista zsidó (saját szavai szerint „zsidókból való zsidó”, ld. **Fil. 3:5**) volt *Pál apostol* is, aki a kisázsiai Tarsusból származott, és Jeruzsálemben a híres farizeus rabbinál, *Gamálielnél* tanult, utóbbi a farizeusok egyik fő irányzata alapítójának, *Hillélnék* volt az unokája. Hillél mellett a másik fő farizeus tanító *Sammai* volt. Krisztus idejében Sammai szigorúbb és merevebb fölfogása volt a farizeusi tanítás mércéje, később inkább a mérsékelt Hilléli irányzat lett a meghatározó. Sok tekintetben a hebraista irányzat hatása alatt álltak a jeruzsálemi gyülekezet első vezetői is (ld. **Ap. csel. 21:18-25**).

A hellenista zsidók ezzel szemben szinte teljesen hasonultak a környező népekhez, görögül vagy az adott pogány közösség nyelvén beszéltek, és a törvényt is sokkal liberálisabban, nagyvonalúbban értelmezték, továbbá istentiszteleti rendjük is átvett pogány elemeket (ennek egyik példája a Mezopotámiában levő *dura-europoszi* zsinagóga, melynek falát a görög mitológiából vett alakok díszítették). A nyelvi sokszínűség magyarázza, hogy a Szentlélek kitöltetésekor, **Ap.csel. 2. fejelet** szerint miért kellett az apostoloknak elnyerniük a nyelvadományt, hogy az összegyűlt tömeghez szóljanak. A két irányzat képviselői együtt látogatták a zsinagógai istentiszteleteket, és az őskeresztény gyülekezetben is mindkettő jelen volt, ezt példázza az **Ap. csel. 6.** fejezetében említett eset is, amikor egy konkrét probléma kapcsán kisebb nézeteltérés támadt a két csoport tagjai között.

A zsidóság két fő csoportja mellett jelentős csoportot alkottak a *prozeliták*, a zsidó vallásra tért pogányok, akik a zsidókkal együtt vettek részt a zsinagógai istentiszteleteken, és legtöbbször Jeruzsálemben is elzarándokoltak. A prozeliták egy része körülmetélkedett, teljesen zsidóvá lett, más részük pedig körülmetélkedés nélkül lett a közösség tagja. Utóbbiakat

istenfélőknek (gör. *sebomenoi*) hívták, és Ap. csel. többször is hivatkozik rájuk. Közéjük tartozott az Ap. csel. 8. fejezetében említett etióp komornyik is.

A zsidókat a Római Birodalomban különös népek tartották, számos helyen nem voltak kifejezetten népszerűek. Ennek oka elsősorban vallásukban rejlett, a környező népek „ateistáknak” tartották őket, mert nehezen tudták elképzelni, hogyan lehet egy olyan Istent imádni, aki láthatatlan, és nincs róla ábrázolás. Maga a zsidó vallás ugyanakkor a hivatalosan elismert vallások közé tartozott, jogi védelmet élvezett, és a zsidók a birodalmon belül szabadon gyakorolhatták. A pogány szerzők egyéneenként változó hangnemben írtak a zsidóságról:

„Néhány pogány író támogatta a judaizmust, vonzónak találta, és úgy tekintett a zsidókra, mint filozófusokra, mint a bölcsesség ősi forrásaira, akiknek az istenségről és annak tiszteletéről tiszta elképzeléseik vannak. Mások viszont igen negatív tapasztalatokat szereztek a zsidókról, mivel küzdöttek a polgárjogukért, valamint a birodalomban nekik ajándékozott különleges kiváltságok miatt. A pogány források alapján megállapítható, milyen hatással volt a zsidóság a görög-római világra, s melyek voltak azok a zsidó vallási és életmódbeli jellegzetességek, melyek feltűntek a kívülállónak. Ilyenek a Sabbat, a körülmetélkedés, a disznóhústól való tartózkodás és az egy Isten tisztelete. Még az ellenséges megjegyzések is azt mutatják, hogy a zsidó identitásról alkotott pogány kép közel állt ahhoz, ahogyan a zsidóság önmagát meghatározta.

A zsidó történelemről és vallásról írt sok sértő megállapítás egyike Tacitus Historiae 5.2-13-ban található ... Tacitus beszámolója helyesen állapítja meg, hogy Mózes alapította meg a zsidó vallást, és megemlíti számos zsidó szokást. Többek között, hogy tartózkodnak a disznóhústól, kovásztalan kenyeret fogyasztanak, Jeruzsálemnek templomi adót fizetnek, a másik zsidóval szemben lojálisak, a nem zsidókkal általában nem házasodnak, körülmetélkednek, prozelitákat gyűjtenek, nem teszik ki gyermeküket, a halottaikat eltemetik, de nem égetik el, egy Istent tisztelnek, és a templomukban nincsen istenszobor. Magyarázatai azonban ellenséges beállítottságot mutatnak, szerinte a zsidókat elűzték Egyiptomból, szamarat imádnak, a sabbati pihenés megtartása a hanyagságukból fakad, a zsidók gyűlölik a többi népet, és kéjszívúak.

A politikai okokból adódó szembenállást leszámítva, a zsidókról ilyen negatív véleményt elsősorban a római konzervatív irodalmi körök fogalmazták meg. Az antiszemitizmus főként ott jelent meg, ahol a zsidók fajilag és szokásaikat tekintve is a legidegenebbeknek tűntek, és nem akartak alkalmazkodni a pogány társadalomhoz. Ahol a zsidók többé-kevésbé beépültek a társadalomba, az irántuk tanúsított magatartás pozitív volt. A zsidóság kizárólagossági igénye újra és újra megjelenik a szövegekben. A hagyományörző pogányok ellenségessége egyenes arányban nőtt a judaizmus által elhódítottak számával. A pogányság a kereszténységet kezdetben a zsidókkal szemben kialakult sztereotípiákkal megterhelten fogadta.” (Ferguson, i.m. 429. o.)

A fentiek ellenére szorgalmuk és józanságuk miatt általában tisztelték a zsidókat, akik egyébként szórványhelyzetben is több helyen élveztek kiváltságokat, Korinthusban például felmentették őket a katonai szolgálat és a világi bíróság előtt való ítélezés kötelezettsége alól. Rómában többször zavargást okoztak, többek között az idegen vallások és kultuszok iránt gyanakvást tápláló Claudius császár alatt, ezért a császár kiűzette őket a városból. Suatonius történetíró így hivatkozik erre: „A zsidókat, akik Chrestus bujtogatására szüntelenül zavarogtak, kiűzte Rómából” (*Caesarok élete*, Európa Könyvkiadó, 1964, 206. o.) A zavargás pontos oka ismeretlen, egyesek szerint kiváltságaikat fenyegette veszély, mások szerint viszont éppen a Krisztust elfogadók, illetve elutasítók közötti ellentétek fajultak összetűzésekké (egyesek így értelmezték Suatonius idézett mondatát). Pál apostol egy ilyen, Rómából kiutasított zsidó házaspár, Akvila és Priscilla sátoresztítő műhelyében dolgozott Korinthusban, akik azután munkatársai is lettek az evangélium szolgálatában (**Róm. 16:3-4**). A kiutasítottak később visszatérhettek Rómába. Akvila és Priscilla is visszatért, és gyülekezet létesült a házuknál (**Róm. 16:5/a**).

I.3. A római társadalom, filozófia és vallás rövid jellemzése

A népesség összetétele – Claudius császár i.sz. 47-ben tartott népszámlálása során Edward Gibbon angol történész szerint mintegy 20 millió szabad embert számláltak össze (családjaikkal együtt), és további 60-80 millióra becsülik a provinciák lakossága és a rabszolgák együttes számát. A rabszolgák a birodalom lakosságának csaknem felét tették ki. A szabad emberek között is nagy vagyoni különbségek voltak. Az *arisztokraták* a polgárháborúk során elszegényedett kisbirtokosok földjeinek felvásárlása és a provinciák területén végzett spekulatív üzletek révén hatalmas vagyonra tettek szert, és a legtöbb ember számára elérhetetlen fényűzésben éltek, ami kiváltotta az alsóbb néposztályok elégedetlenségét.

A szabad népesség nagyobb részét az elszegényedett *plebejusok* (közrendű római polgárok) alkották, akik nagy számban áramlottak a városokba. Itt megélhetés híján gyakran bűnözésbe keveredtek, és könnyen váltak demagóg politikai mozgalmak támaszaivá, némi anyagi támogatás és ingyen szórakozás fejében (erre utal a szállóigévé lett „cirkuszt és kenyeret a népnek!” felkiáltás).

A népesség legnagyobb része a rabszolgák nagy tömegeiből került ki, akik elsősorban hadifogság vagy eladósodás révén kerültek szolgasorba. Nagyrészt mezőgazdasági munkát végeztek, de voltak, akik tanítással vagy egyéb szellemi munkával (pl. könyvelés, különböző adminisztratív munkák) foglalkoztak. Sok rabszolgatartó önkényesen bánt rabszolgáival, de számos rabszolga megvásárolta szabadságát, illetve uraik végrendeletileg vagy még életükben felszabadították őket, így a szabad emberek száma folyamatosan gyarapodott. A korai keresztény gyülekezetek tagjai között rabszolgák és rabszolgatartók egyaránt voltak. A keresztények nem támadták direkt módon a rabszolgaság intézményét, de a keresztény elvek kárhoztatták, mert minden ember Isten előtti egyenlőségét és a felebaráti szeretetet hirdették. Pál apostol így tanácsolta és intette a rabszolgatartókat: „*Ti urak, ami igazságos és méltányos, a ti szolgáitoknak megadjátok, tudván, hogy nektek is van Uratok a mennyekben*” (Kol. 4:1). Mivel ugyanakkor idővel számos rabszolgatartó kereszténnyé lett, és felszabadította rabszolgáit, hosszabb távon a kereszténység nagyban hozzájárult a rabszolgaság teljes megszűnéséhez, mintegy belülről bomlasztva fel annak intézményét.

Erkölcsei szempontból a császárok kora összességében a hanyatlás időszakaként jellemezhető, egyes császárok alatt mutatkozott csupán fellendülés, a közállapotok bizonyos mértékű javulása. A „kultúra” (pl. az egyre alacsonyabb rendű igényeket kielégítő színjátszás révén) egyre inkább tömegszórakoztatássá silányult, és népszerűek voltak az erőszakos cirkuszi játékok is. A pogány Róma légkörét összességében az erkölcsi szabadosság és a szilárd etikai mércék hiánya jellemezte.

Filozófiai irányzatok – A római gondolkodók számos, görög eredetű filozófiai irányzat követői voltak (neoplatonikusok, epikureusok, sztoikusok, stb.). Ap. csel. 17. fejezete ezek közül kettőt említ, az *epikureusokat* és a *sztoikusokat*. Az epikureusok Epikuros, illetve tanítványa, Lucretius tanait követték, deisztikus-materialista világnézetet vallottak, azt állítva, hogy az anyag és a lélek is atomok véletlenszerű találkozásából jön létre, és egyikük sem állandó (atomizmus). Következésképpen tagadtak minden célszerűséget, és azt vallották, hogy a legfőbb jó az élvezetek keresése, nem érzéki értelemben, hanem az érzelmi kielégülést nyújtó cselekedetek formájában. Egy cselekedet annál értékesebb, minél nagyobb lelki gyönyört okoz (az egyik fő „élvezetforrásnak” tartották például a baráti kapcsolatokból származó örömet), de adott esetben az élvezetektől való tartózkodás okozhatja a legnagyobb gyönyört.

A sztoikus irányzat fő képviselői (az eleai Zénón, később Epiktétosz, utóbbi felszabadított rabszolga volt) ezzel szemben feltételeztek egy értelmes „ősokot”, melyet „logosz”-nak hívtak, és amelyről azt vallották, hogy az élet minden területét az ő akarata irányítja, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy személyes istenben hittek, inkább egyfajta panteisztikus istenfelfogást képviseltek. Legfőbb jóként az ésszerű gondolkodást, legfőbb erényként az önuralmat jelölték meg. Az ember fő feladata szerintük a rá szabott kötelességek teljesítése, illetve a „felsőbb akarat” zúgolódás nélküli elfogadása (fatalizmus). Nézetük szerint az embernek törekednie kell arra, hogy gondolkodását ne befolyásolják a külső körülmények (akár jók, akár rosszak), tehát a szenttelen, érzelmektől minél inkább mentes életvitel volt az

eszményük. A sztoicizmus jelentős befolyást gyakorolt a római gondolkodókra (Cicero, Seneca), és a későbbi római császárok között is számos sztoikus volt (pl. Marcus Aurelius). A sztoicizmus a többi pogány filozófiai irányzathoz viszonyítva a legmagasabb szintű erkölcsiséget képviselte, ezért a terjedő kereszténységnek is komoly riválisa volt. A sztoikus és epikureus irányzatok egymással is versengtek az erkölcsi befolyásért.

Vallási irányzatok – A római vallás eredetileg különböző természetistenek kezdetleges imádatából állt, akiknek a megfelelő rítusok elvégzésével igyekeztek elnyerni a jóindulatát (pl. Vesta-kultusz). Később a görög panteon isteneivel is kiegészült a vallási paletta, ezeket az isteneket latin néven, esetleg egy már meglévő római istenséggel azonosítva „fogadták be” (pl. Zeus-Jupiter, Héra-Juno, Arész-Mars, Aphrodité-Vénusz, Hermész-Mercurius, stb.). Ezeket az isteneket egyre kevésbé vették komolyan, és sorra satirikus írók célpontjaivá váltak, ugyanakkor egy-egy isten vagy istennő körül helyi kultuszok alakultak ki. A Biblia ezek közül megemlíti Artemisz (latinul Diána) kultuszát, akinek Efézusban hatalmas szentélye volt. A szentélyhez kegytárgyak árusítása kapcsolódott, mely az ezeket készítő mesterembereknek komoly jövedelmet biztosított. Ap. csel. 19. fejezete ilyen mesteremberek lázadását örökíti meg, akik a kereszténység terjedése révén veszélyeztetve érezték fő bevételi forrásukat, és látható, hogy ezzel valóban sikerült nagy tömeget maguk mögé állítaniuk.

A sokistenhitnél jelentősebb befolyást gyakorolt a *császárkultusz*, a császárok körül kialakult vallásos jellegű imádat, mely eredetileg spontán jelent meg a pogány hérosz-kultuszok hatására, már a római kort megelőző időkben is: Nagy Sándort és utódait is isteneknek kijáró nevekkel illették már, mint pl. „küriosz” („úr”), vagy „epifánész” („megjelent isten”). Ezt nagyrészt a császárok kezében összpontosuló rendkívüli hatalom is táplálta. A kultusz magában foglalta a császárok képmása előtti áldozást is. A császárkultusz gyökerei már Augustus uralkodása alatt kialakultak, és a későbbi császárok alatt számos új elemmel gazdagodtak:

„Amit Augustus életében elért Rómában, az több volt emberi státusnál, de kevesebb az isteni rangnál. Tehát szükséges volt, hogy végre mégis megkapja az isteni tiszteletet. A hivatalos titulus a caelestes honores volt, amit alkotmányos szempontból nézve csak a szenátus szavazata alapján lehetett megadni. Augustus halálával, Kr. u. 14-ben ez is megtörtént. Apoteózis révén bekerült a mennyei istenek körébe. Az isteni rangra emelés, ahogyan a görögöknél, úgy Rómában is tiszteletadás volt, hiszen a kultusz a hódolat legmagasabb formája. A szenátus felvette az új istent Róma isteneinek listájára, és elrendelte, hogy Rómában (ahogyan másutt már korábban is) kapjon egy templomot és papokat ...

A császárkultusz formája annak a szervezetnek a természete szerint változott, mely azt gyakorolta, azaz más volt a provinciákban, a szabad városokban, a hivatalos testületekben, a katonai egységeknél és a szabadosok közösségében. Bár az élő császár kultusza a maga templomaival, oltáraival, papságával és áldozataival ellentétben állt maga Róma és a nyugati provinciák hivatalos politikájával, a birodalmi kultuszt különböző módon gyakorolták. Áldozatot mutattak be a császárt kísérő geniusnak vagy a benne élő isteni numennek [mindkettő egyfajta személytelen isteni szellemet jelöl]. Isteni rangra emelték a császári családot, felajánlásokat tettek valamely istenségnek és a császárnak. A császárt különböző istenekkel hozták kapcsolatba, mint akik védik és segítik őt, valamint megszemélyesítették képességeit és jótéteményeit.

Rómában mind Caesarnak, mind Augustusnak volt temploma, melyeket nekik mint Róma isteneinek szenteltek. Caesar templomát Augustus alatt, Kr. e. 29-ben szentelték fel, Augustusnak pedig Caligula uralkodása idején dedikáltak templomot. Hadrianus alatt Rómának és Venusnak (akit Aeneas nemzetsége anyjának tartottak) emeltek egy szentélyt Titus diadalívének közelében. Ez volt az első eset, hogy a városi kultusz – mely korábban a fővárosban a capitoliumi triád, Jupiter, Juno és Minerva tiszteletét jelentette – Venus utódaiként a Caesarokra is irányult.

Rómától távolabb ez az imádat gyorsabban terjedt. Még a nyugati területen is emeltek sacerdos [felszentelt pap] által kiszolgált oltárokat Roma et Augustus tiszteletére, Tiberius uralkodásától kezdve pedig az isteni Augustusnak szentelt

templomokat is építettek, ahol flamenek [felszentelt papok másik elnevezése] teljesítettek szolgálatot. A Rómának és a császárnak emelt templomokat általában a provinciák központjaiban építették fel, a provinciák fővárosában, ahol a gyűlés ... ült össze, a keleti területeken pedig más városokban is. Az isteni tisztelet (mely hellenisztikus alapokon nyugodott) magában foglalta a néhány istennel való azonosítást, régi ünnepek új elnevezését, áldozatok bemutatását, szobrok állítását a templomokban és más helyeken, templomok építését, játékok bevezetését, a hónapok jötevők utáni elnevezését és még sok mindent ...

A császárkultusz erejét és népszerűségét bizonyítja az a számos magántársaság, mely a császárt tartotta védelmezőjének a hagyományos istenek helyett. A vallásos tisztelet mértékét mutatja, hogy néhány helyen bizonyos misztériumok is a császárkultusz részét képezték. A császárkultusz oly erősen kötődött a monarchiához, hogy a keresztény császárok sem tudták megszüntetni szokásait, a leborulást, a tiszteletadást, valamint a birodalmi jelvények és szobrok tiszteletét.” (Ferguson, i.m. 179-181. o.)

A császárok kezdetben nem követelték meg kifejezetten a vallásos imádatot, bár nem is utasították kifejezetten vissza, és többé-kevésbé mindegyik I. századi császár támogatta a korábban elhunyt császár kultuszát. Az I. században két kivétel volt ez alól. (Neróval, az első keresztényüldöző császárral együtt három, ő ugyan nem követelte meg hivatalosan, kultusz-szerűen saját képmásának imádását, azonban uralkodásán más formában végigvonul az önistenítés.) Az egyik ilyen császár *Caligula* (i.sz. 37-41), aki istennek nyilvánította magát, és megkövetelte képmásának imádását. Ezt az alexandriai zsidók körében is érvényesíteni akarta, sőt a jeruzsálemi templomban is fel akarta állíttatni szobrát, ami bizonyosan kiváltotta volna a zsidók lázadását, ha a császárt i.sz. 41-ben nem gyilkolják meg:

„A zsidó mentalitást nem ismerő Caligulának 40-ben az az örült ötlete támadt, hogy elrendelje: állítsák fel szobrát a jeruzsálemi templomban ... Elküldte Petroniust, Szíria kormányzóját két légió kíséretében, hogy szerezzen érvényt a rendeletnek ... Agrippa közbenjárt, és rávette Caligulát, hogy ha eddig nem állították fel a szobrot, akkor ne is próbálkozzanak vele. Petronius azonban már megírta a császárnak, hogy lehetetlen teljesítenie a parancsot a zsidó nép kiirtása nélkül. Erre a fegyelemsértésre Caligula megparancsolta Petroniusnak, hogy legyen öngyilkos. Ám a széljárásnak köszönhetően az a hajó, mely a Caligula Rómában történt meggyilkolásáról szóló hírt hozta, huszonhét nappal hamarabb érte el a szír partokat, mint az öngyilkosságot elrendelő parancs.” (Ferguson, i.m. 354-355. o.)

A másik, önmagának nyíltan istennek kijáró tiszteletet megkövetelő császár *Domitianus* (i.sz. 81-96) volt, aki önmagát „istennek és úrnak” („dominus et deus”) nyilvánította, és későbbi feljegyzések szerint üldözte is az ezt elutasító keresztényeket. A római császárok később tudatosan is felhasználták a császárkultuszt a birodalom egységének megőrzésére, és a későbbiekben a keresztények üldözésének egyik fő kiváltó oka a császárnak való áldozás elutasítása volt.

Mivel a császárkultusz alapvetően személytelen volt, sokan egy személyesebb jellegű, lelki közösséget is lehetővé tevő vallásra vágytak, ezért egyre népszerűbbek lettek a birodalom területén a keletről „importált” *misztériumvallások*, melyek egy-egy istenség körül csoportosultak (az ázsiai Kübelé „földanya” kultusza, az egyiptomi eredetű Ozirisz- és Ízisz-kultusz, valamint a perzsa Mithrász napisten kultusza). Ezek a vallások bonyolult beavatási szertartásokat tartalmaztak, melyek az istenséggel való misztikus közösség elérését szolgálták, a beavatottak pedig „testvéri közösséget” alkottak. E kultuszok részben nyilvánosak, részben titkosak voltak, és egyre több hívet szereztek maguknak, ezért a császárok, bár nem igazán jó szemmel tekintettek rájuk, általában megtűrték őket.

A fentiekben túlmenően elterjedtek voltak a birodalomban az *okkultizmus* különböző formái, például az *ördögűzés (exorcizmus)*, melyet pogányok és zsidók egyaránt gyakoroltak (a farizeusok is foglalkoztak az ördögűzés egyik formájával), később pedig már Krisztus nevét is „segítségül hívták” az ördögűzők varázsigéikben. Ap. csel. több helyen is megemlíti az ördögűzőket, akik az apostolok munkáját is károsan befolyásolták, ezért többször határozottan meg kellett róni őket, egyes esetekben pedig maguk lepleződtek le, amikor a valódi isteni csodák folytán „tudományuk” hiteltelenné lett (Ap. csel. 19:13-17).

Az ördögűző rigmusok eszmeileg vegyülékes természetére jó példa az alábbi fennmaradt szöveg:

„Egy híres bűbáj démonok kiűzésére. A könyörgést a megszállott feje felett kell elmondani. Tégy elé olajágakat, és állj mögé ezeket a szavakat mondva: Üdvöz légy Ábrahám szelleme; üdvöz légy Izsák szelleme; üdvöz légy Jákób szelleme. Jézus Krisztus, a szent, a szellem ... (ezután jelentéktelen szavak következnek). Úzd ki a démont az emberből, míg a Sátán tisztátalan démona el nem menekül előled. Felszólítottalak téged, ó démon, akárki vagy, távozz X. Y.-ből, egyszerre, hirtelen, most! Jöjj elő, ó démon, mert megláncollak téged nagyon erős láncokkal, amelyekből nem szabadulsz, és átadlak a fekete káosznak végső pusztulásra.” (George Milligan, Selection from the Greek Papyri, Cambridge: The University Press, 1910. Idézi: Merrill C. Tenney: Újszövetségi bevezető, KIA, Budapest, 1997, 88-89. o.)

Az ördögűzésen kívül elterjedt és népszerű okkult tan volt az *asztrológia*, mely a bolygók állásából vélte kiolvasni a jövő várható eseményeit. Ez a pogány világban általános volt, és a római császárok is alkalmaztak asztrológusokat, már Augustus is, de különösen Tiberius, aki élete vége felé teljes búskomorságba merült az asztrológusok jóslatai hatására. Az asztrológia a zsidóságot sem hagyta teljesen érintetlenül, egyedül a kereszténység volt mentes tőle, mert az őskeresztények határozottan elutasították.

A hellenizmus öröksége - A Római Birodalomban fontos egységesítő erőt képviselt a hellén kultúra, mely különösen a korábban Nagy Sándor és a helyébe lépő diadokhoszok uralma alatt álló keleti területeken érezte hatását, de befolyása a birodalom teljes területére kihatott:

„A Földközi-tenger medencéje a maga gazdag tagozódású, s biztos öblöket nyitó partjaival, összekötő híd pilléreiként a tengerből kiemelkedő szigeteivel az apostol idejében egységes kultúrát mutatott. A hellenizmus még mélyebb egységet jelentett a birodalomnak, mint a politikai, adminisztratív és gazdasági egység. A hellenizmus Róma számára örökség volt, nem ő teremtette meg. Azt a civilizációt értjük alatta, amit a régi Görögország hozott létre, és Nagy Sándor hadjárataival indult diadalújtjára, s kiterjeszkedett a Földközi-tenger partjain körös-körül. A hellenista kultúra a művészetekben, irodalomban, filozófiában, vallásban, erkölcsökben és szokásokban fejeződött ki. Áthatotta a polgári intézményeket, és a mindennapi élet cselekedeteit is inspirálta. A hellenizmus nyelve és lelke elhatott messze keletre Szíriáig és Palesztináig. Különösen a városok álltak nyelvük, de főképpen kultúrájuk tekintetében a görög-római művelődés befolyása alatt. A városoktól távolieső vidékek eléggé ellenálltak ennek a szellemnek. Líkaónia fensíkján Pál a helyi dialektust hallotta. Egyébként mindenütt beszélték a görög nyelvet az ún. koiné dialektusban (az újszövetség is ezen a nyelven, ebben a dialektusban íródott). Így azután a görög nyelv ismeretével be lehetett járni a világot Szíria fővárosától, Antióchiától Rómáig. Görög nyelven lehetett írni a kelta Galáciában éppúgy, mint a rómaiakhoz. A városok lakói között a görög volt az érintkezés nyelve. Megjegyezzük, hogy ez már nem a klasszikus hellenizmus volt, hanem nevelés által lehetett megszerezni. Aki ilyen értelemben kapott nevelést, polgári, intellektuális, erkölcsi, vallási téren, az „hellén” lett, és nem „barbár”.... Akár régi, akár új volt is a gyökere, a hellenizmus mélyen átjárta és egy bizonyos jelleget adott a társadalomnak. A görög társadalmi rend alapformája a „polis”, a városállam volt. Ez olvasztotta magába a családi és közösségi kultuszokat. Az egyén egy valláshoz tartozott, városi vagy vallási kapcsolat révén, s ugyanahhoz a kultuszhoz, istenekhez, rítusokhoz kapcsolódott. A vallásnak a görög államokban nem volt a várostól független vagy attól függetleníthető társadalmi szerkezete. Róma ismerte ezt az elvet és a városi szervezetet, és nem változtatott rajta. Meghagyta a közösségi keretet, ami a városnak egy bizonyos autonómiát biztosított. A hellenista városok mindig féltékenyen védték is jogaikat.” (Gyürki László: Szent Pál apostol útjain, Ecclesia, 1978, 22-24. o.)

Ez az egységes kultúra sokban megkönnyítette a kereszténység terjedését is, elsősorban a görög nyelv általános ismerete révén. Az apostolok történetéről szóló beszámolókból ugyanakkor találkozhatunk olyan esetekkel is, amikor a helyi lakosság éppen az adott város kultuszának megsértésére hivatkozott, amikor akadályozni próbálta tevékenységüket (**Ap. csel. 16:19-21; 19:23-40**).

II. fejezet Bibliai iratok, mint a korszak történelmi dokumentumai

Az apostoli kor történetét az Újszövetségen belül elsősorban Apostolok cselekedetei könyve (eredeti görög nevén *Praxeis*, azaz „cselekedetek”) örökíti meg. A könyv a bevezető szakasz (**Ap. csel. 1:1-3**) tanúsága szerint Lukács evangélista műve, és szorosan kapcsolódik Lukács evangéliumához, annak folytatását képezi. Míg az evangélium Jézus életében, addig Apostolok cselekedetei a születő egyház életében dokumentálja a megváltás művének kibontakozását, melyet mennyei jelek támogatnak.

A könyv nem a teljes apostoli kort tárgyalja, hanem Pál első római fogságának leírásával ér véget, mely i.sz. 61-63-ra tehető. Maga a könyv nem sokkal ezt követően, az I. század 60-as éveiben keletkezhetett, feltehetőleg Antióchiában. A könyv tanúsága szerint Lukács az események egy részét szemtanúként írja le (mint Pál apostol útítársa), erre a könyv úgynevezett „mi-szakaszai” utalnak, ahol a szerző többes szám első személyben örökíti meg az eseményeket. A könyve stílusát a görög nyelv irodalmi szintű ismerete és igényes írásmód jellemzi. Jézus misszióparancsa (**Mt. 28:18-20, vö. Mk. 16:15-16, Luk. 24.46-49**) nyomán azt a folyamatot írja le, melynek során a kereszténység a Római Birodalom egyre távolabbi területeire jutott el, de fontos megjegyezni, hogy csak az egyház nyugat felé irányuló misszióját részletezi, mert bizonyos szempontból ez volt a legfontosabb (emellett létezett egy keleti, Szíria és Mezopotámia, valamint egy déli, Egyiptom felé irányuló misszió is).

Az apostoli korszak kronológiáját a Lukács beszámolójában is megörökített történelmi események időpontja alapján határozhatjuk meg, melyeket Biblián kívüli forrásokból is ismerünk. Ap. csel. hét ilyen eseményt örökít meg:

- I. Heródes Agrippa halála (12:20-23)	i. sz. 44 tavasza
- A „nagy éhínség” Claudius uralkodása alatt (11:28)	i. sz. 44-48
- Sergius Paulus prokonzulsága (13:7)	i. sz. 51 előtt
- A zsidók kiűzése Rómából Claudius idején (18:2)	i. sz. 49 körül
- Gallió prokonzulsága (18:12)	i.sz. 51-52 körül
- Félix prokurátorsága (23:26; 24:27)	i.sz. 55-60
- Festus prokurátorsága (24:27)	i.sz. 60-62

Ezen túlmenően Pál apostol **II. Kor. 11:32**-ben Pál apostol arról beszél, hogy Aretas nabateai király Damaskusban el akarta őt fogatni. Korabeli pénzérmék alapján tudható, hogy Aretas i.sz. 37-40 között uralkodott Damaszkusz fölött, ahová helytartót helyezett, így Pál innen való menekülése erre az időszakra tehető.

Az apostoli kor további, közvetett dokumentumai az *apostoli levelek*, melyekben további feljegyzéseket találhatunk e korra vonatkozóan. Elsősorban Pál apostol levelei tartalmaznak értékes kiegészítéseket Lukács feljegyzéseihez képest. Ezek közül is kiemelkedik a Galáciabeliekhez írt levél (melyben Pál felsorolja megtérése utáni életének legfontosabb eseményeit, ld. **Gal. 1:11-2:14**), a II. Korinthusiakhoz írt II. levél (melynek tanúsága alapján Pál apostolnak az egyházon belül is akadt nehézségei azok miatt, akik megkérdőjelezték szolgálatának hitelességét), végül pedig a Timóteushoz írt I. és II. levél, valamint a Titushoz írt levél, melyek Pál apostol első és második fogsága közötti tevékenységére vonatkozó adalékokat tartalmaznak. A Timótheushoz írt II. levél Pál apostol vértanúhalála előtti utolsó bizonyoságtételének, „lelki végrendeletének” is tekinthető. A többi apostol (Péter, János, Jakab, Júdás) levelében is találunk a korai egyház életére vonatkozó utalásokat.

Az apostoli kor a következő nagyobb időszakokra osztható (az utolsó négy szakaszt az Apostolok cselekedetei könyve már nem tárgyalja):

i. sz. 31-34	Az ősegyház kialakulása és korai működése Júdeában (Ap. csel. 1-5. fej.)
34-37	Az első szervezett üldözés és az ősgyülekezet szétszórása (Ap. csel. 6-8. fej.)
35-44	Pál apostol megtérése és a pogánymisszió kezdete (Ap. csel. 9-12. fej.)

- 45-47 Pál apostol első misszióútja, majd visszatérése után hosszabb antiókhiai tartózkodása (**Ap. csel. 13-14. fejj.**)
- 49 Az apostoli zsinat Jeruzsálemben (**Ap. csel. 15:1-35**)
- 49-52 Pál apostol második misszióútja, bizonyos idő Antiókhiaiban (**Ap. csel. 15:36-18:22**)
- 55-58 Pál apostol harmadik misszióútja (**Ap. csel. 18:23-21:26**)
- 58-60 Pál apostol elfogatása Jeruzsálemben és cezárei fogsága (**Ap. csel. 21:27-26:32**)
- 60-61 Pál utazása Rómába (**Ap. csel. 27:1-28:10**)
- 61-63 Pál első római fogsága, szabadlábra helyezéséig (**Ap. csel. 28:11-31**)
- 64-67 A Néró-féle keresztényüldözés, Péter és Pál apostolok utolsó évei és vértanúságuk Rómában
- 66-70 A zsidó háború, Jeruzsálem és a templom lerombolása, a zsidóság mint nemzet megszűnése
- 67-100 A kereszténység elterjedése és megszilárdulása a Római Birodalom területén az Újszövetség könyveinek keletkezése és elterjedése
- 96-100 János apostol utolsó évei és halála, az apostoli kor lezárulása

III. fejezet

Az ősegyház korai időszaka: A Szentlélek vezetése alatt (i.sz. 31-34)

III.1. A várakozás ideje

Ap. csel. 1. fej.

Jézus Krisztus feltámadását követően 40 napig a tanítványok között járt, és ezalatt megerősítette hitüket, valamint utasításokat adott nekik az elkezdett missziómunka folytatására. Ezt azonban a Szentlélek kitöltésére vonatkozó ígéret beteljesedésének kellett megelőznie, mely által a tanítványok a Szentlélek személyes vezetése alatt folytathatták a Jézus által megkezdett munkát. Jézus több ízben is megígérte földi szolgálata során a Szentlélek eljövetelét (ld. pl. **Luk. 24:49; Ján. 14:16-27, 26; 16:7-14**). Jézus szavaiból egyértelműen kiderül, hogy a Szentlélek (Jézus szavaival élve Paraklétosz, azaz „vigasztaló”), láthatatlanul bár, de ugyanolyan valóságos személyként lesz jelen állandó jelleggel a világban, ahogyan ő maga is jelen volt. Ezt támasztják alá az Apostolok cselekedetei könyvében és az apostoli levelekben előforduló kifejezések, melyek szerint „a Lélek szól” valakihez, vagy a „Lélek jelentett ki” valamit (lásd pl. **Ap. csel. 13:2; 16:6-7; 21:4,11**).

A tanítványoknak 10 napig várakozniuk kellett Jeruzsálemben. Ez az időszak a Jézustól kapott ígéretekben való hitbeli megerősödésre, önvizsgálatra, valamint ennek nyomán a tanítványok közötti teljes hitbeli közösség elmélyítésére szolgált. A 11 tanítvány mellett Mária, Jézus anyja, illetve Jézus testvérei is csatlakoztak az ősgyülekezethez, valamint közelebből meg nem nevezett „asszonyok”, valószínűleg ugyanazok, akiket Lukács evangéliumában már megnevezett (ld. **Luk. 8:1-3**). A hívők teljes létszáma mintegy 120 fő volt (**Ap. csel. 1:15**), ez a maroknyi embercsoport képezte Izrael maradékát, akiknek a zsidó népnek és a pogányoknak is közvetíteniük kellett a Krisztus halálára és feltámadására vonatkozó örömhírt. A várakozás napjai az önvizsgálat és a megalázkodás idejét jelentették a tanítványok számára, melynek során komoly imában fordultak Istenhez, kérve a megígért mennyei erőt, ami az egymással való közösségüket is megerősítette.

Péter és valószínűleg a többi tanítvány is szükségét érezte annak, hogy az apostoli tisztség fontosságára való tekintettel Júdas helyét más töltsse be közöttük, amit az Ószövetségre való hivatkozással igazolt: **Zsolt 69:26; 109:8**. A kiválasztás imádság és sorsvetés által történt. Ez utóbbiról az Ószövetség is beszámol, mint a döntéshozatal olykor alkalmazott eszközéről. Azt kérték és várták, hogy Isten ezáltal nyilvánítsa ki akaratát.

III.2. A pünkösd események

Ap. csel. 2. fej.

A Szentlélek kiárasztására pünkösdkor (az ószövetségi „hetek ünnepén”) került sor, amikor a birodalom minden tájáról érkeztek zarándokok Jeruzsálembe. A Szentlélek ünnepélyes módon, hallható és látható jelek formájában is megjelent. Az előbbi az összegyűlt tömeg figyelmének felkeltésére szolgált, az utóbbi, vagyis a kettős tüzes nyelvek megjelenése pedig a szimbóluma volt annak, hogy a Szentlélek kiáramlása nyomán „mennyei tűzzel”, nagy világossággal és lelkiismeretet meggyőző erővel hirdetik majd a Krisztusról szóló ígét. A tanítványok azonnal „prófétálni” kezdtek, azaz határozott bizonyágtétellel hirdették meggyőződésüket (a görög szövegben az *apophthegomai* szó áll, ami „határozott beszédet, hirdetést” jelent). Feltűnő volt, hogy ezt különböző nyelveken tették, ami egyszerű galileai emberektől annyira szokatlan volt, hogy az ünnepre Jeruzsálembe felment, soknyelvű sokaság csodálkozva összecsendült, mivel mindenki a maga nyelvén hallotta őket szólni. A nyelvadomány tehát érthető nyelveken való megszólalást jelentett, amit Isten nyilvánvalóan a nyelvi nehézségek áthidalása céljából adott a tanítványoknak, hiszen egy soknyelvű birodalomban kellett a továbbiakban hirdetniük az evangélium üzenetét. Pál apostol szavai szerint a „nyelvek ... jelül vannak, nem a hívőknek, hanem a hitetleneknek” (**I. Kor. 14:22**), és a nyelvadományt a Szentlélek sokféle ajándékai egyikének tekinthetjük

csupán (I. Kor. 12:8-11). A Szentlélek vezetése elsősorban a lelki igazságok megértésének felgyorsítását, az Írások ihletett magyarázatához szükséges bölcsességet, az evangélium hirdetésére vonatkozó konkrét útmutatást, valamint a próbatételek elviseléséhez szükséges erőt biztosította a továbbiakban a fiatal gyülekezetnek, ami fontosabb volt, mint az eszközül szolgáló nyelveken szólás. Fontos megfigyelni azt is, hogy a Szentlélek kiáradását semmilyen eksztatikus jelenség nem kísérte, a hívők „prófétálása” lelkes, de világosan érthető és méltóságteljes volt.

Jellemző ugyanakkor, hogy azonnal megjelentek a gúnyolódók is, akik azon élcelődtek, hogy a szeszes italt köztudottan mellőző tanítványok ezúttal az „édes bortól”, vagyis az erjedetlen musttól is megrészegedtek

Ezen a háttéren hangzott el Péter beszéde, amelyet a nagy tömeghez intézett. Az apostol először határozottan visszautasította a gúnyolódók „részegsége” vonatkozó feltételezését, amit az is alátámasztott, hogy az eseményre a nap korai időszakában, reggel kilenc óra táján került sor. A továbbiakban rámutatott arra, hogy az éppen lezajlott ünnepélyes eseményt már Jóel próféta is megjövendölte. A jövendölésnek kifejezetten a „prófétálásra” vonatkozó része teljesedett ekkor, de a későbbiekben láthatjuk majd, hogy a Szentlélek által adott „álmok és látomások”, valamint a mennyei jelek is az egyház életének mindennapos részévé váltak. Ezt követően Péter a csodálatos esemény előzményére hívja fel a figyelmet, ami nem más, mint Jézus feltámadása, azé a Jézusé, akit a főemberek vezetésével és a nép közreműködése mellett adtak halálra. Fontos mozzanat ez, hiszen a jelenlevők Jézus elítélésénél is ott voltak, és sokan közülük halált kiáltottak a Megváltóra. Péter beszéde azonban nem vádbeszéd, hanem igemagyarázattal alátámasztott bizonyágtétel volt. Az apostol Zsolt. 16:8-11-re hivatkozva megerősíti, hogy Jézus feltámadása prófétikus jövendölést teljesített be, és éppen feltámadásának bizonyítékaként nyerték el a tanítványok a Szentlélek ajándékát, melyet maga ígért meg. A bizonyágtétel hatására a hallgatók nagy része felismerte bűnösségét, és őszinte megtérésre jutott. Péter határozott buzdítást adott a megtérőknek a Jézus nevében történő, hitből való bemerítkezésre, és azonnal kilátásba helyezte a Szentlélek ajándékának elnyerését.

Jelentőségteljes, hogy Péter a „gonosz nemzetségtől” való elszakadásra is buzdította az újonnan megtérteket, amin nyilvánvalóan nem a fizikai elszakadást kell érteni, hanem a lelki elkülönülést. A vallási vezetők ugyanis ekkor már tudatosan szembeszegültek Krisztus evangéliumával, aminek bizonyosságait a továbbiakban láthatjuk. A Szentlélek meggyőző erejével kísért igehirdetés hatására egyetlen napon háromezer hívővel nőtt a jeruzsálemi ösgyülekezet száma.

Fontos megjegyezni, hogy e tömeges megtérés nem az Írásokban járatlan emberek, hanem zsidók és prozeliták, tehát az ószövetségi Szentírást jól ismerő hívek körében történt, akik teljesen meg voltak győződve az azokban foglalt igazságokról, és rendszeresen tanulmányozták őket. Az apostolok bizonyágtétele csak rádöbentette őket olyan igazságokra, melyek az írástudók helytelen írásértelmezése vagy a népszerű elképzelések hatása folytán feledésbe merültek, és a Szentlélek támogatása nyomán a hallgatók gyors megtérésre jutottak. A nyilvános evangéliumhirdetés a Szentlélek kiáradását követően a személyes megtérés „beérlelődésének” eszköze volt, miután a Szentlélek észrevétlen munkája ezt megelőzően már alkalmassá tette az embereket az igazság befogadására (vö. Jn. 3:5-8-cal).

A Szentlélek átalakító befolyása elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a korábban oly félénk és Krisztus elfogatásakor is megfutamodó apostolok most ilyen bátran és meggyőző erővel tudták hirdetni az evangéliumot. Különösen vonatkozott ez Péterre, aki korábban szégyenletes módon háromszor is megtagadta Mesterét, most viszont alkalma nyílt rá, hogy nyilvánosan is hirdesse halálát és feltámadását, és határozott üzenetben szólítsa fel a népet, hogy bánják meg a Krisztus elítélése során tanúsított magatartásukat.

A beszámolót követő jellemzésben megismerhetjük az új gyülekezet jellegzetességeit is: az apostolok, tanítványaik és az újonnan megtértek rendkívül szoros és tevékeny közösséget alkottak. A rászorulókat támogatása érdekében pedig egy sajátos (nem kötelező, hanem önkéntes alapon álló) vagyonszövetséget hoztak létre. Ez utóbbira azért volt szükség, mert az újonnan megtértek közül sokakat kirekesztettek családjukból, így gondoskodni kellett megélhetésükről. **Jelentőségteljes az a megjegyzés is, hogy Isten nem csupán „új tagokkal”, hanem „üdvözülendőkkel” szaporította a gyülekezetet. Az új hívek**

megtérése mély és őszinte volt. Ap. csel. könyvében három összefoglaló szakaszt találunk, melyekből világosan kirajzolódik az első keresztény gyülekezet tagjainak szoros lelki közössége, a gyülekezet folyamatos növekedése továbbá az, hogy milyen kedvező benyomást tett környezetükre életmódjuk és csodálatos közösségük: **Ap. csel. 2:42-47, 4:32-37, 5:12-16.**

III.3. A sánta ember meggyógyítása és kihallgatás a főtanács előtt

Ap. csel. 3-4. fejj.

A templomkapuban kéregető, születésétől fogva sánta ember meggyógyítása egyértelműen bizonyította, hogy a tanítványokat ugyanaz a hatalom támogatta, mely által Krisztus is gyógyított, illetve egyéb csodákat tett. Péter is ezt hangsúlyozta a csodatételt követő bizonyágtételében, kijelentve, hogy a közönséges bűnözőként (ezt fejezte ki a keresztre feszítés) halálra adott Krisztus nevében cselekedtek csodát, ami ismét feddést jelentett azoknak, akik halálra adták Jézust. Péter nyilvánvalóvá tette, hogy a meghalt és feltámadott Megváltó nevében és az Ő támogatásával működik az apostoli gyülekezet. Az apostol azonban újra nyilvánvalóvá tette, hogy éppen Jézus áldozata biztosítja a bűnbocsánatot azokra a bűnökre is, melyeket a nép a vallási vezetők befolyására követett el azzal, hogy Jézus elítélésében közreműködtek. Péter ószövetségi jövendölésre (**V. Móz. 18:18-19**) hivatkozva is hangsúlyozta, hogy megtérésük által a néppel korábban kötött szövetséget erősítik meg.

Az ezt követő letartóztatás és kihallgatás közvetlen indítéka az volt, hogy az apostolok tanítói felhatalmazás nélkül szóltak a néphez, és ezzel az írástudók és a főemberek befolyását veszélyeztették. A magyar fordításban „írástudatlan és közönséges” szavak eredeti görög megfelelői: az *agrammatos*, melynek jelentése: „nem írásismerő” (a szó rabbinikus értelmében, az apostolok egyébként természetesen jól ismerték az ószövetségi Szentírást), valamint az *idiōtēs*, ami tartalmilag körülbelül a „magánember” szónak felel meg, pontos jelentése pedig: „nyilvános hivatalt nem viselő”. A kihallgatás légköre jól tükrözi a főemberek kétségbeesett törekvését arra, hogy a Szentlélek kiadását követően új lendületet kapott evangéliumhirdetést hatalmi eszközökkel hallgattassák el. Azt remélték, hogy ha az apostolokra ráijeszthetnek, ezzel gátat szabhatnak a Krisztusra vonatkozó üzenet terjedésének. Erre a törekvésre válaszul az apostolok a teljes Főtanács előtt bizonyágot tettek Jézusról, akinek feltámadásával kapcsolatban éppen a főemberek terjesztettek hamis híreszteléseket, így a saját csapdájukba estek, hiszen most látniuk kellett az általuk letagadni kívánt feltámadás nyomán kibontakozó erőteljes mozgalmat. A főtanács által feltett kérdésre határozott bizonyágtétellel válaszoltak: egy jól ismert ószövetségi jövendölést vonatkoztattak Jézusra, és meggyőző erővel hirdették a feltámadt Jézus hatalmát. Bizonyágtételüket a meggyógyult ember jelenléte is erősítette. A vezetők azt sem hagyhatták figyelmen kívül, hogy a nép körében is nagy visszhangot keltettek a sánta emberrel történtek. Ezért eredeti szándékuk ellenére ők voltak azok, akik megijedtek, és csak szóban mertek ráparancsolni az apostolokra, hogy többé ne tanítsanak Jézus nevében. Válaszul az apostolok a lelkiismereti szabadság máig érvényes alapelvét fogalmazták meg, amely az embert felmenti a felsőség iránti, egyébként Isten által is megkívánt engedelmesség alól, ha annak követelése ellentétbe kerülnek Isten kívánalmaival. Ennek az alapelvnek messzemenő ihatása volt az egyháztörténelem későbbi korszakaiban is. A reformáció idején például, amikor az 1529-ben Speierben tartott birodalmi gyűlésen korlátozni akarták a vallásszabadságot és a reformációs tanok hirdetését, a jelenlévő német fejedelmek ezt az elvet tartották szem előtt, amikor kijelentették, hogy „a lelkiismeret dolgaiban nem a többség a döntő”.

A tanítványok kihallgatása beteljesítette Jézus jövendölését, hogy földi vezetők előtt kell Benne való hitüket képviselniük (ld. **Mt. 10:17-20; Mk. 13:9-11; Luk. 12:11-12**). Ezt felismerve a tanítványok a kihallgatás végeztével nem csüggedtek el, hanem további erőért imádkoztak, hogy megállhassanak az ellenséges támadások közepette.

III.4. A hívők közössége, Ananiás és Safira, a gyülekezet növekedése

Ap. csel. 5:1-16

Mivel az újonnan megtért hívek többségét a zsidók vakbuzgósága elszakította családjuktól, gondoskodni kellett megélhetésükről, ezért a hívők vagyonszösségben éltek, a tehetősebbek eladták ingatlanjaikat, és ezeknek árát a közös pénztárba tették, így tudták biztosítani, hogy „szűkölködő nem volt közöttük senki” (Ap. csel. 4:34). A többség, például Barnabás, Pál későbbi munkatársa, aki gazdag lévita volt, tiszta szívből mondott le vagyonáról, egy házaspár, Ananiás és Safira azonban látszólag a közös birtokuk eladásával szerzett teljes összeget följánlotta a gyülekezetnek, de ennek egy részét félretették. A gyülekezet előtt ugyanakkor úgy tettek, mintha az egészet adnák oda. A súlyos ítéletet Péter szavai magyarázzák: a följánlás nem volt kötelező, de mivel a teljes összeget ajánlották föl, és csak egy részét adták oda, tettük tudatos csalásnak minősült, és így a képmutatók büntetését nyerték el. Ananiásnak saját bűnéért, Safirának pedig „bűnrészességért” kellett meghalnia, mivel Isten nyilvánvalóvá kívánta tenni, hogy a gyülekezetért való odaszánásban nincs helye képmutatásnak, és a Szentlelket nem lehet becsapni.

A körükben látott erkölcsi tisztaság megóvta őket attól is, hogy látszathívők csatlakozzanak hozzájuk, ugyanakkor a közösség őszinte megtérők sokaságával bővült. Lukács szól a nők aktív szolgálatáról is, az ősgyülekezetben ők is jelentős feladatokat kaptak.

III.5. Újabb kihallgatás a főtanács előtt

Ap. csel. 5:17-42

A gyülekezet növekedése kiváltotta a főemberek irigységét, így az apostolokat bebörtönözték, hogy ezt követően példás büntetést szabhassanak ki rájuk. Tervüket ezúttal isteni beavatkozás hiúsította meg. Ez a tény (mivel a börtön ajtaja zárva volt, és az örök is a helyükön voltak), elsősorban a szaduceusoknak jelentett komoly feddést, hiszen ők mind a föltámadást, mind az angyalok létezését tagadták, ezért a történetek elsősorban az ő felfogásukat kérdőjelezték meg, és közvetve kétségbe vonták a Főtanácsban betöltött vezető szerepüket is, amit a rivális farizeusok jelenléte is veszélyeztetett. Ez segít megérteni a kihallgatás során tanúsított indulatos magatartásukat. Az apostolok, amikor kérdőre vonták őket, és a korábbi tilalomra hivatkoztak, megismételték korábbi bizonyágtételüket, ezúttal még erélyesebben, mivel a főemberek egyre nagyobb és egyértelműbb bizonyágoknak és világosságnak álltak ellent, és gyilkos szándékukban is eltökéltebbek voltak. Péter még világosabban kimondta a lelkiismereti szabadság elvét, megerősítve, hogy a Jézus által rájuk ruházott tekintéllyel tanítanak. A főemberek vádja, miszerint „betöltötték Jeruzsálemet a tudományukkal”, számukra a munkájuk elismerése volt, amit fel is vállaltak, hiszen ezáltal teljesítették a Jézustól kapott megbízatást.

A főemberek gyilkos szándékát a köztisztületben álló farizeus, Gamáliel hiúsította meg. Felszólalása, Nikodémus korábbi megnyilatkozásához hasonlóan (ld. **Ján. 7:50-51**) józan belátásról tanúskodott, és némileg lecsillapította a dühösködő tanácstagokat. A főemberek ennek ellenére is csak úgy voltak hajlandók elengedni a tanítványokat, hogy először megkorbácsolták őket. Ők azonban az elszenvedett fájdalmak ellenére mégis örömmel hagyták el a kihallgatás helyét, megemlékezve Jézus szavairól: „Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért” (**Mt. 5:10**), és a lelkiismereti szabadság elvének engedelmességgel még nagyobb buzgalommal tanítottak tovább.

IV. fejezet

Az első szervezett üldözés és az ősgyülekezet szétszórátása, Pál megtéréséig (i.sz. 34-35)

IV.1. A hét diakónus kiválasztása, István vértanúsága és az ősgyülekezet szétszórátása

Ap. csel. 6-8. fej.

A gyülekezet növekedése szükségessé tette, hogy az apostolok arra alkalmas emberekkel megosszák szolgálatuk egy részét, és gondoskodjanak arról, hogy a rendszeres gyakorlati teendők (pl. az adományok szétosztása) lekerüljön a vállukról, hogy ők továbbra is elláthassák fő feladatukat, a missziómunka szervezését és a naponkénti igehirdetést. Ennek keretében került sor hét férfi kiválasztására, akik a továbbiakban a diakónusi teendőket látták el (gör. *diakoneō*: „szolgálatot végez, kiszolgál, felszolgál, tevékenykedik”). A diakónusok azonban ezzel együtt tanító szolgálatot is végeztek, mivel az Írásokban is járatosak voltak. A kiválasztás fő szempontja az volt, hogy a választott tisztviselők Isten által is hitelesített, erkölcsileg feddhetetlen emberek legyenek. A diakónusok szolgálatát maguk az apostolok hitelesítették imádsággal és kézzel. Az utóbbi jelképes cselekedet volt, azt fejezte ki, hogy az apostolok a nekik adott megbízatást egyöntetűen továbbadják a kiválasztott diakónusoknak, ezen túlmenően semmilyen rejtett vagy misztikus jelentősége sem volt. A hét diakónus közül csak Istvánról (aki a hetek között egyfajta vezetői szerepet is betöltött), valamint Fülöpöt tudunk bővebben, a többieknek csak a nevét ismerjük. A diakónusok munkába állítása még inkább növelte a gyülekezet számát és tevékenységének hatékonyságát. A társadalom vallási szempontból legbefolyásosabb rétegét kitevő papok közül is sokan (gör. *okhlos polys*, azaz „nagy sokaság”) Krisztus-követők lettek. Itt minden bizonnyal a papság alsóbb rétegére kell gondolnunk elsősorban, akik adott rend szerint, időlegesen láttak el templomi szolgálatot (közéjük tartozott például Zakariás, Keresztelő János édesapja is, ld. **Luk. 1:5-9**).

A diakónusválasztás világosan tanúsítja, hogy az egyházi tisztségeket az apostoli korban mindig adott belső igény hozta létre, melyet a gyülekezet növekedése követelt meg. Pál apostol szavaival élve „a kegyelmi ajándékokban pedig különbség van, de ugyanaz a Lélek” (**I. Kor. 12:4**), azaz a gyülekezetben betöltött szolgálatok kiegészítik egymást. A másik fontos szempont, hogy a tisztségviselők kiválasztása „alulról” történt, a gyülekezet által. A Szentlélek vezetése tehát minden egyháztagra egyformán kiterjedt, nem csupán az apostolok körére.

A diakónus István munkáját isteni jelek és mennyei hatalom hitelesítették, ezért a vele szembeszegülők emberi érvekkel nem tudták hiteltelenné tenni szolgálatát. Fő ellenlábasai a „szabadosoknak” nevezett közösség tagjai (gör. *libertinoi*) voltak (**Ap. csel. 6:9**), akiknek elődei 63-ban rabszolgákként kerültek Rómába, majd felszabadulásuk után visszatértek Palesztinába, és a hellenista zsidó felfogást képviselték (ld. Jubileumi kommentár: A Szentírás magyarázata, III. köt. 186. o.). Mivel ellenérvekkel nem tudták megcáfolni István tanítását, hasonlóan jártak el, mint Jézus esetében: hamis vádakkal felbujtották ellene a tömeget, ami a vezetőknek jogalapot adott arra, hogy „kirakatpert” indítsanak ellene és a Szanhedrin elé állítsák. A valódi szándék átlátszó és egyértelmű volt: a gyülekezet tagjainak megfélemlítése, miközben még annyira sem ügyeltek a törvényesség látszatának megőrzésére, mint Jézus perében. A „tanúk” vádjai is a megszólalásig hasonlítottak azokra, melyeket Jézus ellen felhoztak. István méltóságteljes megjelenése és fellépése azonban ellene mondott e vádaknak, magatartása e tekintetben is hasonlított Jézuséra.

István vádlói előtt elmondott beszéde egyszerre volt bizonyágtétel, valamint a vádakkal szembeni cáfolat, sőt vádbeszéd. Átgondolt következetességgel leplezte le a felhozott vádak alaptalanságát. Az Írásokból felidézte Izrael őszövetségi történelmét, amikor Isten jelenléte a templom nélkül is megnyilvánult abban, ahogyan választott népéről gondoskodott, különösen azokról, akik hitben elfogadták vezetését, mint például József. Mózes személyében Jézus előképét állította vádlói elé, akit népe nagy része szintén elutasított, ugyanakkor ő maga tett bizonyosságot arról, hogy Isten egy nála is nagyobb prófétát fog támasztani, magát az Urat küldi el, aki népe között is jelen volt a pusztában. Egyidejűleg beleszólt beszédébe Izrael

korábbi, Istennel szembeni ellenszegüléseinek példáit, amelyek a legkorábbi időktől kezdve egész történelmükön végigvonultak. Beszéde végén utalt arra, hogy Isten jelenléte nem a korlátozódik a templomra, burkoltan utalva Jézusnak arra a kijelentésére is, hogy az Ő személye a valódi templom, és ha Őt elutasítják, a jeruzsálemi templomnak többé semmilyen üdvtörténeti jelentősége sem lesz. A beszéd végén szigorú feddést intézett vádlóihoz, nyilván azért, mert látta a feltámadó ellenkezést (7:51-53). Végül arról szólt, hogy személyes kinyilatkoztatást nyert a feltámadott Jézus isteni dicsőségéről (7:55-56). Ez utóbbi végképp fölgerjesztette vádlói haragját, és a mózesi törvényt lábbal taposva, ítélet nélkül kivonszolták a városból, hogy megkövezzék. Az eljárás ezzel gyakorlatilag „lincselésbe” torkollott, ami tükrözte a nép vezetőinek ellenállását az igazsággal szemben és tiszttségükre való méltatlanságukat. A Szanhedrin a római hatóság belegyezése nélkül halálos ítéletet sem hozhatott (ezt láthattuk Jézus perénél is), ezért a főembereknek nyilvánvalóan a római hatóságokat is meg kellett vesztegetniük, hogy azok szemet hunyanak a törvénytelenég fölött. István utolsó szavaival gyilkosaiért imádkozott, miképpen Jézus is a kereszten. István vértanúsága előképe volt a későbbi mártírok sorsának, akik számos történeti feljegyzés szerint életük utolsó perceiben töretlen hitükről tettek tanúságot.

*István halála i. sz. 34-re esett, ami azért jelentőségteljes, mert éppen ekkor járt le a Dán. 9:24-26-ban megjövendölt 7 x 70, azaz 490 év, melyet a zsidóság kegyelemidőként kapott. Az apostolok és a többi tanítvány Jézus halálát és feltámadását követően három és fél évig hirdették a megtérés evangéliumát Júdeaiban. Isteni jelek támogatták munkájukat, de a nép vallási vezetői egyre elszántabban álltak ellent, míg István megkövezésével ellenségeskedésük elérte a csúcspontot, így maguk bontották fel az Istennel kötött szövetséget. A megtérés lehetősége persze továbbra is nyitott volt a zsidóság előtt, csakúgy, mint a többi nép esetében, de egyéni hitbeli döntés alapján, a nép egészében megszűnt Isten népe lenni. **Az Ábrahámnak adott küldetés (I. Móz. 12:3/b) örököse ettől fogva a keresztény gyülekezet lett.***

Saul, a későbbi Pál apostol vádlóként vett részt István elítélésében. István üldözését követően egy ideig vezető szerepet játszott a keresztény gyülekezet üldözésében (Ap. csel. 7:58; 8:1).

István halála után a jeruzsálemi gyülekezet tagjai az üldözés miatt a környező területeken szóródtak szét, és elsősorban Samária területén folytatták a missziómunkát, az apostolok kivételével, akik továbbra is a városban maradtak (ld. Ap. csel. 8:1).

„Az az üldözés, amely a jeruzsálemi gyülekezetre szakadt, serkentőleg hatott az evangelizálás munkájára. Az ige hirdetése nagy eredménnyel járt Jeruzsálemben, és már az a veszély fenyegetett, hogy a tanítványok túl sok időt töltenek el ott. Nem teljesítik az Üdvözítő parancsát, hogy az egész világon széjjeljárva hirdessék az evangéliumot ... Arra a gondolatra jutottak, hogy a legfontosabb feladatuk: a jeruzsálemi gyülekezet megvédelmezése az ellenség támadásaival szemben. Ahelyett, hogy arra buzdították volna az újonnan megtérteket, hogy vigyék az evangéliumot azokhoz, akik még nem hallottak róla, beleestek abba a hibába, amelybe mindenki beleesik, ha megelégszik a már elért eredménnyel, és többre nem vágyik. Isten azért engedte meg az üldözést, hogy képviselői szétszóródjanak mindenfelé, ahol másokért munkálkodhatnak. Amikor tehát elűzték a hívőket Jeruzsálemből, széjjeljártak és hirdették az igét.” (E. G. White, Apostolok története, 72. o.).

A további beszámoló elsősorban Fülöp diakónus (nem az azonos nevű apostol!) munkáját részletezi. A samaritánusok a zsidók és köztük fennálló vallási feszültség ellenére meglepőnek tűnő nyitottsággal fogadták az evangéliumot, amit nyilván Jézus korábbi jelenléte, köztük végzett missziómunkája alapozott meg (ld. Jn. 4:39-42). Ezzel kezdtek teljesedni Jézus szavai, hogy az apostoloknak fokozatosan egyre nagyobb területen kell missziójukat végezni, ami Samáriát is magában foglalta. A beszámoló megemlíti Simon mágus esetét is, aki látszólag szintén megtérőként keresztelkedett meg és lett a gyülekezet tagjává, későbbi cselekedete azonban egyértelművé tette, hogy megtérése nem volt őszinte, csak az isteni hatalom megnyilvánulásai ragadták meg, ezekre a menyei ajándékokra szeretett volna szert tenni. Példája nyomán bebizonyosodott, hogy Isten ajándékát nem lehet „megvesztegetéssel” vagy akár emberi érdemek révén kicsikarni, elnyerésének egyedül a személyes hit a feltétele. Ennek jelentőségét elsősorban a középkorra jellemző egyházi

visszaélések fényében érthetjük meg, amikor éppen Simon mágus példája nyomán nevezték el „szimóniának” az egyházi tisztségek megvesztegetés révén vagy anyagi ellenszolgáltatás fejében történt megszerzését.

A másik jelentős, szintén Fülöp közreműködésével történt esemény az etióp komornyik megtérése. Az a tény, hogy a komornyik Jeruzsálemből utazott hazafelé, arról tanúskodik, hogy prozelita volt, vagyis olyan pogány, aki Izrael vallásához csatlakozott, és mint ilyen, jól ismerte az ószövetségi Szentírást. Fennhangon olvasott, az ókori szokás szerint, ezért hallhatta Fülöp, hogy éppen mit olvas. A Fülöppel folytatott beszélgetés hatására személyes hitre jutott, és miután Fülöp meggyőződött hite őszinteségéről, egy arra alkalmas helyen be is merítkezett.

A komornyik megtérése túlmutat a személyes vonatkozáson: mint a távoli Etiópia főembere, később fontos szerepe lehetett abban, hogy hazájában gyökeret vert a keresztény hit. Nem véletlen tehát, hogy a történelmi feljegyzések tanúsága szerint Etiópiában igen korán megjelent és hosszú ideig nagyrészt apostoli formájában fenn is maradt a kereszténység.

IV.2. Saul megtérése

Ap. csel. 9:1-31

István halálának további, jóllehet közvetett, eredménye Saul megtérése volt. Saul megtérésének a folyamatában a következő lépéseket ismerhetjük fel:

- István kivégzése nyomán – melyet ő még buzgón helyeselt – látszólag megerősödött benne az őskeresztény gyülekezet elleni gyűlölet. Istennek az a kijelentése azonban, hogy „nehéz neked az őstörke ellen rugódoznod” (**Ap. csel. 9:5/b**, helyesbített fordítás) arra utal, hogy Saul István magatartása nyomán nyilvánvalóan készletét kapott korábbi felfogása felülvizsgálatára. Ennek lényege saját szavai szerint a következő volt: „szerfelett rajongtam atyai hagyományaimért” (**Gal. 1:14**). Heves, szinte örvengésszerű buzgalma, mellyel Krisztus követőit üldözte, abból a törekvéséből fakadt, hogy ezt az Istentől kapott készletét mindenáron elnyomja.

- A damaszkuszi úton kapott látomás reflektorként világított bele lelkivilága rejtelseibe, és nyilvánvalóvá tette, hogy a Názáreti Jézus feltámadt, valóban Isten Fia, és valóban Ő a Messiás. Időleges vaksága (melyről akkor még nem tudhatta, meddig fog tartani) őszinte, mély alázatra készítette Isten és önmaga iránt. Sokatmondó, hogy a korábban „öldökléstől lihegő”, magabiztos, a Főtanács megbízásával úton levő, Krisztus tanítványait üldöző Saul tehetetlen, mások segítségére szoruló, vak emberként kézen fogva vezették Damaszkuszba.

- Az ezt követő három napnak szintén döntő jelentősége volt. Saul nem számíthatott a keresztény gyülekezet segítségére, mivel félték tőle, jól tudva, milyen megbízással érkezett a városba, ugyanakkor korábbi hittársaihoz sem fordulhatott, mert nem értették volna meg új helyzetét, sőt inkább gyűlöletet váltott volna ki belőlük. Tudatosult benne, hogy Krisztus gyülekezeteit üldözve magával a Megváltóval fordult szembe. Ennek tudata, reménytelennek tűnő helyzete és az emberektől való elszigeteltsége mély önvizsgálatra és bűnbánatra készítette. Háromnapos böjtölése is erre utal: tudata mind tisztábbá lett, mind világosabban látta korábbi téves álláspontját, illetve ismerte fel a Krisztusra vonatkozó kijelentéseket az Ószövetség alapján.

- Isten Anániás személyében önmaga és az egyház képviselőjét küldte hozzá. Előzőleg mindkettőjüknek kijelentést adott, mintegy kettős bizonyoságként, hogy a küldött üzenet valóban tőle származott. Az Anániásnak adott kijelentés nyilvánvalóvá tette Saul elhívását a pogánymisszióra is.

- Saul megtérése messzemenő következményekkel járó fordulatot hozott az egyház életében. Személyében egy nagy műveltségű, és ami még fontosabb, korábbi életszemléletével gyökeresen szakító, elszánt tanítóra tett szert a gyülekezet, aki a korábbihoz hasonló elszántsággal, de most már az ellenkező oldalon állva hirdette és védelmezte azt a hitet, amelyet egykor üldözött. A pogánymisszió irányításához pontosan ilyen adottságokkal rendelkező emberre volt szükség. Új meggyőződése miatt hamarosan a zsidó vezetőkkel is szembekerült, ezért menekülnie kellett Damaszkuszba.

Saul, azaz Pál apostol megtérés utáni életének további eseményeiről Lukács feljegyzésein kívül maga az apostol is beszámol **Gal. 1:11-2:10**-ben, ami kiegészíti az Apostolok

cselekedeteiben található beszámolót. Ebből kiderül, hogy Pál a damaszkuszi gyülekezet tagja lett, de három évre „Arábiába” (a Palesztinát keletről határoló nabateus királyság területére) vonult vissza, nyilvánvalóan a szolgálatra való lelki felkészülés érdekében (**Gal. 1:17**). Ezt követően mutatta be őt Barnabás az apostoloknak (Pál saját beszámolója szerint nem találkozott mással, csak Péterrel és Jakabbal, Jézus testvérével, utóbbi a jeruzsálemi gyülekezet vezetője volt). Ekkor teljes jogú tanítónak ismerték el őt. Ezt követően rövid ideig Jeruzsálemben szolgált, majd visszatért szülővárosába, Tárzusba, és elsősorban szülőföldjén végzett missziót, egészen első hosszabb, nagyobb területre kiterjedő misszióútjáig, mely i.sz. 48-ra tehető, majd pedig részt vett a Jeruzsálemben tartott apostoli gyűlésen, melynek időpontja i.sz. 49. Ezekről részletesen szólunk a későbbiekben.

Sault Ap.csel. 13:9-től Pálként említik a további feljegyzések, ez a név a latin „paulus”, azaz „kicsiny” szó származéka. Ezt minden bizonnyal az eredeti nevéhez felvett latin névként kapta, amit minden római polgár esetében megkívántak. A kettős neveknek további példáit találjuk Apostolok cselekedetei könyvében: pl. János-Márk, Simeon-Niger, stb.

V. fejezet A pogánymisszió kezdeti időszaka (i.sz. 35-44)

Az elbeszélés a továbbiakban Péter apostol működésével foglalkozik. Ap. csel. 9:32-43-ból kitűnik, hogy a júdeai misszió az üldözések ellenére sem torpant meg, sőt az apostolok munkája nyomán egyre bővült. Éneás meggyógyítása, de különösképpen a buzgó szolgálatáról ismert Tábita feltámasztása további bizonyítéka volt annak, hogy az apostolok által képviselt tanítás Isten támogatását élvezzi, éppúgy, mint Jézus földi szolgálata. Ap. csel. 9:31 tanúsága szerint egy ideig viszonylagos háborítatlanság és növekedés jellemezte a Palesztinában működő keresztény gyülekezetek életét.

V.1. Az első pogány megtérők

Ap. csel. 10:1 – 11:18

Az apostolok mindaddig csak a zsidóknak (beleértve a prozelitákat is) és a samaritánusoknak hirdették Krisztus evangéliumát, pogányokat még nem kerestek fel, holott Jézus megbízása erre is vonatkozott. Ehhez azonban előbb le kellett rombolni a bennük levő előítéleteket, melyek Jézus határozott példaadása ellenére (ld. a samáriai és a kananeus asszony történetét) még mindig éltek bennük. Az apostolok emlékezhetnek arra is, hogy a pogányok közül sokakban mélyebb vágyakozás élt Isten iránt, mint a zsidókban, és ezt Jézus ki is emelte (elég csak a kapernaumi százados történetére, a kananeus asszonyra vagy a Jézus felkereső görögökre gondolni, ld. **Mt. 8:5-13, 15:21-28**, ill. **Jn. 12:20-22**). Ennek ellenére még mindig tartózkodtak a pogányok megszólításától, ezért egyértelmű jelet kellett kapniuk arra nézve, hogy Isten határozott akarata a pogánymisszió elkezdése. Isten ezért szinte egyszerre szólította meg Kornélius századost, aki pogány létére a zsidó vallással megismerkedve őszintén törekedett Isten szolgálatára, valamint Pétert. Kornéliusnak őszinte, mély hite és hiányos ismeretei mellett a teljes evangélium feltárasára volt szüksége, Pétert pedig fel kellett készíteni arra, hogy Isten eszközeként előítéletek nélkül hirdetni tudja neki Isten Igéjét.

Isten akkor szólította meg Pétert, amikor megéhezett, és az étel elkészítésére várt, a látomás azonban nem a tisztátalan állatok fogyasztására vonatkozott. A babiloni fogságot követő évszázadok folyamán a zsidók a pogányokat úgy kezelték, mint tisztátalanokat, és teljesen elkülönültek tőlük, noha az Ószövetség is megjövendölte, hogy Isten a pogány népeket is meg fogja látogatni az üdvösség üzenetével (ld. pl. **Ésa. 49:5-6**). Még az apostolnak is szemléletes látomásban kellett bemutatni, mennyire visszas e gondolkodásmód. A látomás tanítása igen világos és határozott volt: „*Amit Isten megtisztított, te ne mondd azt tisztátalannak*” (**Ap. csel. 10:15**). Ezt hamar követte a Szentlélek felszólítása, valamint Kornélius követeinek megjelenése, aminek nyomán egyértelművé lett Isten akarata, amint azt Péter később Kornélius és családja előtt ki is fejtette (**Ap. csel. 10:28**).

Kornélius szavai, valamint az a tény, hogy egész családját és barátait is összegyűjtötte a Péterrel való találkozásra, meggyőzhette az apostolt arról, hogy az igazságot őszintén megismerni kívánó emberekhez küldte Isten. Igehirdetésében szemléletes módon szólt Jézus életéről, helyettes áldozati haláláról és feltámasztásáról, különösen hangsúlyozva a bűnbocsánat és a megtérés üzenetét. Miközben beszélt, egyértelmű bizonyosságát kapta annak, hogy Isten a pogányokat is ugyanabban az ajándékban kívánja részesíteni, mint amelynek ők is részeseivé lettek: hallgatóira kiáradt a Szentlélek, és ők is megkapták a prófétálás és a nyelveken szólás adományát. Ez világos bizonyossága volt annak, hogy az ígéretek nem csupán a zsidókra vonatkoznak, ami Pétert és a tanúként jelenlevő hat másik tanítványt is világosan meggyőzte arról, hogy a pogányokért is munkálkodniuk kell. Ebbéli meggyőződésében merítette be Kornéliust és családtagjait, személyes hitük bizonyosságaként (a családtagok közül nyilván csak azokat, akik elég idősek voltak már ahhoz, hogy önálló hitbeli döntést hozzanak).

Az eseményekről hamar tudomást szereztek a jeruzsálemi keresztények is, és meglévő előítéleteikre hallgatva felelősségre vonták Pétert, amiért pogányoknál járt és velük együtt étkezett, ez ugyanis a rabbinikus törvények értelmében tilos volt. Őket is meg kellett győzni

arról, hogy az evangélium hirdetése során immár megszűnt a különbség zsidók és pogányok között, és hogy ellenkezésükkel Isten határozott rendelkezésével szegülnének szembe. A jeruzsálemi gyülekezet tagjai Péter szavaiban és az elbeszélte tapasztalatokban felismerték a Szentlélek irányítását, és őszinte hálájukat fejezték ki a történetek miatt. Újabb példája ez annak, hogy milyen lelki magatartás jellemezte az apostoli korszak hívőit: egyedül a Szentlélek vezetésére hagytak. Ennek révén a gyülekezet tagjai saját téves nézeteiket is felülvizsgálták, mintegy a zsidó vezetők magatartásának ellenpéldájaként.

A pogánymisszió, mint azt a továbbiakban látni fogjuk, ettől kezdve egyre hangsúlyosabb részévé lett az egyház tevékenységének.

V.2. Jakab mártírhalála és Péter kiszabadulása Heródes börtönéből

Ap. csel. 12. fejelet.

Az apostolok missziómunkája nyomán az üldözések egyre hevesebbé váltak. I. Heródes Agrippa személyében megjelent az első uralkodó, aki kezét emelt a keresztényekre. Eddig ugyanis minden üldözést a Szanhedrin kezdeményezett. Agrippa prozelita volt, aki mindent megtett azért, hogy a zsidók kegyébe férkőzzék, és ez vezette arra, hogy Jakab apostol kivégzésével „példát statuáljon”. Az apostol kivégzése valószínűleg nem elégítette ki teljesen a zsidókat, hanem vérszemet kapva Péter nyilvános kivégzését követelték, ezért Agrippa őt is bebörtönöztette, a keresztény hívők pedig hogy buzgón imádkoztak szabadulásáért.

A Péter szabadulásáról szóló elbeszélés figyelemre méltó mozzanatai a következők:

- Péter a tervezett kivégzés előestéjén békésen aludt, mivel Istennel való kapcsolata teljesen rendezett volt, teljesen rábízta magát.
- Ez volt a második alkalom, hogy egyértelmű isteni közbeavatkozás szabadította meg az apostolt, ami egyértelművé tette, hogy Isten hatalma nagyobb, mint a zsidó vezetőké, beleértve Heródest is. A szabadulás még figyelemreméltóbb volt, mint az, amelyet az 5. fejezet örökít meg, mert ezúttal Heródes szigorú biztonsági intézkedésekkel gondoskodott Péter őrzéséről.
- Feltűnő és jellegzetesen emberi mozzanat, hogy az imádkozó gyülekezet „megzavarodottnak” tartotta a Péter érkezését bejelentő szolgálóleányt, annyira hihetetlen volt a döbbenetes szabadítás, holott éppen ezért imádkoztak. Ez a tapasztalat azonban hatalmas megerősítést jelentett további tevékenységüket illetően.
- Lukács röviden megemlékezik I. Heródes Agrippa haláláról is, amivel találóan jellemzi az uralkodót. Már Jakab kivégzése és Péter bebörtönzése is azt bizonyította, hogy elődjéhez, Heródes Antipászhoz hasonlóan fontosabbnak tartotta a népszerűség keresését az elveknél. További cselekedetei csak megerősítik ezt a jellemrajzot, hiszen az üres cellának el kellett volna gondolkodtatnia őt, azonban ehelyett az örök kivégzését rendeli el. Végül a tírusiakkal és sidoniakkal tartott megbékélési ünnepségen elfogadta, hogy a tömeg istenként tisztelje, mellyel végleg átlépett egy erkölcsi határvonalat. Az ószövetségi vallás ismerete ellenére tette ezt. Életének vége arról tanúskodik, hogy a népszerűség hajszolása könnyen önistenítéshez vezethet.

Josephus Flavius a megörökíti I. Heródes Agrippa i.sz. 44-ben bekövetkezett halálát a *Zsidók története* (lat. *Antiquitates*) c. művében. Feltűnő az egyezés Lukács beszámolója és a történetírói feljegyzés között, ami aláhúzza a feljegyzés történelmi hitelességét

„Agrippa már három éve uralkodott egész Judeában, amikor egyszer Caesareába ment, amelynek régebben Straton-tornya volt a neve. Ott a császár tiszteletére játékokat rendezett, mert tudta, hogy éppen ünnepséget tartanak a császár üdvéért. Az ünnepségekre az egész tartományból rengeteg tekintélyes és magas rangú ember sereglett össze. A második napon Agrippa már korán reggel a színházba ment, csodálatos művészettel szőtt színezüst ruhában. A felkelő nap sugaraiban káprázatos fényben csillant meg az ezüst, és úgy elvakított mindenkit, hogy kénytelenek voltak borzongva elfordulni. A hízelgők hamarosan mindenfelől örömkialtásokkal köszöntötték, istennek nevezték és kérték, árássa rájuk kegyeit, hiszen ha eddig emberként tisztelték, a jövőben istenként akarják imádni. A király ezt egészen természetesnek találta és nem utasította vissza istenkáromló hízelkedéseiket. Mikor azonban kisvártatva felpillantott, látta, hogy a feje fölött valami kötélén bagoly ül s

rögtön felismerte a vészmadarat, amely valamikor szerencsésének, most pedig közeli halálnak a hírnöke volt. Ezért igen nagy keserűség fogta el. Nyomban szörnyű fájdalom kínozta altestét, és már kezdettől fogva irtózatosan meggyötörte. Ekkor felugrott és így szólt főembereihez: »Íme én, a ti istenetek, most kénytelen-kelletlen meghalok, és a végzet meghazudtolja a ti hízelkedő szavaitokat. Halhatatlannak neveztetek engem, pedig a halál máris elragad. De el kell viselnem sorsomat, Isten akarata szerint; hiszen nem nyomorult sorsban, hanem királyi pompában éltem.« Még beszélt, amikor máris elviselhetlenné fokozódtak fájdalmai, tehát gyorsan visszavitték palotájába, és hamarosan mindenfelé híre futott, hogy a király haldoklik. A nép az asszonyokkal és a gyermekekkel együtt, ősi szokás szerint, azonnal leborult a szőnyegekre, hogy imádkozzék Istenhez a király gyógyulásáért, és mindenütt felhangzott a sírás és jajveszékelés. A király az egyik emeleti szobában volt, és onnan láthatta, hogy a nép a földön fekszik; erre maga sem tudta visszafojtani könnyeit. Még öt napig szenvedte a kínokat belső részeiben, míg végre meghalt, életének ötvennegyedik, uralkodásának hetedik esztendejében.” (Josephus Flavius: *A zsidók története*, Budapest, 1966, 471-472. o.).

V.3. Az evangélium Antiókiában

Ap. csel. 11:19-26

A kibontakozó pogánymisszió nyomán *Antiókhia*, Szíria provincia adminisztratív központja, ahol zsidók és görögök vegyesen éltek, keresztény központtá lett. Antiókhia kozmopolita világváros volt, Róma és Alexandria után a birodalom harmadik legnagyobb városa, mely Jeruzsálemnél jobban kedvezett az új közösség fejlődésének, főleg a negatív előítéletek hiánya miatt. A jeruzsálemi gyülekezet az itteni missziómunka örvendetes eredményét látva Barnabást küldte az új gyülekezet erősítésére. Jelentős mozzanat, hogy e látványos misszió hatására – valószínűleg elsősorban az antiókhiai pogány lakosság körében – „krisztusiakként” (gör. *christianoí*) kezdtek emlegetni az új felekezet tagjait, nyilván azért, mert életük központjában Krisztus állt. Az elnevezés alkalmas módon tükrözte az új vallási közösség azonosságtudatát. E fejlemények hatására új szakasz kezdődött az egyház életében.

„E kozmopolita város nagyon könnyen lehetett befogadója a legkülönbözőbb embereknek és eszméknek egyaránt, amelyek a hellenizmusból jöttek. Itt nem kellett félni olyan fanatikus zsidóktól, mint amilyenek Jeruzsálemben voltak. A római legátus is könnyebben meg tudta tartani itt a rendet, mint az anyaországban. A faji és vallási hagyományok barikádjai is sokkal kisebbek voltak itt, mint más városokban, s így az emberek is nyitottabbak voltak a másik vallásával szemben. Éppen ezért ebben a környezetben, ahol a klasszikus vallásokkal a legkülönbözőbb keleti kultuszok találkoztak, egy eddig ismeretlen vallás hirdetése egyáltalán nem volt rendkívüli és szokatlan. Ezért fordulhattak a ciprusi és cirenei zsidók minden nehézség nélkül az evangélium hirdetésénél a pogányokhoz (ApCsel 11,20).” (Gyürki, i.m., 68. o.)

VI. fejezet

Pál apostol első misszióútja és az apostoli gyűlés (i.sz. 45-49)

Pál apostol három nagy misszióútja közül az első Ciprusra és Kis-Ázsiára terjedt ki, a második és a harmadik pedig már a birodalom keleti felének nagyobb részére, beleértve a görög világ legfontosabb városait. Az első misszióutat a Jeruzsálemben tartott apostoli gyűlés zárta le, mely szorosan kapcsolódott a pogányok megtérése nyomán felmerült gyakorlati kérdésekhez.

VI.1. A misszionáriusok kiválasztása és a ciprusi misszió

Ap. csel. 13:1-12

Megfigyelhetjük, hogy a rendkívül fontos pogánymisszióra különleges előkészületek (komoly böjt és imádság), a Szentlélek határozott utasítása alapján választották ki az arra alkalmas embereket. Két embert jelöltek ki a feladatra, hasonlóan ahhoz, ahogyan Jézus is tette, részben a feladatok megosztása végett, de azért is, hogy képességeik révén egymást kiegészítve végezhesék a munkát (Márk segítőként utazott velük, és azért, hogy ő is tapasztalatokat szerezzen). Ez a gyakorlat a továbbiakban is jellemző volt az őskeresztény missziómunkára.

A pogánymisszió első állomása Ciprus volt, ahol a Római Birodalom keleti területeire jellemző módon zsidók és pogányok vegyesen éltek. Ciprus ekkoriban szenátusi provincia volt, és prokonzul (gör. *antypathos*) irányítása alatt állott. Az evangélium üzenete valószínűleg már nem lehetett teljesen ismeretlen a szigeten, hiszen Barnabás maga is innen származott.

Sergius Paulus személye a Biblián kívüli forrásokból is ismeretes. Tisztségével kapcsolatban egyesek megkérdőjelezték a bibliai beszámoló hitelességét:

„Hosszú ideig vita tárgya volt Szent Lukács »tévedése«: Sergius Paulus nem lehetett prokonzul (Ciprus nem császári provincia volt), hanem proprétor (mert a szenátus alá tartozott). Sergius az idősebb Plinius kortársa volt, s munkájához adatokat szolgáltatott neki Ciprusról. Egy minden iránt érdeklődő, művelt rómainak mutat ez a kapcsolat. Ugyanígy képet rajzol meg róla Szent Lukács is. Címével kapcsolatban is igazolódott Szent Lukács állítása. Ciprus egy ideig császári provincia volt, de Pál és Barnabás útja alkalmával már szenátusi tartomány volt, s így prokonzul kormányozta. Az archeológia is igazolta a lelkiismeretes író, Szent Lukácsot: Szoli városa mellett a parton görög szövegű feliratot találtak »Paulosz prokonzul alatt...« szöveggel. Ezenkívül 1887-ben a Tiberis partján egy határátkelő került elő öt szenátor nevével a Kr. u. 47. évből. A második helyen szerepel Sergius Paulus. Az év is tökéletesen beleillik a páli kronológiába.» (Gyürki, i.m., 83-84. o.)

Lukács beszámolójából kitűnik, hogy a missziós erőfeszítésekkel párhuzamosan kézzelfogható démoni befolyás is érvényesült már a misszióút elején is, ami a továbbiakban is folyamatosan jellemző volt, változatos formában. Pál apostol felkiáltása nem indulatot tükrözött, hanem a Barjézus tevékenységére adott jogos válasz volt. Az ezt követő csapás már egyértelműen Isten ítéletét mutatta, és komoly bizonyíték volt az éppen elhangzott igehirdetés hitelessége mellett: az ördögöset az az isteni hatalom büntette meg, amellyel démoni befolyásra szembeszegült. Figyelemre méltó, hogy a tisztartó nem Pál tudományán, hanem „az Úr tudományán” ámult el.

Pergában Márk elvált Páltól és Barnabástól, minden bizonnyal azért, mert még nem volt elég erős hite arra, hogy vállalni tudja a szolgálattal járó megpróbáltatásokat. A Cipruson tapasztalt események is megijeszthették, ezért dönthetett a visszavonulás mellett.

VI.2. Pál a piszidiai Antiókhában és Ikóniumban

Ap. csel. 13:1-14:7

Pálnak és Barnabásnak útban a Piszidia tartománybeli Antiókhia felé, a Taurus hegységen kellett átkelniük, ami rendkívül nagy bátorságot, önmegtagadást és áldozatkészséget kívánt tőlük:

„Az akkori idők közlekedési viszonyait ismerve, kemény és nehéz útra vállalkoztak az apostolok. Tarzusz és a szíriai Antióchia csak 80 méter magasan vannak a tenger felett, a piszidiai Antióchia már 1200 méter magasan fekszik. ... Útjuk igen sokszor vezetett szűk sziklavölgyön, amit a Kesztrosz folyó vájt magának. A vidék lakói szilaj, harcias emberek voltak. Nagy Sándor ugyan megtisztította a vidéket a rablóktól, később pedig Augustus császár igyekezett megszelídíteni a népet, és bevonni a civilizációba, de ennek ellenére még Szent Pál idejében is veszélyes vidék volt. A sötét szakadékokból az izauri rablók törtek rájuk, s talán csak azért engedték őket szabadon, mert látták, hogy nem gazdag kereskedőket támadtak meg. Valószínűleg erre az útra is emlékezik az apostol a korinthusiakhoz írt levelében, amikor azt írja, hogy sokszor volt veszélyben a rablók miatt (Kor 11,26). Többször jutottak olyan helyre, ahol a folyón nem volt híd. [Valószínűleg] át kellett úszniok, ruhájukat és kevés csomagjukat meg egy fatörzsön húzták maguk után. Éjszakáikat [bizonyára] sokszor töltötték a tevehajcsárok szegényes és piszkos tanyáin.” (Gyürki, i.m., 90-91. o.).

Pál elsősorban kedvező helyzete miatt választhatta kisázsiai missziója kiindulópontjául a piszidiai Antiókhát:

„A városnak, amely a mai Yalvasz mellett épült, természetes védelme volt. A régi Piszidia és Frígia határán fekvő várost I. Szeleukosz Nikátor alapította. Eredetileg Magnéziából jött telepések lakták. Kr. e. 190 óta szabad város volt, majd 25-ben Galácia római tartományhoz csatolták. Veteránok laktak a városban, akik a szomszédos barbár népektől védték a várost. Antióchia helyi istensége Men volt, a holdistenség, majd később ehhez járult még Augustus tisztelete. „Colonia Caesarea” útkereszteződés volt, és római központtá vált Piszidiában. Pál ezért is választotta igehirdetése kiindulópontjának...” (Gyürki, i.m., 91. o.)

Pál Antiókhában olyan evangelizációs módszert követett, mely későbbi munkájára is jellemző volt: először a zsinagógákban összegyűlt zsidókat igyekezett megszólítani, ami világos bizonyossága volt annak, hogy a nemzet kiválasztottságának megszűnése ellenére nem mond le róluk, sőt annál inkább igyekszik őket megnyerni az evangéliumnak. Mivel a zsinagógákban istentisztelet alkalmával bárki felolvashatott, akit erre megkértek, Pál ezt az alkalmat kihasználva hirdette az összegyűlteknél Krisztus evangéliumát. Prédikációja sokban emlékeztetett Péter és István korábbi beszédeire: az Ószövetségből mutatta ki, hogy Jézus a megígért Megváltó, konkrét példákkal utalva a feltámadást hirdető próféciaakra, majd pedig ennek alapján önvizsgálatra szólította fel a népet. A világos bizonyágtétel nemcsak a zsidókat, hanem a pogányokat is megtérésre indította, de annál hevesebb ellenkezést váltott ki azokból, akik elvetették az apostolok bizonyágtételét. Megismétlődött ugyanaz, ami Jézus életében és az ősgyülekezet idején Jeruzsálemben történt: kialakult az evangélium és a rabbinikus hagyomány követőinek tábor, és az utóbbiak irigységtől hajtva gyorsan éltek a manipuláció eszközével: hamis vádakkal illették az apostolokat a város előkelőségei előtt. A „hangulatkeltés” a továbbiakban is jellemző módszere maradt az evangélium ellenségeinek, mivel érveket már nem tudtak felhozni ellene. Az irigységtől vezérelt zsidók magatartása Salamon példabeszédét juttathatja eszünkbe: „A búsulásban kegyetlenség van és a haragban áradás; de ki állhat meg az irigység előtt?” (Péld. 27:4) – az irigységtől vezérelt ember előbb-utóbb képtelenné válik a józan mérlegelésre, és bármit megtesz, hogy irigysége tárgyát megsemmisítse. Az erős ellenkezés feltehetőleg tettlegesség formájában is megnyilvánult. „Lábuk portának lerázása” nem a személyes harag kifejezése volt az apostolok részéről, hanem a felelősség áthárítása azokra, akik akadályozták a

missziómunkát. Sokatmondó tény ugyanakkor, hogy az új tanítványok az üldözések ellenére elnyerték „a Szentlélek örömét”, aminek révén erőt nyerhettek a további megpróbáltatások elviselésére.

Az Ikóniumban töltött „sok idő” (valószínűleg több hónap) alatt az előbbiekhöz hasonló tapasztalatokat élhettek át az apostolok, de a város lakossága itt még végletesebben meghasonlott.. Az apostolok állhatatosságát azonban az mutatja, hogy csak a közvetlen életveszély hatására távoztak a városból, miután megerősítették a helybeli gyülekezetet.

Ikonium (a mai Konya, Törökország egyik jelentős nagyvárosa) későbbi története bizonyítja, hogy az apostolok munkája a kezdeti nehézségek ellenére e területen messzeható eredményekkel járt:

„Antióchia mellett hosszú időn át ez a város lett Kis-Ázsia belsejében Krisztus egyházának a középpontja. Az első világháború előtt Ikoniumnak 60 000 lakosa volt, és az ott lakó örmény keresztények híven kitartottak Krisztus mellett. Az örmények kiirtásakor haltak meg, és Pál öröksége ezen a vidéken ekkor pusztult el nyom nélkül.” (Gyürki, i.m., 96. o.)

VI.3. Pál Listrában és Derbében

Ap. csel. 14:8-28

Az apostolok Listrában és Derbében a helyi kultuszok befolyása alatt álló pogány lakosságot találtak:

„Ikonium után az apostolok első állomása a dél felé 40 km távolságban fekvő Lisztra volt (mai néven »tell Zoldera«). Ma szerény »tell«, azaz mesterséges domb, ami a város romjaiból keletkezett. Ez a kis város Szent Pál idejében nem volt jelentős hely. Római kolónia volt: Julia Gemina Lustra. Augustus császár alapította azzal a céllal, hogy a vidék törzseit ellenőrizze. Mivel a zsidóknak ezen a tájon üzletre nem volt kilátásuk, ezért nem nagyon jöttek ide. Zsinagógájuk sem volt. Egyszerű, szegény pásztoremberek éltek ezen a tájon. Mivel nem volt zsinagóga, az apostol egy nagyobb téren beszélt ezeknek a jólelkű, de babonás és műveletlen embereknek. A lisztrai emberek semmit sem tudtak Izraelről, az ő múltjáról és hitéről. Felesleges lett volna itt Mózesről és a prófétákról beszélni. Az „élő Isten” szeretetéről beszéltek, aki mindent teremtett, aki öröklik az ember felett, táplálja, erőt ad neki, és eltölti szívét örömmel. Pál úgy beszél az egyszerű földműves embereknek képekben, hogy megértsék: a teremtő Isten jelen van műveiben, fölismerhető, szinte megérintható. Ezután beszél csak a megtestesült Istenről, aki a szívekben vesz magának lakást” (Gyürki, i.m., 96. o.).

A fentiekből látható, hogy Pál sosem alkalmazott sablonos módszereket misszióútjai során. Mindig az adott hallgatóság szükségleteihez szabta bizonyágtételét, amint azt a későbbiekben ő maga jelentette ki: „A zsidóknak zsidóvá lettem, hogy zsidókat nyerjek meg, a törvény alatt valóknak törvény alatt valóvá, hogy a törvény alatt valókat megnyerjem; a törvény nélkül valóknak törvénytől valóvá, noha nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem a Krisztus törvényében való, hogy törvény nélkül valókat nyerjek meg. Az erőtelenségek erőtelenné lettem, hogy az erőtelenségeket megnyerjem. Mindeneknek mindenekké lettem, hogy minden módon megtartsak némelyeket. Ezt pedig az evangéliumért mívelem, hogy résztárs legyek abban.” (I. Kor. 9:23).

Listrában megdöbbentő tapasztalatban részesültek az apostolok: az őket korábban még isteneknek tekintő és lelkesen tisztelő sokaság néhány antiókhiai és ikóniumi zsidó befolyására eljutott odáig, hogy megkövezzék azt, akit nemrég még ünnepelet. Pál a közvetlen életveszélyben először tapasztalhatta meg azokat a szenvedéseket, melyeket korábban ő okozott Krisztus követőinek. Életben maradása ugyanakkor még jobban megerősíthette missziós elkötelezettségében és az isteni gondviselésbe vetett bizalmában. Ez tette

képessé arra, hogy a megkövezés ellenére a szomszédos Derbében hirdette az evangéliumot, majd korábbi megkövezése helyére visszatérve, az életveszéllyel is dacolva bátorította és erősítette a tanítványokat, hogy a várható megpróbáltatások és szenvedések ellenére is állhatatosak legyenek. Mindez azt mutatja, hogy az apostolok a már megalapított gyülekezetek lelkipozását is munkájuk lényeges részének tekintették, éppúgy, mint az evangelizáció folytatását.

Antiókhiaba való visszatérésük után az apostolok minden bizonnyal elbeszélték és kiértékeltek az addigi missziómunka tapasztalatait, és terveket készítettek a továbbiakra vonatkozóan.

VI.4. Az apostoli gyűlés Jeruzsálemben

Ap. csel. 15:1-35

A Jeruzsálemben tartott apostoli gyűlés az ősegyház első egyetemes tanácskozása volt, melyet a pogánymisszió és a pogányok tömeges megtérése nyomán felmerült kérdések tették szükségessé. A fő probléma az volt, hogy egyes, a farizeusi szemlélet befolyása alatt álló zsidó keresztények arra tanították (gör. *didaskō*: „tanít, oktat”) a pogányokból lett hívőket, hogy metélkedjenek körül, és tartsák meg a ceremóniális törvény előírásait, az *üdvösség feltételeként*. Mivel Pál és Barnabás ezzel ellentétes álláspontot képviseltek, fontos volt, hogy az egyház egységes álláspontot alakítson ki a kérdésben, megelőzendő az esetleges szakadást. Pál és Barnabás fontosnak tartották, hogy útban Jeruzsálem felé megosszák a gyülekezetekkel első misszióútjuk tapasztalatait, amit később Jeruzsálemben is megtettek, hogy elegendő gyakorlati tapasztalat álljon rendelkezésre a helyes döntéshez.

A gyűlésen a jeruzsálemi, antiókhiai és néhány egyéb gyülekezet képviselői vettek részt. A probléma olyan komoly nézeteltérést okozott, hogy az álláspontok nem közeledtek. A fő kérdés az volt, hogy a megtért, de a zsidók írásismeretével nem rendelkező pogányokat milyen mércék alapján lehet a keresztény közösségbe befogadni:

„A tanács ezt a kérdést minden oldalról élénken megvitatta. A körülmetélkedés kérdésével szoros kapcsolatban még egyéb fontos kérdéseket is gondosan kellett mérlegelni. Ezek egyike az volt, hogy milyen álláspontot foglaljanak el a bálványáldozat élvezetével szemben. Sokan a megtért pogányok közül tudatlan és babonás emberek között éltek, akik gyakran mutattak be isteneiknek áldozatokat. E pogány istentisztelet papjai azonban a hozzájuk hozott áldozatokkal kiterjedt üzletet folytattak. A zsidó testvérek tehát féltek, hogy a megtért pogányok árthatnának a kereszténység hírnevének, ha vásárolnának a bálványáldozatra szánt húsból; ezáltal látszólag, bizonyos tekintetben a bálványimádás szertartásait hagynák jóvá... Azonkívül a pogányok, de különösen a görögök, mértéktelen és kicsapongó életet éltek, és így az a veszély is fenyegetett, hogy egyesek, akiknek megtérése nem volt őszinte, hitvallomást tehetnek anélkül, hogy szokásaikat elhagyták volna. A zsidó-keresztények azonban nem tudták eltűrni azt az erköcstelenséget, ami a pogányoknál nem is számított bűnnek, és így nagyon helyénvalónak tartották, hogy a körülmetélkedést és a ceremóniák betartását a pogány megtérők őszintesége és jámborsága gyanánt, kötelességükké tegyék. Így vélték megakadályozni, hogy olyanok is csatlakozzanak a gyülekezethez, akik őszinte megtérés nélkül veszik fel a hitet, később pedig erköcstelenségükkel és kicsapongó életmódjukkal szégyent hozzanak Krisztus ügyére.” (E. G. White: i.m., 131-132. o.)

Ezen a háttéren volt döntő Péter és Jakab felszólalása (utóbbi Jézus testvére, a jeruzsálemi gyülekezet vezetője volt, nem pedig a korábban vértanúhalált halt Jakab apostol, Zebedeus fia). Péter a saját tapasztalataira hivatkozva kiemelte, hogy Isten a Szentlélek adományának kiárasztásában nem tett különbséget zsidók és pogányok, körülmetéltek és körülmetéletlenek között. Az „elhordozhatatlan iga” nem csupán a ceremóniális törvényre utal, hanem az egész rabbinikus törvényrendszerre, melynek rendelkezései csak előképei voltak Jézus szolgálatának és a hit alapján megkötött szövetségnek (vö. Zsid. 9:9-10). Ha a pogányokat ennek megtartására köteleznék, az azt fejezné ki, hogy a Krisztusban való hit

általi megigazulás nem elégséges feltétele az üdvösségnek. Péter érveit a Pál és Barnabás által elmondott tapasztalatok még inkább alátámasztották.

Péter felszólalásához szorosan kapcsolódott Jakab érvelése, aki **Ámós 9:11-12**-re hivatkozva kiemelte, hogy a pogányok is Isten választottai lettek, hasonlóan a zsidókhoz, ezért csak arra kell ügyelni, hogy a megtért és az Írásokat nem teljes mélységben ismerő pogányok a gyülekezetbe való felvételhez szükséges „minimumként” tartózkodjanak a legfontosabb erkölcsi és egészségügyi törvények kirívó megszegésétől, és szakítsanak ezekkel. A gyakorlati javaslat a mózesi törvények szellemében történt, hiszen ezekben Isten szigorúan megtiltotta a vér és a nem kivézetetett állat húsának fogyasztását (**II. Móz. 17:10-16**), illetve a bálványimádást (**II. Móz. 34:14-15**) és a paráznaságot (**II. Móz. 20:14; V. Móz. 22:13-30**), melyek a pogány világban mindennaposak voltak, ezért külön ki kellett emelni a kívánalmakat. Fontos a 21. versben szereplő indoklás is: a mózesi törvény előírásait a zsinagógai istentiszteleteken minden szombaton hirdetik, ezért a pogányok fokozatosan megérthetik és elfogadhatják a törvény által megkívánt összes, az Újszövetségben is érvényes isteni rendelkezést. A gyűlés tehát nem a Tízparancsolatban lefektetett erkölcsi követelményeket és az összes mózesi törvényt érvénytelenítette, hanem csak a ceremoniális törvény-szövetséget, és a cweremoniális (szertartási) törvényeket, melyek Krisztus halálával megszűntek, de amelynek követelményeit a farizeusi szemlélet hatása alatt álló zsidók érdemszerző cselekedetekként igyekeztek megtartani, ami ellenkezett a Krisztusban való hit általi üdvösség tanával.

A gyűlés határozatát tehát Istennek a pogányok között végzett cselekedetei és az ószövetségi próféciák egyértelmű bizonyágtétele alapján hozták meg, nem önkényes határozat alapján. Ez abból is látszik, hogy a felszólalók indulat nélkül, türelmes, higgadt érveléssel szóltak, és a jelenlevők egyértelműen felismerték a Szentlélek befolyását és akaratát. A döntés meghozatalában az apostolok és a gyülekezetek képviselői vettek részt, de a levél megírása és elküldése az egész közösség jóváhagyásával történt. A küldöncök személyét is megfontolták: olyan embereket küldtek, akik maguk is tanítók voltak, és személyes bátorítással is meg tudták erősíteni a hívőket.

Az apostoli gyűléshez kapcsolódnak a **Gal. 2:1-14**-ben megörökítették is. Pál elmondja itt, hogy amikor pogány származású munkatársával, Titusszal (akinek személyét csak az apostoli levelekből ismerjük) megérkezett Jeruzsálembe, apostoltársai egyetértettek vele abban, hogy a pogányok számára nem kell kötelezővé tenni a körülmetélkedést és a ceremoniális törvény betartását. Ekkor történt az a „munkamegosztás” is, melynek révén Pál Barnabással együtt hivatalosan is a „pogány területek apostola” lett, míg Péter, Jakab és János elsősorban a zsidók között végezték missziómunkájukat, immár egyenrangú felekként kezelve a két csoportot. **Gal. 2:11-14** szerint Pálnak nyilvánosan meg kellett rónia Pétert, amikor (már a gyűlésen hozott döntést követő időszakban, amíg még Pállal együtt Antiókhiaiban tartózkodott) egyes, szigorúbb farizeusi felfogást képviselő jeruzsálemi hívők előtt még mindig nem merte felvállalni a pogányokkal való közösséget, mivel annyira erős volt egyesekben a pogányokkal szembeni előítélet. Péternek ez a jellemgyengése bizonyítja, hogy apostoli tisztségben levő emberek is tévedhetnek, és nekik szükségük lehet az Istentől való „nevelésre”. Mivel féltő volt, hogy Péter magatartása több zsidóból lett hívőt befolyásol, többek között Barnabást is, szükség volt arra, hogy Pál nyílt fellépésével a gyakorlatban is érvényt szerezzen a közös döntésnek, megelőzendő a helytelen gyakorlat elharapózását. Péter a jelek szerint belátta és megbánta hibáját, Pál határozott fellépése nyomán pedig egyértelművé vált, hogy többé nem indokolt semmilyen elkülönülés a pogányoktól, és ezzel elhárult mindennemű akadály az elől, hogy a pogányok a gyülekezet egyenrangú tagjaivá váljanak.

VII. fejezet Pál apostol második misszióútja (i.sz. 49-52)

Pál második misszióútjának elsődleges indítékát Ap. csel. 15:36-ban találjuk. Az apostolok fontosnak tartották, hogy továbbra is élő kapcsolatot ápoljanak a már megalapított gyülekezetekkel, és személyes jelenlétük által erősítsék a tagok hitét.

VII.1. Pál apostol Kis-Ázsiában és a missziómunka kiterjesztése Európára

Ap. csel. 15:36-16:40

A második misszióút egy nézeteltéréssel kezdődött: Barnabás Márkot korábbi visszafordulása ellenére alkalmasnak találta a szolgálatra, míg Pál apostol nem volt erről meggyőződve. Ez a tény szétválásukhoz vezetett, ugyanakkor a missziómunkát kedvezően befolyásolta, hiszen egyszerre két területen is folytatódott a munkálkodás. Ez az esemény bizonyítja, hogy Péterhez hasonlóan Pál apostol sem volt tévedhetetlen, hiszen később felül kellett bírálnia Márkra vonatkozó elképzelését, mert utóbb meggyőződött róla, hogy mégis „alkalmas a szolgálatra” (II. Tim. 4:11). Ugyanakkor mindkét tanító buzgó és elszánt misszionárius volt, ezért Isten jóra fordította szétválásukat. Pál apostol új kísérője *Silás* lett, aki maga is elismert tanító volt (ld. Ap. csel. 15:32), Barnabás pedig Márkot vette maga mellé, tehát továbbra is kettesével dolgoztak.

Pál először korábbi missziómunkájának állomásait, Listrát és Derbét kereste fel, ahol valószínűleg a legnagyobb szükség volt a gyülekezetek megerősítésére, a korábbi viszontagságok tudatában. Itt Timótheus személyében újabb alkalmas munkatársra talált, aki zsidó anyától és pogány apától származott, és II. Tim. 1:5 szerint istenfélő nevelésben részesült (Timótheus már Pál első misszióútja alatt is kapcsolatba kerülhetett az apostollal). Pál körülmételte Timótheust, mert így kisebb volt annak az esélye, hogy a missziómunka akadályozói kifogást támasszanak vele szemben, noha a körülmétkedésnek ekkor már semmilyen jelentősége nem volt. Timótheus misszióútja további részén már elkísérte Pált, hogy gyakorlati kiképzést nyerjen.

Ekkor járta be Pál Galáciát is, ahol Gallia provinciából ide települt, kelta származású lakosság élt, nevük a „gall” szó görög változatából eredt („galaták”). A Lukács által említett „galaták földje” nem esett teljesen egybe Galácia tartományával, mert az utóbbi a szorosán vett galata vidékeken kívül a környező vidékeket is magában foglalta. Pál az itt élő hívőknek küldte később a Galáciabeliekhez írt levelet. Ennek tanúbizonysága szerint Pál az itt élőknek különleges hangsúllyal beszélt Krisztus helyettes áldozati haláláról (ld. Gal. 3.1/b), és személyes életpéldájával is alátámasztotta, hogy milyen személyes elkötelezettséget von maga után ennek a hitbeli elfogadása.

Az apostol Kis-Ázsiában kívánt továbbra is dolgozni, eredeti terve szerint, de valószínűleg olyan akadályozó körülményeket tapasztalt, melyekből megérthette, hogy Istennek más terve van. Ezt követően látomást kapott arra vonatkozóan, hogy immár európai területen, Makedóniában folytassa munkáját. A keresztény misszió tehát teljesen isteni vezetés alatt állott, mivel egyedül Isten tudta, hogy az emberek hol, milyen mértékben álltak készen az evangélium befogadására. Az apostolok mindenkor alávetették magukat e személyes vezetésnek.

Útban Makedónia felé, Troás kikötővárosban csatlakozott Pálhoz Lukács, az események krónikása, aki a továbbiakban szemtanúként örökítette meg a történeteket. Erre utal az a tény, hogy a leírás 16:10-ben hirtelen többes szám első személyre vált át. Ez a váltás a későbbiekben is megjelenik azoknál a beszámolóknál, ahol az eseményeknél Lukács is jelen volt (ld. 20:5-15, 21:1-18, 27:1-28:16).

Pál misszióútjának első európai állomása Filippi volt, ahol főként letelepült római veteránok éltek. A városnak saját önkormányzata és vegyes összetételű lakossága volt:

„Filippi kezdetben szerény helység volt csupán, amelyet Thaszosz szigetéről bevándorolt telepések laktak az Orbelosz hegység előhegységének lábánál, a síkság és a hegység közti átmenő útnál, közel az aranybányákhoz. A település kezdetben a »Krenidész « (kis források) nevet viselte. Kr.e. 360-ban II. Fülöp saját nevét adta a városnak... A város nem fejlődött volna, ha Kr.e. 42-ben nem lett volna színhelye Antonius és Octavianus győzelmének a republikánus Brutus és Cassius ellen. A csata után a katonák egy része Antonius parancsára Filippiben telepedett le, amely Európa kapuja Ázsia felé... Filippi adminisztrációja olyan volt, mint Rómáé. Ez a kolónia egy kicsinyített római birodalom volt: hivatalos nyelv a latin volt, az előjárókat duumvireknek vagy prétoroknak nevezték. Az ősi trák lakossághoz Thaszoszból bevándorolt görögök társultak, majd II. Fülöp is telepített ide görögöket. Végül a latin lakosság lett többségben a városban. E sokféle népesség magával hozta azt is, hogy ilyen volt a vallásuk is. Tisztelték az egyiptomi istenséget, Iziszt, a frígiai holdistent, Ment, továbbá a birodalmi vallásban Jupitert, Junot és Minervát. Mindez nem zárta ki a trák eredetű Dionüszosz-kultuszt, vagy Bendisznek, a vadász istennőnek kultuszát sem.

Zsidók kevesen voltak a városban, zsinagógájuk sem volt, ezért a városon kívül a folyó mellett tartották összejöveteleiket. Pál is ide jött ki, hogy találkozzék velük. Hallgatósága nagyjából asszonyokból került ki, amint Lukács megjegyzi.” (Gyürki, i.m., 117-118. o.).

Filippiben a missziómunka az egyik asszony, Lídia megtérésével kezdődött, és az ő példája nyomán családtagjai is hívőkké lettek. A csendes, szerénynek tűnő kezdet ellenére egy viszonylag kicsiny, de lelkes gyülekezet alakult itt ki, amit az apostol később hozzájuk írt levelében is elismert (**Fil. 1:3-7**). Nem csupán a látványos eredménnyel induló missziómunka eredményezhet tehát lelki értelemben gyorsan növekvő gyülekezetet, sőt a megtérők kezdeti létszáma sem feltétlenül döntő jelentőségű e szempontból. Az apostoli levelek tanúsága szerint a nők másutt is fontos szerepet játszottak a keresztény gyülekezeti szolgálatban.

Az apostol munkáját különös esemény zavarta meg. Egy démonról megszállott szolgálóleány támasztott nehézségeket Természetfeletti képességének forrása köztudott volt, ezért jelenléte és „támogatása” a missziómunka lejáratahoz vezethetett, és az apostoloknak egyébként sem volt szükségük arra, hogy munkájukat „reklámozzák”. Amikor Pál kiűzte a démoni lelket a szolgálóból, a lány gazdái fordultak ellene. Pál igehirdetését a zsidó vallás egyik formájának tekintették, és erre hivatkozva könnyű volt Pál és munkatársai ellen hangolniuk a város bírait, akik elmulasztották, hogy esetüket részletesen is kivizsgálják, és Pált és Silást megkorbácsoltatták, majd bebörtönözték. Az apostolok azonban ennek ellenére sem csüggedtek el, és abban sem kételkedtek, hogy Isten küldte őket e városba. „Énekekkel dicsőítették Istent” (**16:25**) a börtönben, ami kalodába szorított rabokra vajmi kevéssé volt jellemző. Amikor menyei közbeavatkozásra megnyíltak a börtön zárjai, Pálnak elsőként a kétségbeesett börtönőrről volt gondja, aki a történetek és Pál bizonyágtétele hatására családjával együtt megtért.

Az apostolok szabadulásukat követően a római jogrend szerinti jóvátételt követeltek, római polgárt ugyanis tilos volt előzetes eljárás nélkül veréssel büntetni. Nem önértékből ragaszkodtak a nyilvános bocsánatkéréshez és elbocsátáshoz, hanem azért, hogy a gyülekezet jó hírnevét megőrizze. Ha ugyanis elterjedt volna a hír, hogy a keresztény közösséget „gyanus elemek” alapították, akik titokban távoztak a városból, ez csökkentette volna az általuk képviselt tanítás tekintélyét. Távozásuk előtt gondjuk volt arra, hogy búcsút vegyenek a gyülekezettől, és vigasztalják őket. Lukács valószínűleg a városban maradt, hogy Pál munkáját folytassa, ugyanis a továbbiakban harmadik személyben folytatódik a beszámoló.

VII.2. Pál Thesszalonikában, Béreában és Athénben

Ap. csel. 17. fej.

Pál a továbbiakban az akkori görög világ jelentős nagyvárosaiban folytatta munkáját. Az első állomás Thesszalonika volt, Makedónia tartomány központja és egyben jelentős kikötővárosa:

„A várost Nagy Sándor egyik hadvezére alapította Kr. e. 316-ban, és felesége nevét adta neki, aki Nagy Sándor féltestvére volt. Tesszalonika az ókorban is nagyon fontos kikötőváros volt: összekötő kapocs szerepét töltötte be a Földközi-tenger vidéke és Közép-Európa között. Nem volt messze az Olümposz hegytől sem, ahol a néphit szerint az istenek lakása volt. Jelentős útvonalak haladtak át a síkságon. Nagyon büszke volt a város a fellegrárára is. Tesszalonika először Róma-ellenes volt, később azonban Makedónia székvárosa lett, szabad városnak kijáró jogokkal, saját magisztrátussal és tanáccsal. Római, görög és más isteneket is tiszteltek Tesszalonikában (Athénét, Zeust, Apollót, a Kabirokat, Szeramiszt és másokat). A régmúlt dicsősége meglátszott a régi nagy ciklopsz falak maradványain, a jelen gazdagsága pedig a római templomok, diadalívek, színházak pompás épületein.” (Gyürki, i.m. 121-122. o.)

Az apostol Thesszalonikában valószínűleg kissé hosszabb időt töltött, a kikötővárosokban ugyanis sok átutazó volt, akik megtérésük esetén távoli vidékekre is eljuttathatták az evangélium üzenetét. A hosszabb tartózkodásra enged következtetni az is, hogy az ottani gyülekezethez írt későbbi levelének tanúsága szerint (ld. **I. Thessz. 2:9**) Pál saját kezével dolgozott ottléte alatt, és nem fogadott el a gyülekezettől adományokat. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy a pogány környezetben felnőtt hívők ezt félreértették volna, mivel a levél tanúsága szerint sokan hajlamosak voltak a henyélésre és a másokon való élésködésre. Figyelemre méltó, hogy Pál nem érezte az apostoli tisztséggel összeegyeztethetetlennek a kétkezi munkát, ha erre a maga és munkatársai eltartásához szükség volt. Valószínűleg Jásonnál dolgozott, aki a helyi gyülekezet tagja volt, és Pálnak szállást is biztosított.

Pál korábbi szokásához híven a zsinagógát tette meg működése központjának, és először a zsidókat igyekezett megnyerni az evangéliumnak, de a szombati istentiszteleten pogányok is részt vehettek, így ők is hallhatták Pál érvelését. Az apostol az elbeszélés tanúsága szerint komoly erőfeszítéseket fordított a hallgatók meggyőzésére, aminek eredményeként a zsidók és a pogányok közül is sokan hívökké lettek. Később, Filippihez hasonlóan, itt is aktív missziómunkát végző gyülekezet alakult ki (ld. **I. Thessz. 1:2-10**). Az első misszióúton történetekhez hasonlóan azonban a nem hívő zsidók itt is felbujtották nemcsak a csöcseléket, hanem a város vezetőit (az ún. politarchosokat) is, ami bírósági eljárás esetén rendkívül kedvezőtlen következményekkel járhatott volna az apostolok számára. A vád is súlyosabb volt, mivel a római jog szerint a „király” (gör. basileus) cím csak az uralkodót illette meg. Akár felségsértés címén is vádat emelhettek volna ellenük, amiért, ha bebizonyosodik, halálbüntetést is kiszabhattak volna rájuk. A vádemelést csak a helyi gyülekezet kezességvállalása akadályozta meg, akik valószínűleg köztisztviselőként álló polgárok voltak.

A város elöljáróinak nevére vonatkozóan újabb régészeti lelet erősítette meg Lukács beszámolójának pontosságát:

„Érdemes megjegyezni az elbeszélés leírásánál, hogy Szent Lukács a város vezetőit »politarchosz«-névvel jelöli. Ezt az elnevezést sokáig nem találták a klasszikus irodalomban, s emiatt is kétségbe vonták az elbeszélés szavahihetőségét. Azonban újra csak a kövek szólaltak meg, és fényesen igazolták a lelkiismeretes orvost, Szent Lukácsot: előkerült egy felirat, amelyen a város vezetői »politarchosz« néven szerepelnek. A kőbe vésett bizonyosság a British múzeumban látható.” (Gyürki, i.m. 124. o.)

Pál következő állomása Bérea volt, egy kisebb adminisztratív központ, ahol számos zsidó élt, és zsinagógáikat a pogányok is nagy számban látogatták. Feltűnő, hogy az e városban élő zsidók „nemes lelkületéről” külön is megemlékezik a feljegyzés (ld. **Ap. csel. 17:11-12**), ugyanis más városokban sajnos nemigen volt jellemző, hogy a helyi zsidó közösség tagjai lelkiismeretesen utánanéztek volna az Írásokból annak, amit Pál hirdetett. **A tanítást nem Pál személyes tekintélye miatt fogadták el, hanem azért, mert meggyőződtek róla, hogy az valóban egyezik az ószövetségi Szentírással.**

„Béreában Pál olyan zsidókat talált, akik készek voltak az általa tanított igazságok felett gondolkodni, azokat megvizsgálni ... A béreaiakat nem kötötte előítélet. Készek voltak az apostolok által hirdetett tanítások valóságát megvizsgálni. Az írásokat kutatták, azonban nem kíváncsiságból, hanem, hogy megtudják, vajon mit tartalmaz a megígért Messiásra vonatkozólag. Naponta tanulmányozták a Szentírást...” (E. G. White, i.m. 159. o.)

Sajnos a thesszalónikai zsidók befolyása ide is elért, ezért az itt is feltámadó ellenségeskedés hatására az apostol nem tölthetett túl sok időt a városban. Bármilyen támadás elsősorban ellene irányulhatott volna, ezért gyorsan távozott Béreából, míg munkatársait valószínűleg a hívők megerősítése érdekében hátrahagyta, de nekik is meghagyta, hogy mielőbb csatlakozzanak hozzá. Hozzá kellett szoknia, hogy a zsidók ellenséges magatartása miatt gyakran kellett sietve megváltoztatnia munkája színhelyét.

Az út következő állomása Athén volt, a görög kultúra egykori híres központja, mely az apostoli korra veszített ugyan korábbi jelentőségéből, de még mindig fontos kulturális központnak számított.

„Az az Athén, amely Szent Lukács leírásában élénk tárul az Apostolok cselekedeteiben, már nem a régi mítoszok és szent legendák városa. Az már nem a régi Athén – Periklész városa -, amely ellent tudott állni a perzsáknak. Nem Szókratész, Platón, Arisztotelész, Euripidész vagy Szophoklész Athénje ez, hanem az a város, amely éppen csak él, és a múlt dicsősége ad neki bizonyos varázst. Athén és az egész görög föld már csak egy nagy múzeum volt az akkori világ számára. Maguk a görögök pedig úgy éleik saját földjükön, mint felügyelők és idegenvezetők. Kr. e. 168-tól kezdve Róma egyre jobban kiterjesztette rá hatalmát. Sulla 86-ban megszállta és kifosztotta Athént, és műkincsekkel megrakott hajóval hagyta el.

Amikor Szent Pál 50 őszén Athénbe érkezett, a város már csak az ősi örökségből élt, de régi vonzóerejét egyáltalán nem veszítette el. Az alexandriai Philo a »világ szemefényének« nevezte. Cicero szerint Athén a világ világító fényessége marad. A rómaiak igyekeztek fölkeresni Athén iskoláit, mert az hozzátartozott a műveltséghez. A nagy római írók és költők – Cicero, Ovidius, Horatius, Vergilius – innen merítették legmélyebb ösztönzéseiket. Hasonlóképpen hódoltak Athén szépségének az államférfiak is. Caesar 47-ben maga is meglátogatta Athént.

Politikai téren Athén autonóm város maradt. Nem tartozott Ahája tartományhoz, amelynek Korinthus volt a székhelye. Athénnek leginkább híres egyeteme biztosította a vonzóerőt. A görög-római világ tudományos és vallási központja volt, a filozófusok városa, amely Itáliától Kis-Ázsiáig vonzotta a fiatalokat... Tiszteletben álló híres mesterek tanították Athénben a régi világ szellemi elitjét, akik erkölcsi neveltetésük miatt keresték fel a várost. A nagy mesterek az erkölcsi éretyekről beszéltek nekik, amelyek minden bölcsességnek az alapját jelentik, továbbá igen magasztos gondolatokat tanítottak az istenségekről is. Azt tanították, hogy az erkölcsi rend alapja a szépség, a rend, a harmónia.” (Gyürki, i.m. 127-129. o.)

Pál apostolnak a leírás szerint Athén szépsége mellett először a városban található sok bálvány tűnhetett fel, melyeknek hatására fokozottan érezhette egyedüllétét és idegenségét a pogány világ e központjában. A bálványkultuszoktól való idegenkedése ellenére alaposan

bejárta és megtekintette a különféle bálványszentélyeket, és eközben minden bizonnyal az emberekkel is szóba elegyedhetett, hogy megismerhesse felfogásukat és gondolkodásmódjukat. Missziójának részét képezte, hogy megtalálja az utat az adott területen élő emberek gondolkodásához, és ehhez meg kellett ismernie vallási gyakorlatukat. Athén ilyen szempontból is különleges helynek számított.

„Athént valóban a »bálványok városának« lehetett nevezni. Pauszaniusz a 2. században látogatott el Athénbe, és ránk marad erről írt »kalauza«. Ebben többek között azt írja a városról, hogy Athénben magában több szobor van, mint Görögország többi részében együttvéve. Petronius – Szent Pál kortársa – kissé ironikusan jegyzi meg, hogy könnyebb Athénben istennel, mint emberi lényel találkozni. Tüanai Apolloniusz meg arról emlékezik meg, hogy az athéniak szívesen vesznek részt az áldozatokon. Sokféle rítusuk van a különféle áldozatokhoz, valamint imádságaik is a napnak, vagy éjszakának megfelelően.” (Gyürki, i.m. 130. o.)

Noha Athénban nem volt sok zsidó, a beszámolóiból kiderül, hogy Pál tudatosan kereste a kapcsolatot velük és a pogányokkal egyaránt, az utóbbiak közé érve a város „szellemi elitjét” is. Lukács leírása az attikai (Athénra és környékére jellemző) szóhasználat tudatos alkalmazásával érzékelteti a két fő irányzat, a sztoikusok és az epikureusok képviselőinek gunyoros lenézését az „idegen istenségeket” hirdető apostollal szemben. Tanításai mindazonáltal felkeltették kíváncsiságukat, ami alkalmat adott Pálnak arra, hogy tanait e művelt hallgatóság előtt is kifejtse. Ezt adott formaságok betartásával kellett megtennie: a vallási kérdések eldöntésének helyszínéül használt Areopagoszon kellett kifejtenie tanait, a hallgatók által megszokott szónoki stílust használva.

„Pált az Areopágusz elé vezetik. Mit jelent az Areopágusz? Igen eltérő feleletet kapunk e kérdésre. Mint hely, egy kis sziklás magaslatot jelent (Arész dombja), amely az Akropolisz nyugati oldalán található. A köztársaság idején ezen a helyen tartotta üléseit a haditörvényszék. Egyesek szerint ide hozták az apostolt azért, hogy a piaci lárma ne zavarja, és nyugodtan beszélhessen a filozófusok és a bírák előtt. Az Areopágusz sziklájára bronz emléket helyeztek el, amelyen Pál híres athéni beszéde olvasható. (Ez azonban még nem bizonyítja, hogy valóban itt mondta el beszédét az apostol). Az Areopágusz jelentette továbbá az athéni tanácsot is, amely a római uralom alatt is a legfőbb ítélőbizottság volt. Az Areopágusznak meghatározott számú tagja volt, akiknek az volt a feladatuk, hogy őrkdjenek az egyetem, a tudomány, a filozófia, a retorika és különösen az ifjúság nevelése fölött. Pál ez előtt a testület előtt találta magát. Kérdezhetjük, hogy hasonló eljárásról lehetett szó, mint valamikor Szókratész esetében. Az elbeszélés nem enged következtetni. Az Areopágusz számára sokkal egyszerűbb, bizonyos fokig jelentéktelenebb eseményről volt itt szó. Mivel a tömeg miatt nehezen lehetett a beszédet érteni az agorán, ezért az egyik teremben, talán az agora királyi csarnokában fejtette ki Pál tanítását. Ebben az időben az Areopágusz itt tartotta összejeveteleit. Félig nyilvános esetről lehetett szó: mivel Pál tanítása újnak látszott, ezért jóakaratóan, udvariasan, de bizonyos kíváncsisággal is magyarázatot kértek az apostoltól.” (Gyürki, i.m. 133-135. o.)

Pál Lukács által megörökített beszéde arról tanúskodik, hogy az apostol alaposan átgondolt és a szónoklattan formai követelményeinek is megfelelő beszédet tartott a művelt athéniak előtt, melynek gondolatmenete a következő:

- Először is elismerte vallásosságukat (a 17:22-ben használt *deisidaimonesterói* kifejezés inkább vallásosságot vagy babonát jelölt, mintsem gyakorlati istenfélelmet).
- Ezután többek között finoman cáfolni igyekezett a pogányság jellegzetes elképzeléseit az istenségről, aki nem kézzel épített templomokban lakik, és nem emberi kéz alkotásához hasonlít. Ezt egyébként egyes görög és római gondolkodók is vallották, például éppen Zénon, a sztoikus filozófiai iskola megalapítója, továbbá Diogenész, később pedig Seneca (akinek a felfogása egyébként is talán a legközelebb állt a kereszténység etikai tanításához) és Epiktétosz.

- Pál beszédében hangsúlyozta, hogy Isten nem szorul rá az emberek áldozataira sem (ami alapvetően az Ószövetségre jellemző gondolat, de egyes görög gondolkodók szintén vallották). Ugyanakkor nagyon is cselekvő lény, aki gondot visel az emberiség minden szükségletére, ő a Teremtő és minden élet forrása, akitől minden élő függ, valamint a történelem ura, aki e jogcímen megszabja az emberek életének eseményeit és lakhelyük határait.
- Annak alátámasztására, hogy az Istentől való függés gondolata a görög gondolkodástól sem idegen, Pál még egy szülőhazájából, Kilikiából származó ismert görög költő, Aratosz (i. e. III. sz.) soraira is hivatkozott: „Zeusz ott van minden utcán, az emberek minden terén, vele van tele a tenger és a kikötők. Minden dologban szükségünk van mindnyájunknak Zeuszra, mert tagjai vagyunk az ő törzsének.” Hasonló gondolatokat fogalmazott meg egy másik költő, Kleanthész is.
- Pál beszéde végén utal Isten erkölcsi lényére is, aki a felőle való tudatlanság (vagyis a pogány felfogás és szemléletmód szerinti vallásosság!) ideje alatt elkövetett vétkeket elnézte ugyan, de egy isteni személy által meg fogja ítélni azokat. E személy isteni mivoltát feltámadása bizonyítja. A beszédnek ez volt az a része, mely egészen újszerű volt a hallgatóság előtt, de Pál e kijelentését már megfelelőképpen előkészítette ahhoz, hogy a hallgatók esetleges további kérdéseket fogalmazzanak meg.

Lukács természetesen csak tömörítve közli Pál beszédének fő gondolatait, de ezáltal is betekintést nyerhetünk az apostol abbéli törekvésébe, hogy megtalálja a kapcsolódási pontot pogány hallgatóságához. A beszédet valószínűleg vitaindítónak szánta Pál, de ez a terve a hallgatóság reakciója miatt meghiúsult, ugyanis a jelenlevők képtelenek voltak elfogadni a feltámadás és az ítélet tanát, mivel e fogalmak teljességgel idegenek voltak számukra, és hiányzott belőlük a bűnösségük felismeréséhez és a gondolkodásmód megváltoztatásához szükséges alázat is. Így tehát az apostol missziója egy szerény eredményt hozott: csak néhányan csatlakoztak hozzá, összességében nem tudta megszólítani a műveltségére büszke athéni hallgatóságot. Athéni beszéde jó példa arra, hogyan lehet előítéletektől mentesen megszólítani egy idegen kultúra képviselőit és képviselni előttük az élő Istent, felhasználva azok gondolkodásmódját és méltányolva az adott kultúrának Isten „kikutatására” tett törekvéseit. Pál mindent megtett ennek érdekében, és nem rajta múltott, hogy az athéni misszió nem lett eredményesebb.

Ez az élmény arra készítette Pált, hogy felülvizsgálja addigi evangelizációs módszerét, és a pogányok előtt is a középpontba állítsa Krisztus kereszthalálát, annak ellenére, hogy ez megbotránkozást kelthetett, hiszen a kereszthalál akkoriban a legszégyenletesebb halálnem volt, melyet a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőire szabtak ki (erre nézve lásd **I. Kor. 1:21-25**-öt). Pál korinthusi munkáját már ennek szellemében kezdte meg, amint erre **I. Kor. 2:1-3**-ból következtethetünk. Hatékonyabbnak ítélte az egyszerű bizonyágtevést, mint a legnagyobb ékesszólást, és inkább az emberek lelkiismeretét vette célba.

VII.3. Pál apostol Korinthusban

Korinthus Görögország déli tartománya, Akhája székhelye volt, ma is jelentős görög kikötőváros. Viszontagságos történelmi időszakot követően jelentős fejlődésen esett át. Lakossága gyarapodott, de ugyanakkor hírhedt volt rossz erkölcsiségéről:

„Korinthus Athéntől hajón csak két óra távolságra van. Mégis mintha egy egész világ választaná el ezt a két várost. A nagy kikötő- és kereskedőváros ellentéte a kultúra és a nevelés városának. Az egyikben még a szellem gazdagságát lehetett fölfedezni, a másikban viszont a pénz hatalma uralkodott. Athén görög maradt, Korinthus már nem lehetett annak mondani.

A klasszikus korban Korinthus is híres volt festett vázáiról, bronzművészetéről. Gyarmatai Korfuig és Szirakuzáig terjedtek. Ellen tudott állni Athénnek is, és politikailag mozgalmas és virágzó századokat látott. ... Kr. e. 146-ban a római Mummius elfoglalta Korinthus, teljesen leromboltatta, a férfiakat legyilkoltatta, az

asszonyokat és gyermekeket pedig rabszolgának adatta el. Ezzel eltüntette Délosz riválisát, és erősítette Róma hatalmát, amely féltékeny volt Korintus mesés gazdagságára. Ezzel a szörnyű pusztítással a város történelmének görög időszaka végleg lezárult... Alig maradt valami nyom Korintusból. Apollo templomának hét dór oszlopa, amely idővel mindig szebb lett, egyetlen emléke ennek a dicső korszaknak. Korintus azonban feltámadt romjaiból. Mintegy száz évig tartott halála. Julius Caesar parancsot adott a város újjáépítésére és benépesítésére. Elsősorban veteránok, továbbá a környék szegény népei jöttek Korinthusba. Fölkutatták a romokat, kifosztották a sírokat, és azok értékeit jó pénzen eladták. A római település azután rohamosan növekedett, s megkezdődött benne a kereskedelem. Korintus lakossága lassan elérte a hatszázezretet, amelyből négyszázezer rabszolga volt. A régi görög városból, annak kultúrájából az új Korintus mintha csak a rosszat örökölte volna. Amikor Szent Pál a városba érkezett, Korintus alig volt több száz évesnél, és rohamosan fejlődött. Kr. e. 27-től kezdve Ahája tartományának székhelye volt, s itt tartózkodott a prokonzul.

Korintus rendkívüli földrajzi helyzete adja meg ennek a rohamos fejlődésnek a magyarázatát. Elég egy pillantást vetni a térképre, és máris megértjük ezt. A Korintusi-öböl mélyen vágódik a görög föld testébe olyannyira, hogy Dél-Görögországot, a Pelloponészoszt, csak a szűk Iszthmosz-földszoros fűzte Közép-Görögországhoz, mint csipkézett szélű eperlevelet a kocsány ágához. Ezen a földszoroson épült Korintus. Így a város két tengerre nyílt: nyugatra a Jón-tengeren volt Lechaion kikötője, amely a hispániai, szicíliai és itáliai hajókat fogadta; keletre az Égei-tengeren Kenkrea kikötője Kis-Ázsia, Szíria és Egyiptom hajóit várta. Korintusra valóban illett a hízelgő név: két tenger királynője. S ő mindkettőből csak hasznot húzott...

Korintus a két kikötő miatt élénk kereskedelmet folytatott, s a kozmopolita városban éltek görögök, föníciaiak, ázsiaiak, zsidók, egyiptomiak és rómaiak. Görög, római és keleti istenségek kultusza keveredett itt, de Aphroditének volt a legnagyobb tisztelete a városban. ... Korintus fellegrárában, amely mintegy 500 méter magasságban uralkodik a városon, volt a híres temploma az istenségnek, ahol szent prostitúciót üztek. Ezer »hierodulé« szolgált az istennőt szentélyében ebben a minőségében. Ebből a szentélyből ma már semmi sem látható. A színház romjai között viszont találtak egy feliratot, ami arról tanúskodik, hogy a szerelem papnői, mint Rómában a Vesta-szüzek, kiváltságos helyet foglaltak el a színházban. A görög »korintiazesztai« ige (korintusi módon élni) nem volt dicsérő jelző. Hasonló volt a helyzet a »korintiasztész« csúfnévvel is.” (Gyürki, i.m., 151-156 o.)

A Korinthusban uralkodó erkölcsi állapotok ihlethették **Róm. 1:18-32** leírását, mely szemléletesen jellemzi a korabeli pogányság életmódját.

Pál apostol i.sz. 50 végén érkezhetett Korinthusba. Hamar társakra talált egy zsidó házaspár személyében, akiket Claudius császár egy zsidók által támasztott zavargás miatt kiűzött Rómából. Pál hozzájuk csatlakozva üzte eredeti mesterségét, a sátozkodást (a zsidó férfiak, különösen a farizeusok ugyanis mindnyájan kétkézi szakmát is kitanultak, nem „főfoglalkozásszerűen” értelmezték az Írásokat és a rabbinikus törvényeket). Pál munkájával nemcsak önmagát, hanem munkatársait is eltartotta, akik itt újra csatlakoztak hozzá. Szakmájának űzése révén ugyanakkor az emberekkel is könnyebben kapcsolatba kerülhetett mindennapi környezetükben. A városban egy előkerült felirat tanúsága szerint külön zsinagógájuk volt a zsidóknak, akik elég nagy számban éltek a városban. Pál a Szentlélek készítésére határozott bizonyosságot tett Krisztusról, de itt is ellenállásba ütközött. Felkiáltása („Véretek a fejetekre!”) nem átkozódás volt, hanem a felelősség és a következmények áthárítását jelentette azokra, akik elutasították az evangéliumot. Emlékezhünk rá, hogy a Jézust elítélő sokaság is ezzel az Ószövetségből származó kifejezéssel vállalta a felelősséget Jézus elítéléséért (**Mt. 27:25**). A város általános légköre és a zsidók ellenállása mindazonáltal megviselhette Pált, sőt valószínűleg kétségbe vonta azt is, hogy alkalmas-e a város igehirdetésre, s nem volna e jobb továbbmenni, ezért Istennek külön is bátorítania kellett őt a csüggesztő körülmények közepette. Ebben a lelki

szempontból látszólag reménytelen városban ugyanis nagyszámú ember volt előkészítve arra, hogy hívővé váljon. Sokszor éppen a rossz erkölcsi állapotok készíthetik az embereket arra, hogy egy jobb élet után vágyakozzanak, míg a nagy műveltség gyakran társul göggel és elbizakodottsággal. Pálnak bőven volt tennivalója Korinthusban, éppen ezért másfél évet töltött a városban, és munkája nyomán sokan váltak hívővé.

A zsidók itt is megpróbálták a Pált római hatóságnál bevádolni, de ezúttal kudarcot vallottak. Gallió, Akhája prokonzulja ugyanis nem kívánt állást foglalni olyan ügyben, melyet nem ítél a római bíróság elé tartozónak. Felfogása szerint a világi hatóság feladata a társadalmi béke és jogosság megőrzése, nem pedig a vallási kérdésekben való igazságtétel, melyet a zsidóknak saját felekezetükön belül kell rendezniük. Gallió ezzel egy Jézus bevádolásához sokban hasonlító helyzetben – a könnyen befolyásolható Pilátustól eltérően - határozottan elutasította, hogy a zsidók irigységből saját céljaikra felhasználják. Döntése túlmutatott azon az egyszerű tényen, hogy Pál vádlóinak ezúttal megszegyenülten kellett távozniuk, hiszen ennek az ítéletnek precedensértéke volt, így a zsidók Pál és munkatársai ellen nehezebben fogalmazhattak meg koholt vádakot a rómaiak előtt, mozgásterük beszűkült, és az apostol a hatóságok türelmes semlegességének tudatában végezhetette munkáját. Szintúgy először fordult elő, hogy a csöcselék ezúttal nem az apostolok, hanem a felbújtó zsidók ellen fordult, ami bizonyítja azt, hogy egy bölcs bíró határozott fellépésével képes lehet egészen más irányt adni az eseményeknek. Erre a továbbiakban még láthatunk példákat.

„Galliónak ez az eljárása és viselkedése Pál ügyében nagyon megegyezik azzal a jellemrajzzal, amit testvére, Seneca állít róla. A neves író és bölcselő ezeket írja testvéréről: »nemes jellem, nagyon tiszteli édesanyját, és szereti testvéreit. Mindenféle hízelgésnek ellensége«. ... Gallióról egy másik emlék is maradt ránk. Claudius császár levelet intézett Delphi városához, s ebben barátjáról, Junius Gallio prokonzulról is megemlékezik. Ez a levél, amely egy feliraton maradt ránk töredékesen, s 1905-ben találták meg Delphiben, az 52. év első feléből való. Nagyon fontos adat számunkra Szent Pál kronológiájának megállapításában. A levél szerint Gallio akkor még hivatalában volt, így valószínűleg 51 májusától 52 májusáig volt Ahája prokonzula.” (Gyürki, i.m., 158-159. o.)

Ebben az időben keletkeztek Pál apostol első levelei is, melyekben konkrét gyülekezeti problémákkal kapcsolatban ad eligazítást. Az első levelet Korinthusból küldte a Thesszalonikában levő gyülekezetnek, akikhez sorozatos akadályoztatása miatt nem tudott személyesen eljutni, viszont aggódott az őket körülvevő ellenséges körülmények miatt. A levél elsősorban általános buzdítást tartalmaz, valamint felvilágosítást Krisztus második eljövételével, a halottak állapotával és a feltámadással kapcsolatban, amit a pogányokból lett hívők közül egyesek még nem láttak át tisztán (ld. kül. **I. Thessz. 4:13-18**). Mivel egyes kérdések további tisztázásra vártak, ezt a levelet hamarosan követte a második thesszalonikai levél is, mely a Krisztus második eljövételével kapcsolatos téves felfogást oszlatja el, és bővebben kifejti a helyes tanítást, továbbá gyakorlati intéseket is tartalmaz, elsősorban egyes tagok dologtalan életmódja ellen. A levelek keletkezési ideje i.sz. 51-52-re tehető.

Pál útban Jeruzsálem felé a kisázsiai Efézusban is tett egy rövid látogatást, és mivel tanítása felkeltette az ott élő zsidók érdeklődését, megígérte, hogy adandó alkalommal ismét meglátogatja őket. Korinthusban végzett munkájának híre is eljuthatott már ebbe a városba. Az apostol rövid jeruzsálemi tartózkodást követően (ahol húsvét és pünkösd ünnepét töltötte) ismét Antiókiába tért vissza.

VIII. fejezet Pál apostol harmadik misszióútja (i.sz. 55-58)

VIII.1. Apollós munkája és az első efézusi tanítványok

Ap.csel. 18:23-28

Pál harmadik misszióútja is a korábban alapított gyülekezetek végiglátogatásával indult, ezúttal a galáciai és a frígiai gyülekezeteket látogatta meg. Valószínűleg a harmadik misszióút során keletkezett a *Galáciabeliekhez írt levél*, melyben Pál az ottani gyülekezetek között elharapózó judaizálásnak, a ceremóniális törvényhez való visszatérésnek akart gátat vetni, amit egyes zsidó tanítók hirdettek, a korábbi apostoli határozat szellemével ellentétben. Ez azzal fenyegetett, hogy a galaták teljesen megtagadják a Krisztusban való hit-szövetséget. A levél szenvedélyes hangneme kifejezi Pál nyugtalanságát és egyben abbéli buzgalmát, hogy a gyülekezetet visszavezesse a helyes útra. A Galáciabeliekhez írt levél pontos keletkezési idejének meghatározására nincs elegendő támpont, csak feltételezhető, hogy az ötvenes évek elején keletkezhetett, valószínűleg Pál efézusi tartózkodása alatt.

Míg Pál Galácia és Frígia gyülekezeteit látogatta, az efézusoi zsinagógában megjelent egy *Apollós* nevű, nagy műveltségű zsidó tanító, aki Keresztelő János tanítványaival kerülhetett kapcsolatba korábban, és szüksége volt arra, hogy a teljes evangéliumot megismerje. Akvila és Priscilla, akiket Pál előzőleg otthagytott Efézusban, felismerték, hogy értékes munkát végezhet, és személyesen fejtették ki számára a Krisztusra vonatkozó tanítást. Amikor Apollós tovább utazott Akhájába, ajánlólevelet adtak neki a korinthusi gyülekezetnek. Ennek nyomán Apollós hamarosan a korinthusi gyülekezet tanítója lett, miközben a zsidók között is értékes missziómunkát végzett. **Ap. csel. 19:1-3** szerint Efézusban volt 12 férfi, akik Keresztelő János tanítását vallották, és János keresztségében részesültek, de Krisztust és evangéliumát nem vagy csak hiányosan ismerték. Ők képezték később az itteni gyülekezet magvát. Pál velük került kapcsolatba először, amikor Efézusba érkezett. Isten a Szentlélek keresztségében részesítette őket, miután személyesen is elfogadták a Krisztus halálára és feltámadására vonatkozó üzenetet. Noha őszinte megtérésüket korábban bemelegítéssel már kifejezték, az új tanítás elfogadásának jeléül ismét bemelegítkeztek, és elnyerték a Szentlélek ajándékát.

„Amikor János megkeresztelte őket, még nem értették teljesen Jézus bűnhordozói misszióját. Súlyos tévedéseik voltak. De a teljesebb világosság fényében örömmel fogadták el Krisztust Megváltójuknak, s ezzel a lépéssel kötelezettségük is megváltozott. Amint elfogadták a teljesebb hitet, az megfelelő változást hozott életükbe. Átalakulásuk, valamint Krisztusba vetett hitük elismerése jeléül újból megkeresztelkedtek, Jézus nevében.” (E. G. White, Apostolok története, 188. o.)

VIII.2. Pál Efézusban

Pál három évet töltött Efézusban (ld. **Ap. csel. 20:31**), amely Ázsia tartomány nagy múltú központja és ismert pogány kultuszhely volt, Kis-Ázsia nyugati partvidékén.

„Az apostol idejében Efézus már régi város volt, hosszú múltra tekintett vissza, és nagyon sok legenda keletkezett róla. Pindaros, Sztrabón és Tacitus az Amazonoknak tulajdonítja a város alapítását. Kr. e.11. században jónok kötöttek ki partjain. A hagyomány szerint Androklosz, a legendás athéni királynak, Kodrosznak egyik fia vezette őket. Az őslakók az anatóliai istennő szentélye körül telepedtek le, az újonnan érkezettek pedig új várost alapítottak a Pion hegy északi oldalán, amelyet akkor még a tenger érintett. Ők is elfogadták és tisztelték a helyi istennőt, de azonosították Artemisszel. Efézus, a jóni szövetség tagja nagyon aktív volt. Meg tudta őrizni függetlenségét a kimmérik és a lídiaiak támadásával szemben is. Virágzó kultúrát teremtettek, és fényes épületeket emeltek.

Efezusban dolgozták ki a filozófia első elemeit is. Elég itt említeni Hérakleitoszt, aki az ókori dialektika legkiválóbb képviselője. A természetről írt művének mintegy 130 töredéke maradt ránk. A világtól elvonult és a tömeget megvetette. Tőle származik a mondás: »Egy, ha legkülönb, többet ér szememben tízezernél.« Másutt arról panaszkodik, hogy »sok a hitvány és kevés a jó.« Istent a dolgok létének és az emberi gondolkodásnak közös föltételében keresi: »egy a bölcs dolog: felfogni az értelmet, amely kormányoz, áthatva minden mindent.« Járt és tanított Efezusban a milétoszi Thalész is, akit a nyugati filozófia atyjának neveztek el. Itt jelentette ki, hogy a víz minden létnek ősoka. Efezusban találhatjuk meg a Szókratész előtti görög gondolkodás eredetét.” (Gyürki, i.m. 183. o.)

Efezus későbbi történelme igen mozgalmas volt. Először Krózus, Lídia királya foglalta el, majd a város belépett az athéni szövetségbe, túlélte a perzsa uralmat, Nagy Sándor halálát követően pedig Sándor négy vezére közül Lüsizimakhosz fennhatósága alá került. Ő építette újjá 286-ban, és felesége után Arsziñoénak nevezte el. A rómaiak 190-ben Pergamon királyát bízták meg a város kormányzásával. III. Attalosz király i.e. 133-ban végrendeletileg Rómára hagyta, ekkor lett „Asia provincia” székhelye. Időközben újra Arsziñoé helyett újra Efezus lett a neve. Mithridatész király alatt szembeszállt Rómával. Később ugyan szembefordult a királlyal, de a rómaiak a korábbi ellenállásra emlékezve nagyon keményen megadóztatták a tartományt, ami a város fejlődését is visszavetette. I. sz. 17-ben súlyos földrengés pusztította el a várost, és Augustus építette újjá, Tiberius pedig további segélyekkel támogatta, ami gazdasági fejlődést hozott magával. Pál Efezusba érkezve újra egy gazdag és fényűző várost ismerhetett meg.

Efezus legfőbb nevezetessége az Artemisz-kultusz és a hatalmas Artemisz-templom volt, melyet az ókorban a világ hét csodája egyikeként tartottak számon (**Ap. csel. 19:23-40**-ben a magyar fordítás latin nevéen, *Diánaként* emlegeti az istennőt, az eredeti görög szövegben azonban az Artemisz név szerepel).

„Efezus jelentősége gazdasági és politikai előnyei mellett az volt, hogy ez volt az ókor egyik legszentebb helye. Itt emelkedett az Artemiszion, Artemisz istennő szentélye. A szentély maga régebbi, mint a város. Amikor az első görög telepesek ideérkeztek és a Kaüsztrosz partján kikötöttek, az istennő temploma már állott, és zarándokhelye volt távoli vidékek lakóinak is. Artemisz azonban eredetileg nem a görög istennő volt, hanem a föníciai Asztarté elfajulása. Nagyon sok másolat maradt fenn a szoborról, amely cédrusfából készült, és arannyal volt bevonva. A monda szerint ez a szobor az égből hullott a földre (erre utal a jegyző is, aki lecsendesíti az apostol ellen támasztott zavargást – ApCsel 19,35). A fajfenntartás ösztönének, a termékenységnek az istennője volt. A szobor eléggé visszataszító számunkra: női alak, néhány tucat mellel (vagy tojással). Feje és törzse körül mindenféle állat, majd a nap és a hold. Látszik a szobron Kelet és a görög világ keveredése. Az istennő neve görög, a templomot görög stílusban építették, de maga az istenség ázsiai, szíriai maradt. Amikor Efezus gazdagságra és tekintélyre jutott, akkor új és hatalmas templom építésébe kezdtek. Egész Lídia is részt vett ebben a munkában. Krózus ajándékozta az oszlopok nagy részét. Nehéz lett volna a templom fölépítése: a mocsaras talajban kellett alapot rakni, a márványtömböket pedig messziről kellett ide szállítani. Az építés 120 évig húzódott el. Nagy Sándor születésének éjszakáján a templomot Herosztratosz fölgyújtotta, hogy így tegye magát nevezetessé az utókor előtt. (Ezt a szerencsétlenséget később úgy magyarázták meg, hogy mindez csak azért történhetett meg, mert Artemisz a nagy uralkodó születésénél segédkezett, és nem tudott vigyázni saját templomára...). A tűzvész után az egész világ támogatásával újra felépítették a templomot, és az ókori világ hét csodáinak egyike lett ... A templomnak menedékjoga is volt, amit Tiberius császár megerősített. A világ minden tájáról újra jöhettek a zarándokok, hogy tánc és ének közben vonuljanak végig a városon az istennő templomába. De a gyönyörű templomban, a görög építészet e csodájában, a legnagyobb művészek szobrai és képei között a szíriai istennő csúnya szobra állott.

Artemiszen kívül Efezusban más isteneket is tiszteltek: Dionüszoszt, Hermészt, Zeuszt, továbbá Dea Romát és Augustust is. Virágzott Efezusban a császárkultusz is, az uralkodó istenként való tisztelete. Augustus Kr. e. 29-ben elrendelte, hogy az Ázsia és Bitínia provinciabeli városok kérésére az ottani római polgárok részére Efezusban és Niceában Dea Roma és Divus Julius számára templomot emeljenek. Több fenmaradt felirat rávilágít a császárkultusz hangulatára és benne a divatossá lett kifejezőmódra. A Priéne-i felirat szerint Augustus születése új világkorszak kezdetét jelenti. Ebből a feliratról valók a következő részletek: »Az isteni Caesar születésnapját joggal kell egyenlőnek ítélni minden dolog kezdetével«, mert »az egész világot megváltoztatta, újból felegyenesítette, ami szétesőben volt és pusztulásnak indult, sőt a világ maga is a megsemmisülés útjára került volna, ha nem született volna a mindenség szerencséjére a Caesar.« Ezért a császár születésnapja »kezdeté a reá vonatkozó örömhírnék (euangelion).« ... A sok isten és a császárkultusz mellett a királynő Efezusban mindig Artemisz maradt. Az istennő születését minden évben megünnepelték. Az ünnepségek az efezusi mezőn zajlottak le. A fő ünnep Artemiszion hónapjában (április) volt. A földízített szobrot körmenetben vitték a szentélyből a színházba, ahol azután jelen volt a tiszteletére rendezett játékoknál. Négyévenként ezek az ünnepségek nagyarányú regionális ünnepekké váltak, és számos sportoló és művész érkezett a városba, elsősorban Jóniából. Más ünnepek alkalmával az istennő szobrát egészen a tengerig vitték, és ott megfürösztötték. Egy szűz papnő állt a papság élén. A legelőkelőbb családokból választották egy évre. Szüzek csoportja vette körül, akik szintén papi szerepet tölthettek be, mint akik bemutatják az áldozatokat, vagy a szobrot kísérik a körmenetben, továbbá a templom kincseit őrzik. A templom és a szobor másolatának készítői is a templom körül éltek. Mágusok, jósok, dervisek egészítették ki ezek csoportját, akik a népi vallásosság igényeit igyekeztek kielégíteni. Nagyon sok zsidó ördögűző is élt ezen a helyen. Fegyveres szolgálat is volt az istennő tiszteletére, akit elhalmoztak dicsérő jelzőkkel. Ezek a jelzők így hangzottak: uralkodó, királynő, a város oltalmazója, a gyógyító és szabadító, a tiszta, a szent Artemisz. A népi áhitat a hivatalos áldozatokon kívül még számos magán jellegű áldozatot mutatott be az istennő tiszteletére, és imádkozott segítségéért.” (Gyürki, i.m. 185-189. o.)

Pál Efezusban szokása szerint ismét a zsinagógát kereste fel először, de három hónap múlva kénytelen volt különválni a zsidóktól, és Tirannosz iskolájában tanítani, aki köztiszteletben álló tanító lehetett. Az a tény, hogy naponként itt tartózkodott, jelzi a pogányok élénk érdeklődését. Bizonyára egy adott időszakban tanított itt, míg a nap többi részét más munkával töltötte. Pál efezusi működése minden szempontból missziójának csúcspontja volt, amit a következő igei kijelentések is jeleznek:

• **Ap. csel. 19:11-12**

Természetesen nem Pál ruháinak volt gyógyító hatása, hanem minden esetben a Krisztusba vetett hit erejével gyógyultak meg a betegek. Az, hogy Isten ilyen, korábban szokatlan csodákat is cselekedett, minden bizonnyal annak volt tulajdonítható, hogy így kívánta támogatni a Pál által hirdetett tanítást, és bemutatni önmaga felsőbbiségét a számos helyi bálványistennel szemben.

• **Ap. csel. 19:13-19**

A zsidó ördögűzők kudarca ékesen bizonyította, hogy egyedül a Pál által hirdetett Krisztus hatalma tud megszállottakat megszabadítani a démoni befolyástól, továbbá, hogy Isten csak hiteles igehirdetőket támogat. A hamis ördögűzők is Krisztus nevére hivatkoztak, de látványos kudarcuk révén „tudományuk” hamis volta mindenki előtt lelepleződött. Ennek hatására a korábban okkult praktikákkal foglalkozók közül is sokan nyilvánosan elégették könyveiket, ami még nagyobb visszhangot kelthetett a városban, és még több megtéréssel járt.

• **Ap. csel. 19:23-40**

Demeter ötvös és céhtársai lázadása szintén közvetett bizonyítéka volt az evangéliumhirdetés nagy befolyásának. A zendülés azért tört ki, mert Pál missziójának hatására megcsappant az általuk gyártott ereklyék iránti kereslet, de ezt a mesteremberek ravasz módon az Artemisz-kultusz iránti buzgólkodásukkal leplezték, így nagy tömeget tudtak maguk mellé állítani az apostolokkal szemben. Pál két munkatársa is életveszélybe került. A helyzet annyira veszélyes lehetett, hogy Pált nem engedték a tömeg közé menni. Az „ázsiai főpapok” kifejezés **19:31**-ben a város vezető tisztségviselőire utal. A görög szövegben az *asziarchész* kifejezés szerepel. A megjelölés Ázsia provincia tartományi gyűlése egy évre választott elnökére utal. Az elnök a továbbiakban is megtartotta címét, ezért voltak többen. Az *asziarchészek* is Pál „barátai” voltak, ez is mutatja, milyen nagy befolyást gyakorolt a városban folyamatosan hangzó evangéliumi tanítás. Alexander esetleg azonos a **II. Tim 4:14-15**-ben említett „ércműves Alexanderrel”, aki zsidó létére Pál ellenségei közé tartozott, és ha szóhoz juthatott volna, minden biznnyal befeketíti Pált és munkatársait. Isten itt is, csakúgy, mint Gallió esetében, egy józan belátással rendelkező városi jegyzőt használt fel a csődület feloszlására, ami később gátat vethetett annak, hogy a keresztény misszionáriusok elleni hangulatkeltéshez a világi hatóságot is felhasználják.

Pál efézusi tartózkodása alatt a környező területeken is folytatott missziót, és ebben segítőtársai is voltak, noha Lukács feljegyzése csak érintőlegesen említi őket (lásd Gyürki, i.m. 191. o.)

Pál Efézből írta az *I. Korinthusi levelet*, amit az tett szükségessé, hogy a korinthusi gyülekezetben súlyos erkölcsi visszasságok (paráznaság, egymás elleni szeretetlen törvénykezés, stb.) jelentkezett (ld. **I. Kor. 5-6. fejj.**), valamint Apollós körül (akarata ellenére) egy külön párt jött létre, amely elutasította Pált (**I. Kor. 3-7**). Mivel félt, hogy mindez árt a gyülekezet fejlődésének, azonkívül lejárhatja a kereszténységet a kívülállók előtt is, Pál szenvedélyes hangú, de szeretetteljes levelet írt a gyülekezetnek, melyben sorra veszi a felmerült problémákat, kitérve a halottak feltámadására is, amit a thesszalonikaiakhoz hasonlóan egyes hívők itt is nehezen fogadtak el. Az I. Korinthusi levél Pál szinte atyai szeretetét tükrözi a gyülekezet iránt.

VIII.3. A harmadik misszióút utolsó szakasza, búcsú az efézusi gyülekezet véneitől

Ap. csel. 20. fejj.

Pál ezután korábbi működési területét, Makedónia és Akhája tartományokat járta be. Makedóniai tartózkodása során írta a *Korinthusiakhoz írt II. levelet*, melyben méltányolta, hogy a gyülekezet az előző, helyenként kemény hangú levél hatására magába szállt, és hozzálátott az erkölcsi visszasságok kiküszöböléséhez. A levélből az is kiderül, hogy Pál igehirdetői hitelességét is többen kétségbe vonták, különösen a hamis tanítók közül, ezért Pál a levélben e vádakkal is bővebben foglalkozik, megerősítve apostoli tekintélyét. Összességében ez Pál egyik legszemélyesebb hangú levele, mely az apostol életének számos személyes mozzanatát, lelki küzdelmét is felfedi.

Ezt követően bizonyos időt töltött Korinthusban. **Ap. csel. 20:2-3** nem nevezi néven a várost vagy városokat, amelyeket Pál meglátogatott, csak annyit mond, hogy Pál Görögországban töltött három hónapot, Róm. 16:21-23-ból azonban kiderül, hogy ismét meglátogatta azt a várost, ahol korábban másfél évet töltött, és amelynek a gyülekezetéért oly sok lelki küzdelmet állott ki (a város újbóli meglátogatásának tervéről **II. Kor. 12:14, 13:1-2** is szól). Ekkor (i. sz. 58-ban) keletkezett a *Rómaiakhoz írt levél* is, melyet Pál tervezett római útja előkészítéseként írt a vegyes összetételű, zsidókból és pogányokból álló római gyülekezetnek. Ez a gyülekezet valószínűleg Akvila és Priscilla munkája nyomán jött létre. A Rómaiakhoz írt levél fő témája a Krisztusban való hit általi megigazulás, illetve a zsidók és pogányok kiválasztottságának kérdése, mellyel Pál a két csoport közötti viszálynak kívánta

elejét venni. A levél éppúgy Krisztus evangéliumát állítja a középpontba, mint Pál szóban elmondott igehirdetése.

Pál misszióútjának utolsó szakasza a búcsúzkodás jegyében telt. Az apostol a húsvéti ünnepeket - az ellenséges érzelmű zsidók cselvetése miatt kerülő úton haladva - Makedóniában töltötte, ezt követően pedig Troásban töltött egy hetet. Itt hosszú beszéddel erősítette a tanítványokat, és itt történt a nevéhez kapcsolódó utolsó feljegyzett csoda is: a fáradtság miatt az ablakból kizuhant Eutikhus feltámasztása. Mivel sietett, nem ejthette útba Efézust, de fontosnak tartotta, hogy búcsút vegyen annak a gyülekezetnek a véneitől, akik között a legtöbb időt töltötte, ezért az efézusi gyülekezet elöljáróit az Efézustól nem messze fekvő Miléoszba hívta. Itt mondta el személyes hangú, megbízásokat és prófétikus kijelentéseket is tartalmazó búcsúbeszédét. A beszéd egyfajta „szóbeli végrendeletként” is értelmezhető, és kifejezésre jut benne, hogy Pál mennyire szívügyének tekintette apostoli munkája megfelelő folytatását a gyülekezetre váró veszélyek tudatában. Először személyes példájára hivatkozik: bizonyosságot tesz arról, hogy hűségesen, Isten megbízása szerint hirdette az evangéliumot, kihasználva minden erre kínálkozó alkalmat, dacolva a rá leselkedő veszélyekkel (**Ap. csel. 20:18-21**). Jeruzsálemben is annak tudatában megy, hogy ott fogságba vetik, de aláveti magát Isten akaratának, és itt is szolgálata beteljesítése a fő gondja (**20:22-24**). Mivel utoljára látja a gyülekezet elöljáróit, tiszta lelkiismerettel kijelenti, hogy senkivel kapcsolatban sem követett el mulasztást, mert Isten „teljes akaratát” hirdette a város lakóinak, nem hallgatta el a szükséges feddések sem (**20:26-27**). Végezetül fontosnak tartja felhívni a figyelmet a beáramló hamis tanításokra, aminek tudatában fokozottan ügyelni kell a „nyáj”, azaz a gyülekezet fölötti gondviselésre (**20:28-30**). Pál a Krisztus által is bemutatott „jó pásztori” lelkületet tartotta követendő mintának a gyülekezetek gondozásában (ld. **Ján 10.** fejezetében), mely arra indítja a gyülekezet elöljáróit és tanítóit, hogy „életüket adják a nyájért”. Annak tudatában, hogy utoljára találkozik hallgatóival, Istennek ajánlja a gyülekezetet, és az ellene felhozott esetleges vádak megakadályozása érdekében hangsúlyozza, hogy nem haszonlesésből hirdette az evangéliumot, sőt saját maga gondoskodott önmaga és munkatársai megélhetéséről is (**20:31-35**). A beszéd világos bizonyossága Pál elkötelezettségének, melyet személyes példaként állított a gyülekezet vezetői elé, mintegy bemutatva azt a lelkületet, mellyel munkájukat a továbbiakban végezniük kell. A búcsúzás hangulata mind Pált, mind a gyülekezet elöljáróit megrendüléssel töltötte el, de Isten akaratában megbékélve váltak el egymástól.

A Pál és munkatársai által végzett nagyszabású misszió alapozta meg a kereszténység későbbi terjedését, elsősorban a Római Birodalomban, mivel az apostol munkálkodó gyülekezeteket hagyott maga után, akik a maguk környezetében folytatták a missziómunkát. Ennek köszönhetően a keresztény gyülekezetek a pogányság szemében is egyre inkább elkülönültek a zsidóságtól. Lassanként kialakult sajátos, önálló istentiszteleti rendjük és egyházszerkezetük is. Ezekről a jegyzet utolsó fejezetében szólnunk részletesebben.

IX. fejezet Pál apostol első fogsága: Jeruzsálemtől Rómáig (i.sz. 58-63)

IX.1. Pál útja Jeruzsálembé és elfogatásának előzményei

Ap. csel. 21:1-26

Pál apostol - útitársaival Jeruzsálem felé utazva - több helyen is rövidebb időt töltött keresztény hívőkkel: először a főníciai Szidonban egy hetet, majd pedig Cezareában is néhány napot. Mindkét helyen kijelentést kapott, hogy veszélyes Jeruzsálembé mennie, ő azonban nem félt a veszélytől, és ragaszkodott ahhoz, hogy felmenjen az ünnepre. Az isteni figyelmeztetést megerősítésnek értelmezte, noha a tanításai nyomán kialakult korábbi megosztás és ellenségeskedés kapcsán számíthatott arra, hogy ellenségei közül is sokan felmennek a Jeruzsálembé pünkösdkor. Elszántságát látva munkatársai Istenre bízták további sorsát, noha aggódtak érte.

A jeruzsálemi keresztények örömmel fogadták Pált érkezésekor, és hálások voltak az általa végzett missziómunka eredményeiért. Megjegyzésükből azonban kitűnik, hogy Pál távollétében többen közülük hajlamosak voltak kritikátlanul elfogadni azt a vádat, hogy az apostol a mózesi törvénytől való elszakadásra buzdítja a diaszpórában élő zsidókat. Ez a vád, azon felül, hogy egyértelműen hamis volt, azt is tükrözte, hogy egyes keresztény vezetők titkon előítéleteket tápláltak Pál iránt. Nem vizsgálták meg a vádat megfogalmazók indítékait, továbbá azt is figyelmen kívül hagyták, hogy Pál a Szentlélek felhatalmazásával végezte munkáját (ld. **Ap. csel. 13:1-3**). Ahelyett, hogy Pál missziójának eredményeit látva beismerték volna tévedésüket, azt kérték tőle, legyen jelen egy tisztulási ceremónián, amivel bizonyíthatja, hogy ő is megtartja a mózesi törvényt. Ez ellenkezett az apostoli gyűlés határozatával, mely eltörölte a ceremóniális törvény megtartásának kötelező voltát. Ezt a javaslatot nem a Szentlélek, hanem a Pál ellenségeitől való félelem ihlette. Pál, noha elveivel ellentétes dologra kérték, minden bizonnyal azért teljesítette a kérést, mert szerette volna megszüntetni azt a szakadékot, amely közte és hittestvérei között keletkezett, noha ennek nem ő volt az oka. Ezzel azonban ahelyett, hogy megoldotta volna a válságot, elfogatását idézte elő a lelkiismeretével ellenkező tanács elfogadása.

„Sok zsidó, bár elfogadta az evangéliumot, még igen nagy tiszteletben tartotta a ceremóniális törvényt, sőt nagyon is hajlott arra, hogy oktalan engedményt tegyen; ezáltal remélte, hogy honfitársai bizalmát megnyeri, előítéleteket eloszlatja, úgy, hogy elfogadják Krisztust, mint a világ Megváltóját. Pál belátta, hogy mindaddig, míg a jeruzsálemi gyülekezet vezető tagjai közül sokan előítélettel viseltetnek iránta, állandóan arra fognak törekedni, hogy befolyását aláássák. Úgy érezte, hogy ha valamilyen elfogadható engedménnyel megnyerheti őket az igazságnak, bizonyára sok akadályt háríthat el az evangélium győzelmi útjából. Isten azonban nem hatalmazta fel, hogy olyan nagy engedményeket tegyen, mint amennyit kívántak tőle. Azonban, ha az apostol forró vágyára gondolunk, hogy hittestvéreivel egyetértésben éljen; ha figyelembe vesszük gyengédségét a hitben gyengék iránt; ha meggondoljuk tiszteletét az apostolok iránt, akik Krisztussal együtt jártak – különösen Jakab, az Úr fivére iránt - , továbbá elhatározását, hogy tőle telhetőleg mindenkinek minden legyen - alapelvének feladása nélkül -, ha ezt mind megfontoljuk, kevésbé meglepő lesz számunkra, hogy nem maradt meg szilárdan és határozottan saját útján, amelyet eddig követett. Azonban ahelyett, hogy az óhajtott célhoz közelebb jutott volna, törekvése a kiengesztelésre csak siettette az eseményeket, a válságot. Meggyorsította a megjövendőlt szenvedések bekövetkezését, előidézte hittestvéreitől való elszakadását, megfosztotta a gyülekezetet legerősebb oszlopától, és bánatot okozott keresztény szíveknek minden országban.” (E. G. White: i.m., 278. o.)

IX.2. Pál elfogatása és jeruzsálemi fogsága

Ap. csel. 22:1-23:11

Pál elfogatására éppen akkor került sor, amikor a templomban azon buzgólkodott, hogy a ceremóniális előírások betartásával a zsidó vezetőket kiengesztelje. Olyan zsidók ismerhették föl, akikkel Ázsiában találkozott, és akik szembeszálltak munkájával. Az általuk felkeltett indulatok hevesége mutatja, milyen erős gyűlölet élt ekkor már a zsidókban Pál iránt. Csak a rómaiak gyors közbelépése mentette meg a biztos haláltól, a római helyőrség ugyanis ekkor, Félix helytartósága alatt, a zsidók körében rendszeressé lett zavargások miatt fokozott készenlétben állt, hogy minden esetleges zendülést csírájában elfojtson. Példa az ilyen zendülésre a római ezredes által a **21:38**-ban említett eset, mely feltehetőleg azonos azzal, melyet Josephus Flavius is megemlégett a Zsidók története c. művében, érzékeltetve a korra jellemző hangulatot is. Idézzük a részletet, amelynek egybecsengése **Ap.csel. 21:38**-cal a hitelességet húzza alá:

„A rablók garázdálkodásai miatt a városban egymást érték a büntettek, s egyúttal csalók és szemfényvesztők is akadtak, és rávették a népet, hogy menjen ki velük a pusztába, ahol majd Isten segítségével nyilvánvaló csodákat és jeleket mutatnak. Sokan hittek nekik, de esztelenségükért súlyosan bűnhődtek, mert Felix visszahozatta és kivégeztette őket. Ebben az időben Egyiptomból is jött egy ember Jeruzsálembe, aki prófétának hazudta magát, és az egyszerű népet arra csábította, hogy menjen ki vele az Olajfák hegyére, amely a várossal szembe emelkedik, öt stadionnyi távolságban. Azt mondta: ott majd megmutatja nekik, hogy egyetlen szavára összeomlanak Jeruzsálem falai, és ő majd azokon vezeti be őket a városba. Mikor Felix erről értesült, fegyverbe szólította a helyőrséget, erős lovas- és gyalogoscsapattal kivonult Jeruzsálemből, és megtámadta az egyiptomit és híveit; ezek közül négyszázan elestek, kétszázat foglyul ejtett. Az egyiptomi kimenekült a csatából és eltűnt. Most a rablók megint háborúra izgatták a népet a rómaiak ellen s arra, hogy tagadják meg az engedelmisséget; akik nem hajlottak a szavukra, azoknak a falvait fölégették és kifosztották” (Josephus Flavius: A zsidók története, 494. o.)

Miután a római helyőrség biztonságba helyezte Pált, az apostol tisztázni kívánta helyzetét az összegyűlt zsidók előtt, miután az ezredes lehetőséget adott neki erre. Elmondta nekik megtérése történetét, külön kiemelve a judaizmus iránti korábbi buzgóságát és a keresztények üldözésében játszott szerepét, majd pedig azt a tényt, hogy nem saját akaratából, hanem isteni megbízásra kezdte a pogányok között hirdetni az evangéliumot. A hallgatóság ekkor nem volt hajlandó tovább hallgatni őt, ezért a római parancsnok szükségesnek tartotta, hogy kinvallatással hallgassa ki őt. Az apostol ekkor másodízben is a római polgárjog adta védelemmel élt, és a továbbiakban ragaszkodott a római jogrend szerinti eljáráshoz, hogy a zsidók ne vehessenek igénybe vele szemben törvénytelen eszközöket, és elkerülje azt, hogy jeruzsálemi kihallgatása során kiszolgáltatassák őt a főtanács önkényének. Minden reménye szertefoszlott ugyanis arra vonatkozóan, hogy nemzettársait érvekkal sikerülne meggyőznie.

Pál római polgár volta révén jogi védelmet élvezett, és reménykedhetett ügyének jogszerű kivizsgálásában. Hogy megvédjék a zsidók haragjától, a római helyőrség székhelyén őrizték (ez a templomhoz csatlakozó, Heródes által építtetett Antónia-erődben volt). Ily módon hasonló helyzetbe került, mint annak idején Illés próféta, akit Isten a pogányok közé küldött, hogy saját népe uralkodójától megóvja (**I. Kir. 17. fej.**). Az apostolnak először a főtanács előtt kellett tisztáznia magát. Ekkor Pál a következőket mondta: „Atyámfiai, én farizeus vagyok, farizeus fia, a halottak feltámadása és reménysége miatt vádoltatom én” (**Ap.csel. 23:6**). Az ennek nyomán támadt nagy zűrzavarban a két párt egymásnak esett, elterelődött a figyelem Pálról, sőt a farizeusok még bizonyos mértékig védtek is Pált, nem a kereszténysége, de a feltámadás kérdésében vallott, velük azonos álláspontja miatt. A nagy

vita a római parancsnokot arról győzte meg, hogy a főtanács előtt reménytelen Pál ügyét tisztázni.

Pál ekkor igen megviselt lelkiállapotban volt, elsősorban amiatt, hogy látta zsidó nemzettársai ellenségeskedését, amivel a Szanhedrin tekintélyét is lejáratták a rómaiak előtt. Ezután közvetlen isteni kijelentést kapott, ami megerősítette abban, hogy Rómában is bizonyosságot kell tennie, noha eredetileg nem fogolyként kívánt a városba jutni. Ettől kezdve magatartására teljes nyugalom és kiegyensúlyozottság volt jellemző, amint az a továbbiakból kitűnik.

IX.3. Pál Cezareában

Ap. csel. 23:12-26:32

A zsidók újabb összeesküvése miatt Pál élete súlyos veszélybe került. A negyven összeesküvő valószínűleg a szikáriusoknak nevezett fanatikus csoport tagjai közül került ki, akik minden eszközzel meg akarták tisztítani Palesztina földjét az idegenektől, illetve azoktól, akiket a zsidó nép árulóinak ítélték. Isten azonban gondoskodott arról hogy az ezredes erről tudomást szerezzen Pál unokaöccse révén (ez az egyetlen eset, hogy Pál családjáról említés történik). A parancsnok jóindulattal volt Pál iránt, hiszen már korábban meggyőződhetett róla, hogy a zsidók nem tudnak konkrét vádakot felhozni ellene, és egyedül csak a gyűlölet fűti őket. Ezért haladéktalanul Cezareába szállíttatta Pált, ami akkoriban a júdeai helytartó székhelye volt.

Cezareai tartózkodása alatt Pálnak - a védekezésen túlmenően - alkalma volt személyesen bizonyosságot tenni hitéről. A cezareai eljárás Pál ügyében három szakaszra osztható:

Ap. csel. 24. fej.

A zsidók ügyvédjükkal, Tertullussal jelentek meg Felix helytartó előtt, aki hízelgéssel próbálta megnyerni a helytartót. A **24:3**-ban szereplő jelzők ellenkeznek azzal a képpel, melyet a történelmi feljegyzések rajzolnak Félixről. A helytartó, aki gyakorlott volt az igazságszolgáltatásban, láthatta a különbséget a zsidók alaptalan vádaskodása és Pál nyugodt, méltóságteljes védekezése között, ami arra utalt, hogy tiszta a lelkiismerete. Noha meggyőződött ártatlanságáról, nem mert szembeszállni a zsidókkal azzal, hogy felmenti őt, ezért továbbra is őrizetben hagyta, de feltűnően enyhe feltételek között. Feleségével, Drusillával együtt (Drusilla zsidó asszony, II. Agrippa király testvére volt; első férjétől történt elválása, valamint Félixszel történő házassága nagy botrányt okozott) személyesen is beszélgetett Pállal. Amikor azonban az apostol Félix számára kényes témát érintett, a következő történt: *„Mikor pedig ő igazságról, önmegtartóztatásról és az eljövendő ítéletről szólt, megrémülve mondta Félix: Mostan eredj el; de mikor alkalmatosságom lesz, magamhoz hívatlak téged”* (Ap.csel. 24:25). A helytartó ezzel Heródes Antipasz és Pilátus példáját követte, akik az igazsággal szembesülve szintén inkább az önérdeket választották. Pál két évig volt őrizetben, melynek során feltehetően találkozhatott hittestvéreivel. Félixet kegyetlensége miatt 60-ban visszahívták tisztségéből, ezért Pál ügyének lezárása az új helytartóra, Festusra maradt. A foglyokat ugyanis ítélet nélkül nem volt szabad két évnél tovább őrizetben tartani.

Ap. csel. 25:1-12

Festus először nem engedett a zsidók követelésének, hogy Pál fölött Jeruzsálemben akarnak ítélni, és ez megakadályozta azok gyilkos szándékukat (Festus feltehetőleg nem tudott a zsidók elszánt gyilkos szándékáról). Később mégis a kedvükben akart járni, és Pál határozott védekezése, valamint a bemutatott bizonyítékok hiánya ellenére felajánlotta Pál vádlóinak ezt a lehetőséget. Pál tudta, hogy ebben az esetben ügye végzetes fordulatot venne, és ezért Festus számára

meglepő módon - római polgárjogával élve - a legfelsőbb fórumra, a császárra apellált. Ebben az esetben nem lehetett tovább tárgyalni az ügyet, hanem a vádlottat a császár elé kellett küldeni:

„A császárhoz való fellebbezést nem minden esetben fogadták el. Ezért értekezett előbb Fesztusz is tanácsosaival, s csak ezután jelentette ki, hogy elfogadja Pál fellebbezését. Valójában az apostol esete nem is fellebbezés volt, hanem »provocatio«. Fellebbezés az, amikor egy alacsonyabb fokú bíróság döntését (amely még nincs végrehajtva) valaki nem fogadja el. A »provocatio« pedig azt jelenti, hogy az a bíróság, amely előtt áll valaki, illetéktelen az ügyben, és a vádlott az illetékes bíróság döntését kéri. Pál ügye ettől kezdve már a császári ítélőszékhez tartozott”. (Gyürki, i.m. 254. o.)

A vádat azonban pontosan meg kellett indokolni, ezért Festus II. Agrippa királyt hívta segítségül, aki nővérével, Berenikével együtt éppen Cezareába érkezett Festushoz, és aki a zsidó vallással kapcsolatos kérdések szakértőjének számított.

Ap. csel. 26. fejelet.

Az Agrippa és Bereniké előtti meghallgatás (melyen Festus is részt vett) jó alkalom volt Pálnak arra, hogy újra bizonyosságot tegyen hitéről. Ismét elmondta élettörténetét, kiegészítve azzal, hogy hite éppen azokon az ígéreteken alapul, melyeknek alapján a zsidóság a törvény szolgálatát végzi (26:4-7). Agrippa király jól ismerte a zsidó vallást, ezen belül pedig a ószövetségi próféciákat is, melyek megjövendölték a Messiás szolgálatát és azt, hogy ő a pogányok világossága is lesz. Pál a 22-23. versben foglalja össze hitvallását, hangsúlyozva, hogy az általa hirdetett tanítás az Ószövetség kijelentésein alapul. Festus ugyan „bolondságnak” mondja Pál szavait, de ő is elismeri, hogy „sok tudomány” birtokosa, Agrippa viszont komolyan elgondolkodott a hallottakon, és az a megjegyzése, hogy Pál „majdnem ráveszi, hogy kereszténnyé legyen”, nem ironikusnak tekintendő, hanem inkább azt fejezi ki, hogy mély hatást gyakorolt rá a Pál által hirdetett tanítás. Ő sem jutott el azonban a keresztény hit elfogadásáig. A kihallgatás nyomán Pált ártatlannak ítélték, és minden bizonnyal kedvező kísérőlevelet írtak, amivel azután Rómába küldték. Az apostolt Lukács is elkísérte római útjára.

XI.4. Útban Róma felé

Ap. csel. 27:1-28:10

A római utazás leírása irodalmi és tartalmi szempontból egyaránt figyelemre méltó elbeszélés. A beszámoló első részében Lukács pontos feljegyzést vezet az eseményekről, és a leírás szemléletességét a hajózással kapcsolatos kifejezések pontos megörökítése is kiegészíti:

„Szent Lukács a Cezareától Jó kikötőig tartó utat viszonylag nyugodtan beszéli el. Sokszor az a benyomásunk, hogy egy száraz úti elbeszélést olvasunk. Ezekhez az útjegyzetekhez most nagyon részletes elbeszélés kapcsolódik, ami igazi irodalmi alkotás. Szent Lukács ebben megmutatja írói tehetségét. Az ókori irodalomban találunk klasszikus elbeszéléseket a hajótörésről. Az Apostolok cselekedeteinek szerzője azonban nem akar elődei nyomába lépni ebben a műfajban. Talán utánozta őket, mert a Pálról szóló részek tökéletesen illeszkednek az elbeszélés többi részéhez. Információi nagyon pontosak, földrajzi tekintetben éppúgy, mint a hajózási technika tekintetében. Nem véletlenül értékeli nagyra ezeket a hajózás szakemberei, s az Ókor legértékesebb hajózási emlékeit látják bennük. Az Ókorból ránk maradt legértékesebb tengerészeti okmány, amelyet csak szemtanú lejegyezhetett – írja a brémai tengerésziskola igazgatója. Valóságos »apostoli Odüsszeia« - olvassuk egy másik méltatásban.” (Gyürki, i.m., 261. o.)

Még inkább figyelemre méltó és szemléletes a krétai Jó Kikötő (Kaloí Limenesz) nevű helységről Máltáig tartó vihar leírása. A leírás középpontját Pál apostol hitbéli helytállása képezi, melynek nyomán Isten képviselőjévé lép elő. Különös ellenpontja ez a Jónás

történetében szereplő hajóútnak, melyben a próféta negatív magatartása ellenére válik Isten eszközzé (ld. **Jón. 1. fej.**). Itt azonban a fordítottját látjuk: Pálnak Isten „ajándékba adja” a hajó reménytelenségtől elcsüggedt utasait, és az apostol töretlen hite által őrzi meg őket is. Pál hitét az a meggyőződés táplálja, hogy Rómában is bizonyóságot kell tennie a császár előtt, amiről mennyei kijelentést is kapott, ezért nem történhet baja. Az apostol a többi utasba is erőt tud önteni. Ezzel fontos bizonyóságot tesz Isten jelleméről és hatalmáról a pogány utasok előtt. Az elbeszélés szemléletesen mutatja be Pál helytállásának jótékony kihatását, különösen Julius századosra, a foglyokat kísérő őrség parancsnokára.

Pál és a hajó többi utasa Máltán ért partot. Ez a sziget „barbár”, azaz a hellén kultúrától érintetlen vidéknek számított akkoriban:

”Málta szigete (görögül Melité) a föníciaiak számára állomáshelyként szolgált hispániai utazásaikhoz. Ezért nagyon korán föníciai gyarmat lett, majd a 8-7. században politikailag függetlenítette magát. Kr. e. 500 körül Málta Karthágó fennhatósága alá került, 218-ban pedig a rómaiak foglalták el, és csatolták Szicíliához. Úgy látszik, hogy az Augustus idejében történt rendezés során Málta és a szomszédos Gozzo teljesen elvált Szicíliától, és prokurátor kormányozta. ... A »barbár« szó Szent Lukács használatában csak annyit jelent, mint »benszüllött«, és egyáltalán nem foglalja magába a vadságot. Görög gondolkodásmód szerint mindössze annyit jelent a szó, hogy nem görög születésénél fogva, hanem idegen – azaz nem görög vagy latin – nyelvet beszél. A máltaiak a föníciai dialektust beszélték, amely többé-kevésbé hasonlít az arámhoz, mint ahogy az olasz hasonlít a franciához ... Karthágó befolyása alatt a máltaiak később a pun nyelvet beszélték, amely dialektus a föníciaiból származik. Nyelvük ezután még római, arab és angolszász elemekkel is gazdagodott. ... A hajótörötteket a sziget »első tisztviselője«, Publiusz fogadta vendégül. A sziget »első« méltóságáról két felirat is tanúskodik, amelyeket Máltán találtak. Úgy látszik, hogy ez a cím nem jelentette a sziget kormányzóját, hanem tiszteletbeli cím volt. Még a római kor előtti régi intézmény lehetett.” (Gyürki, i.m. , 266-267. o.)

Pált és útitársait minden bizonnyal lelkileg is felüdítette a szigetlakók egyszerű, önzetlen vendégszeretete és Publius embersége. Noha az apostol nem prédikált a szigeten, mégis bizonyóságot adta annak, hogy Isten támogatja. A tűzből előjövő mérges vipera nem ártott neki (vö. Jézus ígéretével: Mk. **16:17-18**), és közreműködése révén isteni hatalom gyógyította meg Publius apját és egyéb betegeket is. Isten ilyen szempontból is jóra fordította a hajótörést. Ezek az események bizonyára nyitottá tették a máltaiakat a keresztény hit befogadására Pál távozása után is.

IX.5. Pál római tartózkodása

Ap. csel. 28:11-31

A foglyok a tél elteltével egy újabb hajón Rómába indultak. Miután a dél-itáliai Puteoliban kikötöttek, és Róma felé tartottak, Pálnak ismét felemelő és megindító élményben volt része az úton: a római keresztények, akik hírét vették a fogoly apostol Rómába érkezésének, a Rómától kb. 45 kilométerre levő Appii Forumig és a kb. 13 kilométerre eső Tres Tabernae-ig jöttek ki elébe. A ragaszkodásnak ez a kifejezése ismét nagy megerősítést jelentett az idős és a viszontagságoktól elgyötört apostolnak. Különösen az indíthatta meg, hogy a hívők fogoly volta ellenére is kifejezték iránta érzett megbecsülésüket és szeretetüket.

„Amikor Pál a hittestvéreket megpillantotta, »hálákat adván az istennek, bátorságot vőn« (Ap.csel. 28:3)... Kevesen tudják csak felfogni e szavak mély jelentőségét ... [Az apostol] keresztény élete ugyan nem volt egyéb a bántalmazások, szenvedések és súrlódások sorozatánál, de ebben az órában bőséges jutalmat vett. Most már bátrabban és vidámabb lelkülettel folytatta útját ... Bilincsek és nyomorúság várt rá, azt igen jól tudta; de azt is tudta, hogy sokkal borzalmasabb rabságból szabadított

meg lelkeket, és így örült Krisztusért viselt szenvedéseinek.” (E. G. White: Apostolok története, 308. o.)

Pál római fogsága alatt, míg az ítéletre várt, nem börtönben, hanem enyhített házi őrizetben volt. Ez azt jelentette, hogy folyamatosan egy őr vigyázott rá, de látogatókat szabadon fogadhatott:

„Római fogságában az apostol egy katona őrizetére volt bízva. Ezt az őrizetet »custodia militaris«-nak nevezték. A katonával Pál állandóan össze volt kötve egy láncsal. Az Apostolok cselekedeteinek egyik szövegváltozata szerint Pál lakást bérelt magának a Caelius-on, a prétori mezőn kívül. Lakásán azután szabadon fogadta mindazokat, akik fölkeresték, és hirdette nekik az evangéliumot nagy bizalommal, minden akadály nélkül (ApCsel 28,31).” (Gyürki, i.m. 273. o.)

Az apostol Rómában ugyancsak a zsidókkal vette fel először a kapcsolatot, akik jelentős számú közösséget alkottak a városban.

„Ebben az időben elég jelentős zsidó kolónia volt Rómában. A zsidók valószínűleg a Kr. e. 2. században jelentek meg a birodalom fővárosában. A makkabeus vezetők a Szeleukidák elleni harcukban Róma barátságát és pártfogását keresték. Később sok zsidó került Rómába rabszolgaként Pompeius hadjárata idején is. Julius Caesar, majd Augustus kedvezett a zsidóknak. Pál idejében kb. ötvenezer zsidó élhetett Rómában. Számos zsinagógájuk és temetőjük volt. A régi források 13 zsinagóga nevét meg is említik. Leginkább a Transtiberina negyedben (a mai Trastevere), továbbá a Subura vidékén, a Campus Martius szélén és a Porta Capene környékén laktak.” (Gyürki, i.m. 273. o.)

A római zsidók ezúttal maguk kérték Pált, hogy adjon világosabb tanítást hitelveiről, mert a keresztény „felekezetről” (gör. *airēsis*: „felekezet, szekta”) sok ellentmondásos dolgot hallottak. Ez becsületességükre utalt, mivel nem előítéleteikre hallgatva akartak véleményt alkotni az új felekezetről. Pál készséggel eleget tett kérésüknek, és sok időt töltött azzal, hogy az Ószövetségből kimutassa a Krisztusra vonatkozó jövendöléseket. Szavai nyomán itt is meghasonlás támadt a hallgatók között, ugyanis csak egy részük fogadta el Pál bizonyágtételét, de figyelemre méltó, hogy ádáz ellenségeskedés ekkor sem alakult ki Pállal szemben, annak ellenére sem, hogy az apostol egy ószövetségi próféciával róta meg hitetlenségüket (**Ésa. 6:9-10**), melyet annak idején Jézus is idézett. Egymással ugyan „vetekedtek” (**28:29**), de nem fordultak Pál ellen. Ennek nagy jelentősége volt Pál ügyének további alakulása szempontjából, ugyanis a helybeli zsidók nem igyekeztek hátrányosan befolyásolni perének kimenetelét.

Az ítélet meghozatala Rómában is halasztást szenvedett, ugyanis a vádlóknak 18 hónap állt rendelkezésre a törvényszék előtti megjelenéshez, ha provinciában laktak. Ez köszönhetően a tárgyalást megelőző időszak többek között azzal az előnnyel is járt, hogy a keresztény tanítás a pretoriánus testőrséghez is eljutott, sőt többen kereszténnyé lettek közülük, egyesek még a császár udvarából is elfogadták a Pál által hirdetett tanítást (ld. **Fil. 1:12-13; 4:22**). Az apostol talán az őt őrző katonákkal elegyedett beszélgetésbe, és lehet, hogy ők adták tovább a hallottakat a többieknek.

Lukács elbeszélése Pál római fogságával zárul. Perének kimeneteléről nem tudósít, noha az a tény, hogy meghatározza a Rómában töltött idő tartamát (**Ap. csel. 28:30**), arra utal, hogy könyve ezután keletkezett. A per kimenetele valószínűleg közismert volt, ezért Lukács nem tarthatta fontosnak, hogy külön is beszámoljon róla. Külső forrásokból tudjuk, hogy Pált Néro császár két éves fogság után felmentő ítéletben részesítette, így az apostol szabadlábba került:

„A hagyomány szerint miután az apostol megvédte ügyét a bíróság előtt, ismét elindult, hogy az igehirdetés szolgálatát végezze, aztán pedig újból visszatért ugyanebbe a városba, hogy vértanúsággal fejezze be életét ... Ezt azért mondtam el,

hogy rámutassak, miért nem fejezte be Pál vértanúságával Lukács az apostolnak a római tartózkodásáról szóló beszámolóját, amelyet írt. Valószínűleg Nero uralmának kezdetén még enyhébb döntéseket hozott, s ezért könnyen elfogadta Pál védekezését tanításáról, később azonban, amikor egyre törvénytelenebb merészségekre ragadtatta magát, az apostolokkal szemben is úgy viselkedett, mint másokkal” (Euszebiosz: Egyháztörténet, II. könyv 22. fejj. In: Vanyó László: (szerk.): Ókeresztény írók IV. kötet, 84-85. o.)

Néró fékezhetetlen és kegyetlen jellemét ismerve az apostol Isten különös kegyelmét láthatta a császár felmentő ítéletében. Pál szabadulásának ideje i. sz. 63 volt. Ha ez tovább halasztódik, könnyen áldozatul eshetett volna annak a kegyetlen üldözésnek, mely Néró 64-ben indított Rómában, a város felgyújtása kapcsán. Erről a következő fejezetben szólnunk részletesen.

Az apostolnak római fogsága alatt gondja volt az általa alapított gyülekezetekre is. Ebben az időben négy levelet írt, melyek betekintést nyújtanak abba, hogy mi töltötte ki Pál római fogsága idejét, továbbá képet adnak az apostol lelkületéről és szilárd hitéről is.

Pál három gyülekezetnek írt levelet Rómából, továbbá egy magánlevél is keletkezett ekkor:

a) **Kolosséba** – ez a város Kisázsia nyugati részén, a partvidéktől távolabb feküdt. Az itteni gyülekezetben feltehetően judaizáló és gnosztikus elemekkel színezett tévtanítás ütötte föl a fejét (ld. **Kol. 1:23, 2:16-23**), ezért kellett az apostolnak figyelmeztető és egyben buzdító levelet írnia ennek a gyülekezetnek. A levél Krisztus személyét és az ő egyházában végzett munkáját helyezi a középpontba. Itt is megjelenik az a gondolat, hogy az egyház „Krisztus teste” (ld. **Kol.1:24; 2:19**, vö. **I. Kor. 12. fejj., Ef. 1:22-23, 4:15-16**). Az apostol ezzel egy időben a Kolosséhoz közel fekvő Laodiceába is küldött levelet (**Kol. 4:16**), ez a levele azonban nem maradt fenn.

b) **Efézusba** – Ez a levél feltűnő tartalmi rokonságot mutat a Kolosséi levéllel, mellyel egy időben keletkezett. Egyes feltevések szerint az apostol a Kolosséi levél tartalmát általános körlevélben is összefoglalta, és ezt küldte el Efézusba és a környékbeli gyülekezeteknek. A levél a legjelentősebb gyülekezetéről kapta a nevét, de nem találunk benne utalást a gyülekezet konkrét kérdéseire, ez valószínűsíti, hogy valóban körlevélként jutott el több gyülekezethez is.

c) **Filippibe** – A levél fontos bizonyága az apostol hitének, aki még fogságában is képes volt örömmel hálát adni a gyülekezet lelki növekedéséért, és erre buzdítja a sok viszontagságot kiállt gyülekezetet is. A levél másik központi tanítása a Krisztus-középpontú életforma gyakorlati megvalósítása.

d) **Filemonnak** - Magánlevél egy Kolosséban élő kereszténynek. A levél megindító közbenjárást és kezességvállalást tartalmaz Onézimuszért, Filemon szökött rabszolgájáért, aki időközben kereszténnyé lett. Ezen túlmenően a levél fontos közvetett állásfoglalást tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a kereszténységen belül tulajdonképpen fel kellene számolni ezt az intézményt, ugyanis Pál burkoltan Onézimusz felszabadítását kéri Filemontól (ld. **Filem. 21. vers**)

„Nem az apostol feladata volt, hogy a fennálló társadalmi rendet önkényesen, vagy hirtelen megdöntse. Ilyen kísérellettel csak az evangéliumhirdetés előrehaladását akadályozta volna. Ellenben olyan alapelveket tanított, melyek gyökerében támadták a rabszolgaság intézményét. Ezeknek az elveknek a megvalósítása az egész rendszert alapjaiban rendíti meg.” (E. G. White, Apostolok története, 315. o.)

„Igazságtalanság Pált azzal vádolni, hogy pártolta a rabszolgaság intézményét és nem emelt szót a rabszolgaság felszabadítása érdekében ... Pál eltúrta ezt az intézményt kora társadalmában ... Ugyanakkor merészen kijelenti, hogy ez nem maradhat meg a keresztények között. Úrnak és rabszolgának egyaránt Krisztus a megváltója, és csak Őt lehet szolgálni.” (Gyürki, i.m., 286. o.)

X. fejezet A későbbi apostoli kor vázlatos áttekintése (i.sz. 63-98)

X.1. Pál apostol utolsó évei és az egyházszerkezet kialakulása

Az Apostolok Cselekedetei nem szól a Pál apostol szabadulása és második fogsága közötti időszakról, de képet kaphatunk erről az időszakról az ún. „pásztorlevelekből”, valamint külső, főleg ókeresztény forrásokból.

Pál apostol három lelkipásztori levelet írt szabadulása után, amikor idős kora és a közelgő üldözések tudatában fokozott gondot fordított arra, hogy legközelebbi munkatársait megerősítse, és fokozatosan átadja nekik saját lelkigondozói és misszionáriusi feladatait. Ezek a következők: a *Titushoz írt levél*, *Timótheushoz írt I. és II. levél*. Ezek közül az utolsó közvetlenül Pál vértanúsága előtt keletkezett, és az apostol „lelki testamentumának” tekinthetjük.

A levelek tanúsága szerint Pál több utazást tett korábbi misszióterületein (Efézusban mindenképpen megfordult, lásd **I. Tim 1:3-4**), de új területeket is meglátogatott. Ezek közül konkrétan megemlíti Krétát (ld. **Tit. 1:6, 12-14**), ahol Titust hátra is hagyta, hogy megszervezze a gyülekezeteket. Titushoz írt levelében általános intelmeket fogalmaz meg a gyülekezetek vezetőinek kiválasztására és a keresztény életvitelre vonatkozóan. Titus később Dalmáciába is eljutott (**II. Tim. 4:10**). Pál munkatársai nagyrészt a korábbi misszióterületeken végeztek szolgálatot (**II. Tim. 4:10-12, 20**). Egyes feltevések szerint Pál megvalósította ekkor régi tervét, és eljutott Hispániába, a mai Spanyolország területére (ld. **Róm. 15:23-24, 28**). Erre utal Római Kelemennek, a római gyülekezet későbbi vezetőjének egy kijelentése az I. század végéről, mely szerint Pál „Nyugat határáig” jutott el (Hispániát nevezték így akkoriban).

Pál különös gondot fordított a valószínűleg féltékenységre hajlamos Timótheus felkészítésére, aki egyik leginkább becsült és szeretett munkatársa volt. A *Timótheushoz írt I. levél* tartalmában hasonló a Titushoz írt levélhez, de sokkal több személyes hangvételű bátorítást és buzdítást tartalmaz. A *Timótheushoz írt II. levél* a személyes buzdításon kívül különös hangsúlyt helyez a tévtanítások elleni küzdelemre, ezek ugyanis akkoriban már eléggé elterjedtek voltak. Ez a fejezet ugyanakkor bizonyos mértékű bizalmát is jelöli, hogy Pál szilárd üdvbizonyossággal tekintett közelgő vértanúhalála elé: **II. Tim. 4:7-8**.

A lelkipásztori levelek bizonyossága szerint ekkoriban már kialakult a keresztény gyülekezetek jellegzetes szervezete. A tanítást a gyülekezet által hitelesített apostolok vagy tanítók végezték. A gyülekezetek élén presbiterek vagy vének álltak (a görög *preszbüterosz*, „idősebb” szóból), feltehetően a zsinagógai közösségek mintájára. Ők látták el a gyülekezetek irányításának feladatait, és fontos szerepük volt az egyházfegyelem fenntartásában is. Pál leveleiben megjelenik az *episzkoposz* szó is, melyet a Károli-fordítás „püspök”-nek fordít, de eredetileg egyszerűen csak „felvigyázót” jelent (lásd pl. **Tit. 1:7, I. Tim. 3:1-7**). A két kifejezés minden bizonnyal egy és ugyanazon tisztség kétféle megnevezése. A presbiterek mellett diakónusok végeztek bizonyos gyakorlati feladatokat, és fontos szerepük volt a gyülekezet lelkigondozásában is (ld. **I. Tim. 3:8-13**). A fenti igeszakaszokból az is kiderül, hogy Pál különleges hangsúlyt helyezett a gyülekezeti tisztségviselők erkölcsi alkalmosságának megvizsgálására, mielőtt beiktatták őket tisztségükbe. Az előbbieken kívül a szolgálattevők sajátos csoportját alkották az „özvegyasszonyok”, akik szintén gyülekezeti szolgálatokat láttak el. Külön tisztség volt ez, ami kiderül abból, hogy az özvegyasszonyokat „választották”, mégpedig egy alsó korhatár és a személyes alkalmosság figyelembevételével (**I. Tim. 5:3-16**, ld. kül. a 9. verset). Ez az egyszerű, nem hierarchikus, hanem testvériségen és keresztény erkölcsi elveken alapuló egyházszerkezet a keresztény közösségek sajátos arculatához tartozott.

Ebben az időszakban keletkezett a *Zsidókhöz írt levél* is, melyet a keleti egyházi hagyomány kezdettől fogva Pál levelének ismert el, noha a nyugati egyházban többen megkérdőjelezték

Pál szerzőségét (a levél eltérő stílusa miatt, noha a levélben foglalt gondolatok Pál hatására utalnak, ami általánosan elismert). A levél zsidó keresztények ismeretlen csoportjának íródott, és Jézus papi és főpapi szolgálatának részletes kifejtésével buzdítja a hallgatókat arra, hogy tartsanak ki a Krisztusba vetett hitben. A levél gondolati felépítése Pál szerzősége mellett szól, több ponton rokonságot mutat a Római levél gondolatmenetével is.

A páli levelek mellett az I. század 50-es és 60-as éveire tehető az evangéliumok és az ún. katolikus (egyetemes) apostoli levelek többségének a keletkezése is, noha azeknek a keletkezési idejét csak megközelítőleg tudjuk megállapítani. Jelenések könyve és János levelei keletkeztek a legkésőbb, a század 90-es éveiben, az előbbi bizonyosan, az utóbbiak feltételezhetően. Bizonyos azonban, hogy i. sz. 100 előtt az Újszövetség minden irata létezett, és legtöbbjük már másolatban is terjedt.

X.2. A Néro-féle keresztényüldözés és a főbb apostolok további sorsa

A Néro uralkodása alatt, i.sz. 64-ben kirobbant keresztényüldözés az első szervezett üldözés volt, melyet római császár indított. Közvetlen előzménye volt, hogy 64-ben Róma nagy része tűzvészben elpusztult. Nyílt titok volt, hogy az uralkodása utolsó éveiben egyre fékezhetetlenebbé és kegyetlenebbé váló császár maga rendelhette el a város felégetését, egyesek szerint azért, hogy saját elképzelése szerint építhesse újjá (tervei között szerepelt az is, hogy Neropolisnak nevezze el a várost). Ez teljesen elképzelhető annak a jellemrajznak alapján, amit Suetonius ad a császárról (*Caesarok élete*, VI. könyv). Néro a tűzvészt követően a város újjáépítésére nyújtott segítséggel igyekezett elterelni magáról a gyanút, illetve azzal, hogy a város felégetésével a keresztényeket vádolta. Ebben minden bizonnyal szerepe volt második feleségének, Poppaea Sabinának, aki zsidó hitre tért prozelita volt, és valószínűleg ezáltal is bosszút akart állni a keresztényeken. Az eredmény egy elsősorban Rómát és környékét érintő, de rendkívül kegyetlen üldözés volt. Még a zsidókra és keresztényekre egyaránt ellenségesen tekintő Tacitus is utal arra, hogy a koncepciók pereket pogány rómaiak is túlzónak érezték, úgyszintén a kivégzések során elkövetett kegyetlenségeket is.

„De sem emberi segítségre, sem a princeps [a mindenkori római császár szokásos elnevezése] ajándékainak vagy az Istenek engesztelésének hatására nem akart eltávozni az a gyalázatos hiedelem, hogy parancsra tört ki a tűzvész. Ezért a híresztelés elhallgattatása végett Nero másokat tett meg bűnösnek, és a legválogatottabb büntetésekkel sújtotta azokat, akiket a sokaság bűneik [flagitia] miatt gyűlölt, és Christianusoknak nevezett. Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonáság újból előtört, nemcsak Iudaeában, a métely szülőhazájában, hanem a városban is, ahová mindenünnen minden szörnyű és szégyenletes dolog összefolyik, s hírnévre talál. Így hát először azokat fogdosták össze, akik ezt megvallották, majd az ő vallomásuk alapján hatalmas sokaságra nem is annyira a gyűjtogatás vádját, mint inkább az emberi nem gyűlöletét bizonyították rá. És kivégzésüket még csúfsággal is tetézték, hogy vadállatok bőrébe burkoltan kutyák marcangolásától pusztuljanak, vagy keresztre feszítve, és mikor bealkonyodott, meggyújtva éjszakai világításul lángoljanak. Nero a kertjeit ajánlotta fel e látványosság céljára, és cirkuszi játékokat rendezett, amelyen kocsisruhában a nép közé vegyült, vagy kocsira szállott. Ebből, bár bűnösök voltak és a legsúlyosabb büntetést érdemelték, számalom támadt, mivel nem a közjó érdekében, hanem egy ember kegyetlensége miatt kellett pusztulniuk.” (Annales, 15.44.2-8.,. Idézi: Ferguson, i.m. 498. o.).

Ennek az üldözésnek a nyomán tartóztatták le újra Pál apostolt is, valószínűleg Efézusban (erre enged következtetni **II. Tim. 4:13**, ahol Pál arra kéri Timótheust, hogy Efézusban hagyott személyes tárgyait vigye el neki, ha meglátogatja a börtönben). A légkör ellenségesebb és a vádak is súlyosabbak lehettek, mint az első fogság idején (minden bizonnyal a Pál zsidó ellenségei is kihasználták a Néro-féle üldözés által teremtett helyzetet,

hogy bevádolják az apostolt). Pál ezért már nem bízott felmentésében, és elkészült a halálra. A „pogányok apostolát” római polgár voltára való tekintettel nem keresztre feszítésre, hanem fővesztésre ítélték, és 66 végén vagy 67 elején végezték ki. Ennek az üldözési hullámnak esett áldozatul a másik nagy apostol, Péter is, aki akkoriban Rómában tartózkodott, és Pállal szinte azonos időben szenvedett vértanúhalált, keresztre feszítés által.

Vértanúhalál lett a jeruzsálemi gyülekezet vezetője, Jakab apostol sorsa is, amikor a Pál jeruzsálemi kihallgatásán elnöklő Ananiás azonos nevű fia volt a főpap. Az esemény 63-ban történt, és Josephus Flavius számol be róla:

„Nem sokkal utóbb megérkezett Rómába Festus halálának híre, és a császár most Albinust küldte helytartónak Judeába. A király viszont megfosztotta Józsefet a főpapi hivataltól, és Anan fiára ruházta, akinek ugyancsak Anan volt a neve. Ez az idősebb Anan, amint mondják, egyike volt a legboldogabb embereknek; tudniillik őt fia volt, s mind a főpapi méltóságban szolgált Istent, miután ő maga is hosszú ideig viselte ezt a tisztséget; ilyen eset még egyik főpapunk családjában sem fordult elő. Az ifjabb Anan azonban, akinek főpapi kinevezését épen most említettem, szenvedélyes és vakmerő természetű ember volt, és a szadduceusok irányzatához tartozott, akik ... az ítékezésben minden más zsidónál szigorúbbak és ridegebbek. Mivel Festus meghalt, Albinus pedig még nem érkezett meg, úgy gondolta Anan, hogy itt a jó alkalom kegyetlen ösztönei kielégítésére. Tehát a nagytanácsot törvényszéki ülésre hívta össze, és eléje állította Jakabot, aki testvére volt Jézusnak, akit Krisztusnak neveztek, s még néhány más embert; törvénysértéssel vádolta őket, és végül megköveztette. Ez még a város legistenfélőbb embereit s a törvény legszigorúbb híveit is felháborította, és ezért titokban követeket küldtek a királynak azzal a kéréssel: írásban figyelmeztesse Anant, hogy a jövőben nem fog tűrni ilyen hatalmaskodást, mert ez a mostani is törvénytelen volt ... Agrippa az eset miatt mindössze három hónapi hivataloskodás után megfosztotta főpapi méltóságától és Józsuét, Damnai fiát, nevezte ki főpapnak.” (A zsidók története, XIX.9.1.)

Az apostolok közül János élt a legtovább, egészen Domitianus császár koráig (a császárt i.sz. 96-ban gyilkolták meg). Ekkor egy újabb üldözésre került sor, melyekről csak későbbi források számolnak be. Eusebiosz is megemlékezik róla Egyháztörténetében:

„Domitianus sok emberrel nagyon kegyetlenül bánt: Rómában nemes és kiváló férfiakat végeztetett ki, megalapozott ítélet nélkül, mégpedig nem kis számban, és rengeteg más kitűnő férfit büntetett száműzetéssel és vagyonelkobzással anélkül, hogy erre bármilyen oka lett volna. Végül Nero utódja lett az Istennel szemben táplált gyűlöletben és az ellene folytatott harcban. Ő volt a második, aki üldözést indított ellenünk, jóllehet atyja, Vespasianus semmi rosszat sem tervezett ellenünk” (III. 17. In: Ókeresztény írók IV. köt., 114. o.)

Ekkor a feljegyzések tanúsága szerint Jánost is halálra ítélték, de az ítélet végrehajtását túlélte, ezért a császár Patmosz szigetére száműzte (ld. Jel. 1:9). Innen valószínűleg a következő császár, Nerva trónra lépésekor szabadult, és nem sokkal ezután halt meg, feltehetőleg Efézusban, az I. század legvégén. Eusebiosz fent idézett művében erről is beszámol:

„Azt mondják, hogy ennek az üldözésnek idején János apostolt és evangélistát, aki még megérte ezt az üldözést, arra ítélték, hogy Pátmosz szigetén lakjon, mert tanúságot tett az isteni Igéről. Ireneusz, amikor János a Jelenések könyvében szereplő Antikrisztus által viselt név számáról ír, szó szerint ezeket mondja Jánosról: »Ha pedig nyíltan ki kellett volna hirdetni a mai időkben (az Antikrisztus) nevét, akkor ezt kimondta volna az, aki a jelenést is szemlélte. Hiszen nem ezelőtt régen látta, hanem majdnem a mi nemzedékünk idején, Domitianus uralkodásának a vége felé« ... Domitianus után, aki tizenkét évig uralkodott, Nerva örökölte a hatalmat. A római szenátus ekkor törvényt szavazott meg, melynek értelmében eltörölték Domitianus

megtisztelő címeit, és az igazságtalanul száműzöttek hazatérhettek, és elkobzott javaikat is visszakapták. Erről az akkori korok történetírói számolnak be. A köztünk élő ősi hagyomány szerint ekkor tért vissza János apostol is a szigeten töltött száműzetéséből Efézusba, hogy ezután ott lakjék ... Ebben az időben [Trajanus császár uralkodásának legelején] még élt Ázsiában az, akit szeretett Jézus: János apostol és evangélista, és vezette az ottani egyházat, miután Domitianus halála után visszatért a szigeten töltött száműzetéséből. Hogy pedig eddig életben maradt, elég, ha két tanú szava hitelesíti, és ezek szavahihetőek, mivel az egyház igaz hitében az élen jártak: Ireneusz és Alexandriai Kelemen. Közülük az első az »Eretnekségek ellen« írt művének második könyvében szó szerint ezeket írja: »És az összes presbíter, aki találkozott Ázsiában Jánossal, az Úr tanítványával, tanúskodik róla, hogy János áthagyományozta (tanítását). Köztük maradt ugyanis Traianus idejéig.«” (III.18,20,23. In: Ókeresztény írók IV. köt., 114-118. o.)

János apostol halálával zárult le az apostoli kor, és kezdődött el az ókeresztény korszak.

X.3. A zsidó háború hatása a zsidóságra és a kereszténységre

A római uralom elleni nyílt lázadással induló zsidó háború 66-ban kezdődött, és 70-ben végződött a jeruzsálemi templom és a város elpusztításával, valamint hatalmas embervesztéssel, ami súlyos csapást jelentett a Róma ellen lázadó zsidóságra. Erről az időszakról Josephus Flavius számol be *A zsidó háború* c. művében. Könyvében egy helyen utal arra, hogy Jeruzsálem ostromai alatt mi lett a városban élő keresztények sorsa. A leírás szerint a várost ostromló Cestius hadvezér csapatai minden látható ok nélkül visszavonultak a várostól, a zsidó katonaság pedig üldözőbe vette őket, és jelentős veszteségeket okozott nekik:

„Cestius, akinek nem volt tudomása az ostromlottak kétségbeesett helyzetéről, sem pedig a nép hangulatáról, váratlanul parancsot adott a visszavonulásra, ámbar semmi kudarc sem érte; mégis elcsüggedt, és érthetetlen módon távozott a városból. Váratlan elvonulásán a gonosztevők vérszemet kaptak, rajtaütöttek a római utóvédén, s rengeteg lovas és gyalogost levágtak ... Hajszálon múlt, hogy Cestius egész hadserege el nem pusztult; szerencsére leszállt az éjszaka, és ennek védelme alatt a rómaiak Bethoronba menekültek, a zsidók pedig köröskörül minden alkalmas pontot megszálltak, hogy az elenség elvonulását ellenőrizze Cestius veresége után sok tekintélyes zsidó elhagyta a várost, mintha süllýedő hajóról menekülne.” (Josephus Flavius: *A zsidó háború, Bibliaiskolák Közössége, 1990, 205-208. o.*)

A zsidó történetíró utolsó mondatként idézett megjegyzése főképpen azokra a keresztényekre utal, akik megszívlelték Jézus **Mt. 24:15**-ben található felszólítását, hogy amikor Jeruzsálem körül „a pusztító utálatosságot” (a pogány római csapatokat) látják, „fussanak a hegyekre.” Erre csak Cestius visszavonulása idején volt mód, sem ez előtt, sem ezt követően nem lett volna erre több lehetőség. Azok a keresztények, akik megszívlelték ezt a felszólítást, megmenekültek a város elfoglalása során bekövetkezett pusztítástól. A Jeruzsálemből elmenekült keresztények Pella néven alapítottak új várost a Jordánon túl.

A zsidó háború a város lerombolásával végződött, melynek során figyelemre méltó módon teljesült a **Dán. 9:26**-ban található jövendölés, mely szerint a várost elfoglaló fejedelem „népe” fogja lerombolni a templomot és a várost. Ez valóban így történt, ugyanis Titus katonái a zsidók elleni gyűlölettől vezérelve vezérük akarata ellenére gyújtották fel a jeruzsálemi templomot. A templom és a város lerombolásával megszűnt a zsidóság nemzeti léte, noha Hadrianus idején, 132-ben még kitört a Bar Kochba-féle lázadás, melyet a rómaiak 135-ben szintén elfojtottak, és ezt követően Jeruzsálem városa eltűnt a föld színéről, egy pogány városnak adva át a helyét. A zsidó háborút követően a zsidóság csak vallási közösségként élt tovább, a farizeusi szemléletű rabbinikus felfogást követve. A judaizmus és a kereszténység végleg szétvált egymástól.

X.4. A korai kereszténység fogadtatása, jogállása és elterjedtsége a Római Birodalomban

Abból, ahogy a pogányok a kereszténységet fogadták, kitűnik, hogy kezdetben nem tettek különbséget a zsidó vallás és a kialakulóban levő kereszténység között. A rómaiak először a zsidósággal kapcsolatos előítéleteiket alkalmazták a kereszténységre is. Ezek egyike az „ateizmus” vádja, amit az váltott ki, hogy a zsidókhhoz hasonlóan a keresztények nem imádnak látható isteneket. A római vagy hellén hagyományon alapuló, „bevett” birodalmi vallásokkal ellentétben nem *religió*nak, hanem *superstitió*nak, azaz „babonaságnak” tekintették a keresztény tanítást. Ennek egyik példája a Tacitustól fentebb idézett szakasz. Éppen a Néró által indított üldözés hívhatta fel a figyelmet a kereszténységre, mint a zsidóságtól különálló vallási közösségre, hiszen ez az üldözés csak a keresztényekre terjedt ki. A kereszténység iránti ellenérzés fő forrása az volt, hogy (hasonlóan a zsidó valláshoz) nem tudták beilleszteni a római hagyományok közé. Továbbá – elsősorban a konzervatív római arisztokrácia képviselői - le is nézték a keresztényeket, akik egy, a római hatóság által keresztre feszített embert Isten Fiaként imádtak, és a túlvilághittel szemben a test feltámadásában hittek. Ezek a sajátosságok kifejezetten ellenkeztek a hagyományos római felfogással (lásd ezzel kapcsolatban Pál kijelentését **I. Kor. 1:23**-ban). A keresztény gyülekezetek tagjainak „testvér” megszólítása (ezt Egyiptomban házastársakra használták), szertartásai, az úrvacsorai jegyek nevének - „Krisztus teste és vére” – félreértése a legvadabb találgatásokat szülték a pogány lakosság körében, beleértve a kannibalizmus és a vérfertőzés vádját is, ami növelte a keresztények iránti ellenérzéseket, és ezek a vádak egyes hivatalos iratokban is megjelentek. A kereszténységet könnyebben elfogadták a városokban, ahol egyébként is nagyobb volt a vallási sokszínűség, ezért a kezdeti időszakban elsősorban a városi lakosság körében terjedt el nagyobb mértékben a kereszténység.

A kereszténységet kezdetben jogi szempontból a zsidó vallás egyik irányzatának tekintették, amely bevett vallásnak számított a birodalomban, és ezért védeltséget élvezett. Ez többek között az Apostolok cselekedetei könyvében szereplő, a jegyzet korábbi részében tárgyalt beszámolókból is kiderül. Később azonban, ahogyan fokozatosan különvált a zsidó vallástól, illegálissá vált, és elveszítette korábbi védeltségét. A római császárok a későbbiekben annak alapján ítélték meg, amilyen hatást a birodalomra gyakorolt, és ennek megfelelően bántak vele. A Néró általi üldözés mindenestre jelentős precedenst teremtett. A másik üldözés, amelyről tudomásunk van, Domitianus idején történt. Ebben szerepük lehetett az Ázsia tartományban kitört, nem vallási jellegű zavargásoknak is, de főként annak, hogy a császár isteni imádatot követelt meg a maga számára. Ez az üldözés azonban korántsem terjedt ki a teljes birodalomra.

A kereszténységgel szembeni „hivatalos” viszonyulás kialakulásának fontos dokumentuma *ifj. Plinius és Trajanus császár* (i.sz. 98-117) levelezése (kb. i. sz. 112-ben), melyben Plinius, aki ekkor a kisázsiai Bithinia tartomány kormányzója volt, tanácsot kér a császártól, hogyan járjon el a kereszténység miatt perbe fogott vádlottak ügyében. Megjegyzendő, hogy Plinius korábban nem került kapcsolatba keresztényekkel, és nem is ismerte közelebbről vallási felfogásukat. A helytartó azt az elvet követte, hogy akik elutasították a császárnak való áldozat bemutatását, azokat kivégeztette, ha másért nem, „hajthatatlanságuk” és „makacsságuk” miatt. Akik ellenben bemutatták az áldozatot, és megtagadták Krisztust, azokat szabadon engedte. Gondot a harmadik csoport jelentett, akik korábban keresztények voltak, de elhagyták hitüket, és ezt a megkövetelt cselekmények elvégzésével igazolták is, Plinius ugyanis ezeket fel akarta használni a hitehagyottak megnyerésére. Ehhez kapcsolódott az a kérdés is, hogy már maga a keresztény „név” (vagyis a csoporthoz való tartozás) bűn-e, vagy csak az azzal összefüggő „bűncselekmények” (vagyis a Krisztus-imádat, melyet az alattvalói hűség megtagadásának tartott), továbbá, hogy kell-e a keresztények után nyomozni. Trajanus válasza szerint, ha valakit bevádolnak, hogy keresztény, akkor a császárnak való áldozás „próbájának” eredménye alapján kell döntenie, de nem kell a keresztények után nyomozni, és csak névvel ellátott följelentést szabad elfogadni. A későbbi császárok is ezt az eljárási rendet követték. A hivatalos római hatalom

tehát döntően keresztényellenes maradt, még ha jogilag elfogadható keretek között igyekezett is ezt tartani. A 3. századig az üldözések nem voltak rendszeresek, alapvetően a helyi hatalom vagy lakosság viszonyulásától, valamint az egyedi esetek megítélésétől függtek.

A kereszténység I. és II. századi elterjedtségére közvetett adatokból következtethetünk. Az egyik erre utaló jel például, hogy a fent említett ifj. Plinius „sok nevet” tartalmazó feljelentést kapott, tehát ekkor igen nagy számban éltek keresztények Kis-Ázsiában. A másik bizonyíték a II. század közepére kialakuló pogány-keresztény polémia. Ennek példái *Lukianosz Peregrinosz halála* c. satirikus műve, melyben a keresztények „együgyűségét” gúnyolja ki, valamint a filozófus *Celsus Igaz tanítás* c. írása, melyre *Órigenész Contra Celsum* c. művében válaszol, s ennek során gyakran hivatkozik Celsus eredeti művére. Celsus műve a keresztények „hiszékenységét” nehezményezi a racionális meggyőződéssel szemben, s Órigenész ezt igyekszik cáfolni. A sztoikusok, köztük Epiktétosz és Marcus Aurelius a keresztények meghódolásra való képtelenségét és a mártíromság vállalásában megnyilvánuló makacsságukat nehezményezik. A legpozitívabban *Galenus* ír a kereszténységről, melyet önálló gondolatrendszernek és erkölcsi szempontból is erényes eszmei irányzatnak tart. Ezek a reakciók azt mutatják, hogy a kereszténység a II. század második felére már számottevő tömegebefolyásra tett szert a birodalmon belül.

Utószó

A kereszténység kialakulását és elterjedését találóan szemlélteti Jézus egyik példázata, melyet Mt. 13.31-32-ben találunk: *„Hasonlatos a mennyeknek országa a mustármaghoz, melyet vévén az ember, elvete az ő mezejében; amely kisebb ugyan minden magnál; de amikor felnő, nagyobb a veteményeknél, és fává lesz, annyira, hogy reá szállanak az égi madarak, és fészket raknak annak ágain.”* Figyelemreméltó, ahogyan a kereszténység maroknyi embercsoport missziója nyomán egyetlen nemzedék alatt képes volt szinte a Római Birodalom teljes területére eljutni, és ezen túlmenően döntő hatást gyakorolni a római társadalomra. A kereszténység gyors elterjedését számos feljegyzés igazolja a keresztény ókorból, és az a tény is, hogy az egyre gyakoribbá váló üldözések ellenére a keresztények száma nemhogy csökkent volna, ellenkezőleg, egyre nőtt. Ezért a római politikának hamarosan fontos kérdése lett a keresztényekkel való bánásmód irányelveinek meghatározása. A II. századtól kezdve a római kultúra szerves részévé vált a kereszténység, akár úgy, hogy pogány gondolkodók kénytelenek voltak polémiáikban foglalkozni vele, akár úgy, hogy egyes tanrendszerek (pl. a gnoszticizmus, neoplatonizmus, stb.) egyre inkább a kereszténység riválisaiként igyekeztek fellépni, akár pedig úgy, hogy a kereszténység egyre mélyebb hatást gyakorolt a római társadalomra, főleg annak alsóbb rétegeire. Ezek a hatások egytől-egyig az apostoli korszak rendkívüli eredményeiben gyökereznek, azokból vezethetők le.

FÜGGELÉK

Az apostoli kor császárai és júdeai prokurátorai (a dőlt betűs neveket az Újszövetség is említi)

Császárok

Augustus (i.e. 27-i.sz.14)

Tiberius (i.sz. 14-37)

Caligula (i.sz. 37-41)

Claudius (i.sz. 41-54)

Néró (i.sz. 54-68)

Galba (i.sz. 68)

Otho (i.sz. 69)

Vitellius (i.sz. 69)

Vespasianus (i.sz. 69-79)

Titus (i.sz. 79-81)

Domitianus (i.sz. 81-96)

*Nerva (i.sz. 96-98)**

*Trajanus (i.sz. 98-117)**

*Hadrianus (i.sz. 117-138)**

* Ezek a császárok már nem tartoztak a szorosan vett apostoli korhoz, de az uralkodásuk alatt történt események némelyike ehhez a korszakhoz kapcsolódik, ezért a jegyzetben említésre kerülnek.

Prokurátorok

Coponius (isz. 6-10)

M. Ambivius (i.sz. 10-13)

Annius Rufus (i.sz. 15-26)

P. Pilatus (i.sz. 26-36)

Marcellus (i.sz. 37-41)

C. Fadus (i.sz. 44-47)

T. Alexander (i.sz. 48-50)

V. Cumanus (i.sz. 50-55)

M. Ant. Felix (i.sz. 55-59)

Porcius Festus (i.sz. 59-61)

Albinus (i.sz. 61-65)

G. Florus (i.sz. 65-70)

V. Cerialis (i.sz. 70)

L. Bassus (i.sz. 70-75)

M. Salvienus (i.sz. 75-80)

F. Silva (i.sz. 80-86)

P. Longinus (i.sz. 86)

Felhasznált és ajánlott magyar nyelvű irodalom

Kommentár:

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: „Az Apostolok cselekedeteiről írott könyv magyarázata”. In: *Jubileumi Kommentár: A Szentírás magyarázata III. kötet*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1998, 172-229. o.

Elbeszélő jellegű kifejtés:

E.G. White: *Az apostolok története*, Advent Kiadó, Budapest, 2001

Kortörténeti művek:

Everett Ferguson: *A kereszténység bölcsője*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998

Gyürki László: *Szent Pál apostol útjain*, Ecclesia, 1978

Karner Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*, Útitárs, Köln-Bécs, 1969

Merrill C. Tenney: *Újszövetségi bevezető*, KIA, 1997

Történelmi forrásmunkák:

Josephus Flavius: *A zsidó háború*, Bibliaiskolák Közössége, Budapest, 1990

Josephus Flavius: *A zsidók története* (XI-XX. könyv), Gondolat, Budapest, 1966

Suetonius: *Caesarok élete*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1964

Vanyó László (szerk.): *Ókeresztény írók IV. kötet: Euszebiosz Egyháztörténete*, Szent István Kiadó, Budapest, 1983